

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

INDRĖ IVANAUSKAITĖ-VINDAŠIUVIENĖ
(TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA)

VAIKO APSAUGOS NUO FIZINIO SMURTO TEISINIS REGULIAVIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas – prof. dr. Vytautas Šlapkauskas

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	3
1. VAIKO APSAUGOS NUO FIZINIO SMURTO TEISINIO REGULIAVIMO SAMPRATA	5
1.1. VAIKO IR VAIKYSTĖS SAMPRATA	5
1.2. SMURTO IR FIZINIO SMURTO SAMPRATA.....	8
1.3. VAIKO TEISINĖS APSAUGOS SAMPRATA.....	15
2. VAIKO APSAUGOS NUO FIZINIO SMURTO TEISINIO REGLAMENTAVIMO LIETUVOJE YPATUMAI.....	21
2.1. VAIKO APSAUGOS NUO FIZINIO SMURTO TEISINIO REGLAMENTAVIMO YPATUMAI TARPTAUTINĖS TEISĖS LYGMENIU	21
2.2. VAIKO APSAUGOS NUO FIZINIO SMURTO TEISINIO REGLAMENTAVIMO YPATUMAI NACIONALINĖS TEISĖS LYGMENIU	29
2.3. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS INSTITUCINĖ SISTEMA	34
3. VAIKO APSAUGOS NUO FIZINIO SMURTO TEISINIO REGULIAVIMO ĮGYVENDINIMO EMPIRINIS TYRIMAS	39
3.1. EMPIRINIO TYRIMO APRAŠAS.....	39
3.2. VAIKO APSAUGOS NUO SMURTO ŠEIMOJE TEISINĖS IR KITOS SOCIALINĖS PROBLEAMOS	42
3.2.1. VAIKŲ POŽIŪRIS Į FIZINĮ SMURTĄ ŠEIMOJE.....	42
3.2.2. TĖVŲ POŽIŪRIS Į FIZINĮ SMURTĄ ŠEIMOJE.....	49
3.2.3. MOKYTOJŲ POŽIŪRIS Į FIZINĮ SMURTĄ ŠEIMOJE	53
3.3. VAIKO APSAUGOS NUO FIZINIO SMURTO MOKYKLOJE TEISINĖS IR KITOS SOCIALINĖS PROBLEAMOS.....	55
3.3.1. VAIKŲ POŽIŪRIS Į FIZINĮ SMURTĄ MOKYKLOJE	55
3.3.2. MOKYTOJŲ POŽIŪRIS Į FIZINĮ SMURTĄ MOKYKLOJE.....	57
3.3.3. RESPONDENTŲ GRUPIŲ ATSAKYMŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ IR INTERPRETACIJA	60
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	64
SANTRAUKA	68
SUMMARY	69
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS	70
PRIEDAI.....	75

ĮVADAS

Problemos aktualumas. Lietuvoje kasmet užregistruojama keturi penki tūkstančiai vaikų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų. Nukentėjusių vaikų skaičius nuolat didėja: 2004 metais jų buvo 3864, 2005 metais – 4922, 2006 metais – 5109. Per vienuolika šių metų mėnesių jų užregistruota kiek mažiau – 4354 nukentėję vaikai. Trečdalis šių vaikų patiria fizinį smurtą. Apie 15 proc. iš jų nukenčia nuo tėvų, globėjų ar artimų giminaičių; 0,2 – 0,3 proc. – nuo pedagogų. 40 proc. nukentėjusių vaikų sudaro vaikai iki 13 metų¹.

Šie skaičiai rodo, kad nemaža dalis vaikų, patiriančių smurtą, jį patiria namuose ir mokykloje – ten, kur jie turėtų jaustis saugiausi ir labiausiai mylimi. Be to, visuotinai žinoma, jog šiuo klausimu oficiali statistika labai menkai teatspindi šiandienines smurto prieš vaikus paplitimo realijas, kadangi į statistiką papuola tik tie atvejai, kada apie juos pranešama policijai ar kreipiamasi į medicinos įstaigas. Tai patvirtina ir įvairūs atlikti sociologiniai tyrimai, kurie atskleidžia gerokai didesnius smurtą patiriančių vaikų skaičius.

Kaip taikliai pastebi J. Gilligan, „Lyginant kasdien girdimas ir matomas tragedijas su „socialinių mokslų“ abstrakcijomis, šios atrodo tik blyški tikrovės imitacija, tarsi šešėliai ant Platono minimos olos sienų²“.

Lietuvos nacionalinis UNICEF komitetas informavo, kad 2001 metais surengtas tarptautinis vaikų ir jaunimo nuomonės tyrimas „Jaunimo balsai“. Apklausta 15200 vaikų iš 35 valstybių. Kiekvienoje valstybėje pasikalbėta su 400 vaikų (9-13 metų) ir jaunuolių (14-17 metų). Šio tyrimo duomenimis, smurtinis elgesys (psichologinis arba fizinis smurtas) būdingas 65 procentams Lietuvos šeimų. 14 procentų Lietuvos vaikų teigia, kad agresyviai jų šeimose elgiamasi dažnai. Apie agresyvų elgesį šeimoje kalba dažniau berniukai (70 procentų) negu mergaitės (58 procentai). Dažniau agresija pasitaikė didesnėse šeimose (68-76 procentai atvejų), rečiau – mažose šeimose, kuriose auga vienas vaikas (57 procentai atvejų). Duomenys rodo, kad Lietuvos vaikai labiau negu Vakarų Europos vaikai toleruoja fizinį ir psichologinį smurtą šeimose ir mano, kad tokiomis priemonėmis galima išspręsti kylančias problemas. 29 procentai

¹ Duomenys paimti iš VRM Informatikos ir ryšių departamento statistinių ataskaitų. http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=4&metai=2007&menuo=11®ionas=0&id3=1; prisijungimo laikas: 2007-12-19.

² Gilligan J. Smurtas: apmąstymai apie nacionalinę epidemiją. – Vilnius: Vaga, 2007. P. 59.

Lietuvos vaikų mano, kad problemas galima išspręsti pasikalbėjus, 46 procentai – kad kartais jas galima išspręsti riksmu³.

Smurtinis elgesys žaloja besiformuojantį vaiko mąstymą, fizinės bausmės turi tiesioginę įtaką ilgalaikiai vaikų psichikos sveikatai ir laimei. Tyrimai rodo fizinių bausmių ryšį su depresija, savigarbos trūkumu, psichologinės adaptacijos sunkumais, blogais santykiais su tėvais⁴.

Lietuvoje ir pasaulyje smurto prieš vaikus tema teoriniu lygmeniu nagrinėjama gana plačiai – ja domisi teisės, psichologijos, sociologijos, pedagogikos specialistai. Iš Lietuvos autorių paminėtini L. Jūrienė, A. Kiškis, G. Sagatys, D. Kabašinskaitė, G. Sakalauskas, L. Ūselė. Nemažai darbų atlikta nevyriausybinių organizacijų iniciatyva.

Šio **darbo naujumas** pasireiškia tuo, jog jame koncentruotai ir susistemintai pateikiama bei analizuojama tiek sociologinė, psichologinė, tiek ir teisinė šio reiškinio pusės. Analizuojama ne tik teorinė literatūra bei teisės aktai, bet ir pateikiama autorės atlikto tyrimo duomenų analizė.

Darbo objektas – teisės normos, reguliuojančios vaiko apsaugą nuo fizinio smurto.

Darbo tikslas – atskleisti vaiko apsaugos nuo fizinio smurto teisinio reguliavimo problemas.

Darbo uždaviniai:

- 1) išnagrinėti vaiko apsaugos nuo fizinio smurto teisinio reguliavimo sampratą;
- 2) atlikti nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų bei institucijų veiklos vaiko apsaugos nuo fizinio smurto srityje analizę;
- 3) atlikti vaikų, tėvų ir mokytojų požiūrio į vaiko apsaugą nuo fizinio smurto empirinį tyrimą ir jo duomenų analizę.

Darbo hipotezė – fizinių bausmių prieš vaiką vartojimo teisinio reguliavimo nepakankamumas sukuria sąlygas, palankias fizinio smurto prieš vaiką raiškai.

Darbo metodai. Šiame darbe naudoti literatūros analizės, teisės aktų analizės, lyginamosios analizės, statistinių duomenų analizės bei anketinės apklausos metodai.

Naudota literatūra ir šaltiniai: Lietuvos Respublikos ir tarptautiniai teisės aktai, Lietuvos ir užsienio autorių mokslinės publikacijos, interneto šaltiniai, valstybinių institucijų duomenų bazės, anketinės apklausos duomenys.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios dalys, išvados, santrauka, naudotos literatūros sąrašas bei priedai.

³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 58-2021.

⁴ Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko. – Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2003. P. 9-10.

1. VAIKO APSAUGOS NUO FIZINIO SMURTO TEISINIO REGULIAVIMO SAMPRATA

Kalbant apie vaiko apsaugos nuo fizinio smurto teisinį reguliavimą, pirmiausia svarbu apibrėžti šio reiškinio sampratą. Pirmajame šio skyriaus poskyryje kalbėsime apie vaikystę, vaiką ir kodėl vaikas reikalingas didesnės teisinės apsaugos, nei kiti žmonės. Antrajame poskyryje apibrėšime, kas yra smurtas, kokios jo formos, detaliau panagrinėsime vieną iš smurto formų – fizinį smurtą, pabandydysime išsiaiškinti iš ko jis kyla ir kokios jo pasekmės vaikui. Trečiajame skyriuje aptarsime apsaugos nuo smurto sampratą bei jos reglamentavimo principus.

1.1. Vaiko ir vaikystės samprata

Vaikas yra žmogus, kurio normalios raidos bruožų visuma dar nepasiekė tokio brandos tarpsnio, kai jis gali savarankiškai įgyvendinti visus žmogaus poreikius ir už jų įgyvendinimo padarinius prisiimti atsakomybę. „Vaiko“ sąvokos apibrėžimo pagrindas – žmogaus amžiaus ir jo raidos būdingų požymių ryšys. M. Herbert, remdamasi E. H. Eriksono darbais, išskleidė vaiko raidos užduotis vaikystės periode (1 lentelė)⁵.

1 lentelė. Vaiko raidos užduotys

Apytikris amžius	Siektina savybė	Svarbesni siekimo trukdžiai	Siekimą lengvinantys veiksniai
Nuo gimimo iki 18 mėnesių	Pasitikėjimo ir saugumo jausmas	Nesirūpinimas, išnaudojimas ar nuoseklios ir reikiamos meilės nebuvimas; šiurkštus ar ankstyvas atjunkymas	Jeigu tėvai tenkina kūdikio reikmes, vaikas išsiugdo stiprų pasitikėjimo jausmą.
Nuo 18 mėn. iki 3 metų	Autonomijos jausmas-vaikas save regi kaip individą, atskirtą nuo tėvų, nors nuo jų priklausomą	Tai, kas trukdo vaikui pasijusti adekvaciai ar įgyti sugebėjimų, pvz., kalbėti	Jeigu tėvai apdovanoja vaiką už laimėjimus ir negėdina dėl nesėkmių, autonomijos jausmas bus didesnis už abejojimo savimi, gėdos, kaltės jausmus
Nuo 3 iki 5 metų	Iniciatyvos jausmas-guvaus tikrovės išmėginimo, fantazijos ir suaugusiųjų elgesio mėgdžiojimo laikotarpis	Per daug griežta disciplina, griežtų etikos nuostatų internalizavimas, trukdantis vaiko spontaniškumą ir tikrovės išmėginimus	Jeigu tėvams priimtinas vaiko smalsumas ir jie neslopina reikmės žinoti ir klausti, vaiko iniciatyvumas didės

⁵ Sutton C. Socialinis darbas ir bendruomenės veikla ir psichologija. – Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 1999. P.39.

Nuo 5 iki 11 metų	Pareigos ir laimėjimų jausmas – į šalį atidedama fantazija ir žaidimas; imamasi tikrų užduočių, tobulinami akademiniai ir socialiniai gebėjimai	Per didelis konkuravimas, asmeniniai ribotumai ar kitos sąlygos, vedančios į nesėkmę, kurios rezultatas – menkavertiškumas ir prasti darbo įgūdžiai	Jeigu vaikas namie ir mokykloje pasiekia daugiau pergalių negu nesėkmių, jis jausis labiau darbštus negu menkavertis
Nuo 11/12 iki 15 metų	Tapatumo jausmas – paauglystėje atsirandantis supratimas, kas esu ir koks mano vaidmuo	Visuomenės nesugebėjimas pateikti aiškiai apibrėžtų vaidmenų ir standartų; klikų susidarymas – jos teikia aiškius, bet ne visada pageidautinus vaidmenis ir standartus	Jeigu jaunuolis sugeba suderinti skirtingus vaidmenis, sugebėjimus ir vertybes ir pastebi jų ryšį su praeitimi ir ateitimi, atsiras ir sutvirtės asmeninio tapatumo jausmas

Taigi remiantis psichologų tyrimais ir išvadomis galime teigti, kad žmogaus „vaiko“ tarpsnis apima laikotarpį nuo naujagimystės iki pirmojo brandos tarpsnio, t.y. nuo gimimo iki 15 metų. Bet psichologijos duomenų nepakanka konstatuoti dvi ribas: 1) nuo kurio momento reikėtų laikyti vaiko pradžia; 2) iki kurio amžiaus žmogus yra vaiko amžiaus. Su šių ribų nustatymu susiję įvairiausi žmogaus kaip sistemos pažinimo mokslai, kurių pagalba buvo teisiniu būdu aiškiai apibrėžta viršutinė žmogaus „vaiko“ raidos tarpsnyje riba.

Šiuolaikinės modernios visuomenės vaiku pripažįsta žmogų iki 18 metų. Šią viršutinę vaiko amžiaus ribą įteisino JT Generalinė Asamblėja, kuri 1989 m. lapkričio 20 d. priėmė JT Vaiko Teisių Konvenciją. Konvencijos 1 str. teigia, kad „vaiku yra laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažįstama anksčiau“⁶. Tam tikrais atvejais įstatymai gali numatyti kitą vaiko amžiaus pabaigos ribą, nuo kurios tampama suaugusiu. Tai emancipacija – nepilnamečio pripažinimas visiškai veiksmu teismo keliu. Lietuvoje ši riba yra 16 metų (LR CK 2.9 str.)⁷.

Daug problemų kelianti sritis yra apatinės vaiko amžiaus ribos nustatymas. Nors moksliniu požiūriu ši problema iki šiol nėra išspręsta, bet praktiniu požiūriu labai svarbu turėti bent sutartinę žmogaus raidos pradžia, nuo kurios žmogui garantuojamos jo teisės. Įstatymuose ši riba aiškiai nurodoma: LR Civilinio kodekso 2.2. straipsnyje teigiama, jog fizinio asmens civilinis teisnumas atsiranda asmens gimimo momentu, o 2.3. straipsnyje nurodoma, jog asmens gimimo momentu pripažįstamas pirmas savarankiškas naujagimio įkvėpimas⁸. Tačiau neretai ir

⁶ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija// http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20konvencija.htm; prisijungimo laikas: 2007-09-25.

⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

visuomenėje, ir tarp mokslininkų kyla diskusijų dėl žmogaus raidos pradžios momento. Pavyzdžiui, bioetikos specialistai teigia, jog žmogus atsiranda pradėjimo momentą. Kitų tyrinėtojų požiūriu gyvybė atsiranda 12-ąją nėštumo savaitę, kai susiformuoja vaisiaus organai ir smegenys. Nuo tada ir nėštumo nutraukimas yra draudžiamas. Visa tai – sudėtingi etiniai klausimai, reikalaujantys atskiros išsamios diskusijos. Šiame darbe remsimės galiojančia civilinės teisės norma, jog žmogaus teises asmuo įgyja nuo pirmo savarankiško įkvėpimo.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 2 pastraipoje įtvirtinta, jog valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Kas yra vaikystė ir kodėl jai suteikiama ypatinga valstybės globa?

Visuomenės, valstybės ir tautos ateitis, jos gerovė priklauso nuo jos narių puoselėjamų socialinių vertybių ir elgesio normų. Kadangi vaikystėje socializacijos procesas yra intensyviausias, labai svarbu kuo anksčiau pradėti skiepyti pilietiškumo, humanizmo, dorovės vertybes. Šias vertybes vaikai pirmiausiai pažįsta ir geriausiai įsisavina, internalizuoja šeimoje – pirminės socializacijos metu. Dėl šios priežasties valstybė turi visokeriopai remti ir saugoti šeimą, užtikrinti pagrindines žmogaus teises vaikams. Nes tik augdami pilietiškoje, humaniškoje ir saugioje visuomenėje bei šeimoje jie įsisavins ir išsiugdys atitinkamas vertybes.

Vaikystę, anot G. Sagačio, reikėtų suvokti kaip tam tikrą žmogaus vystymosi stadiją, atsižvelgiant į kiekvieno vaiko individualias charakteristikas, nes vaikai kaip ir suaugusieji turi bendrąsias žmogaus teises ir laisves, kurios atsižvelgiant į jo interesus, nulemtus fizinio, emocinio, protinio nesubrendimo, gali būti praplėstos arba apribotos⁹. Kaip rašo Ph. Aries, vaikystės fenomenas atsirado tik apie XVI - XVII amžių¹⁰. Kartu su vaikystės socialinio instituto atsiradimu atsirado vaiko nekaltumo teorija, kuri apsaugo vaiką nuo suaugusiųjų pasaulio realybės. Tokie gyvenimo įvykiai kaip gimimas, mirtis, seksualinis gyvenimas imta slėpti nuo vaikų. Vaikai kaip atskira socialinė grupė buvo išskiriama pagal amžių. „Vaikų amžius yra vertinamas <...> kaip esminis, skiriamasis jų grupės bruožas, savaime nusakantis jų socialinės gyvenamosios ypatybės“¹¹.

Taigi vaikystę apibrėžia žmogaus amžiaus, brandos kriterijai. Jie tarpusavyje glaudžiai susisiję, nes, nepaisant tam tikrų išimtinių atvejų, vaiko branda tiesiogiai priklauso nuo jo amžiaus. Augdamas vaikas įgyja vis daugiau žinių ir patirties, taigi vystosi jo sąmoningumas, jis bręsta ne tik fiziškai, bet ir emociškai bei socialiai. Vaikystė – paveikiausias žmogaus amžiaus tarpsnis, kuomet susiformuoja jo vertybės, pasaulio bei savęs suvokimas. Todėl labai svarbu

⁹ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P.32.

¹⁰ Pagal: Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P.20.

¹¹ Juodaitytė A. Vaikystės fenomenas: socialinis-edukacinis aspektas. Monografija. – Šiauliai: ŠU, 2003.

užtikrinti vaikui galimybę augti bei vystytis, ugdyti savo asmenybę, ginti visuotinai pripažintas vaiko teises bei laisves.

Tačiau, kaip jau buvo minėta, vaikas nuo suaugusio žmogaus skiriasi savo socialine, emocine bei fizine branda ir dėl šių skirtumų dažnai negali tinkamai pasinaudoti savo teisėmis bei jas apginti. Todėl ir valstybių nacionaliniai, ir tarptautinės teisės aktai suteikia vaikams papildomą apsaugą, įtvirtindami jiems tokias teises, kurių neturi suaugę žmonės – teisę augti, teisę vystytis, teisę į gyvenimo sąlygas, gyvenamąjį būstą ir pan. Tuo tarpu vaiko tėvams įstatymais numatomos pareigos auklėti, prižiūrėti ir išlaikyti vaiką (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Civilinis kodeksas). Kitaip tariant, tėvų pareigos užtikrina vaiko teisių įgyvendinimą. Kai tėvai neatlieka savo pareigų prižiūrėti, auklėti ir išlaikyti savo vaiką, vaiko ugdymo pareigas iš tėvų laikinai arba teismo sprendimu visam laikui perima atitinkamos valstybės institucijos. Tokia papildoma vaiko teisių apsauga, numatyta tiek nacionalinio, tiek tarptautinio lygio teisės aktuose, jokių būdu nereiškia kitų visuomenės narių diskriminacijos. Ji reiškia vaikų, kaip socialiai silpnesnės, bet ne mažiau reikšmingos, visuomenės grupės teisių diferenciaciją, jų apsaugą.

1.2. Smurto ir fizinio smurto samprata

Smurtas yra šurkšti prievarta, kurią smurtautojas gali išreikšti įvairiomis formomis. Prievarta yra elgsenos tipas, kuris gali būti nagrinėjamas skirtingais požiūriais: socialiniu, socialiniu psichologiniu, psichologiniu, teisiniu ir net ekonominiu požiūriu. Todėl tarp tyrinėtojų nėra griežto susitarimo dėl smurto formų. Pavyzdžiui, J. Jenkins išskiria fizinį, psichologinį, seksualinį, ekonominį ir netgi antgamtinį smurtą¹². Kiti autoriai, pavyzdžiui, J. Leonavičius, dar išskiria politinę prievartą¹³. Kiti autoriai psichologinį smurtą apibrėžia siauriau – kaip emocinį smurtą. Įvairiuose teisiniuose dokumentuose bei moksliniuose straipsniuose pateikiama daugybė smurto apibrėžčių, tačiau jos visos dažniausiai turi tuos pačius požymius, būdingus visoms smurto rūšims. Todėl apibendrintai galima išskirti šiuos smurto bendrus bruožus: 1) smurto kaltininkas – žmogus arba jų grupė; 2) sąmoningumo ar tyčios kriterijus, kuris reiškia, kad smurtiniai veiksmai atliekami apgalvotai ir siekiant priversti auką kentėti ir taip jos atžvilgiu įgyti ypatingos galios; 3) smurto auka – žmogus arba žmonių grupė; 4) žalos kriterijus, kuris reiškia, kad smurto aukai padaroma žala, kuri nebūtinai yra fizinio pobūdžio. Asmens prieš asmenį daromo smurto kaltininkas paprastai būna žmogus, kuris imasi prievartos, kad priverstų savo auką kentėti ir taip įgytų jos atžvilgiu ypatingos galios. Lengviausiai tai padaroma, kai

¹² Jenkins J. Šių laikų dorovinės problemos. – Vilnius: Alma littera, 1997. P.96.

¹³ Leonavičius J. Sociologijos žodynas. – Vilnius: „Academia“, 1993. P. 179.

smurtautojas jaučiasi esąs savo aukos savininkas. Auka tampa objektu, daiktu, vartojamąja preke, su kuria galima elgtis kaip nori. Visais laikais aukomis galėjo ir gali tapti silpnesnieji šeimos nariai – vaikai, moterys, nusenę tėvai, negalintys pabėgti nuo savo kankintojų¹⁴. Pasaulinė sveikatos organizacija pateikia tokį smurto apibrėžimą: sąmoningas fizinės ar psichologinės jėgos ar pranašumo naudojimas (realus ar gresiantis) prieš save patį, kitą asmenį, asmenų grupę ar bendruomenę, kurio pasekmė yra arba gali būti sužalojimas, mirtis, psichologinė ar materialinė žala ir sutrikęs vystymasis¹⁵. Tačiau negalima atmeti atvejų, kai smurtas kyla spontaniškai ir nėra sąmoningai suplanuoti veiksmai. Dažnai emocinis smurtas pasireiškia būtent nesąmoningumo pagrindu, kai tėvai savo vaikus ir mokytojai savo mokinius apšaukia žeminančiais epitetais, pavyzdžiui, asilu, debilu ir panašiai.

Žinomas lietuvių pedagogas J. Geniušas griežtai pasisakė prieš vaikų peikimą, nuolatinį ująimą, žodinių erzinių. Jo požiūriu, ypač vieši peikimai skaudžiai žeidžia vaiko savigarbą, mažai kuo skiriasi nuo fizinių bausmių. Netgi priešingai, viešas vaiko išpeikimas gali būti skaudesnis negu diržo kirtis¹⁶.

Tyrimai rodo, kad dažniausiai smurtą pagimdo smurtas. Smurto galima išmokti, ir jis gali tapti nuolatinio elgesio būdu. Jis gali būti ir spontaniška pykčio išraiška dėl patirto pažeminimo, skriaudos, prievartos. Pavyzdžiui, savo vaikus dažniausiai muša, iš jų tyčiojasi ir juos žemina tie tėvai, kurie patys vaikystėje yra patyrę tokį elgesį. Taigi smurto pasekmės gali būti jaučiamos visą žmogaus gyvenimą ir net perduodamos iš kartos į kartą.

Apibūdinama smurto prieš vaikus sąvoka, LR Sveikatos apsaugos ministerija pabrėžia, kad tai tyčiniai veiksmai, dėl kurių vaikai patiria žalą, ir išskiria net keturias smurto rūšis (formas):

- 1) fizinis smurtas,
- 2) nesirūpinimas vaikais,
- 3) emocinis smurtas,
- 4) lytinis smurtas¹⁷.

Smurto prieš vaiką formos priklauso nuo įvairių veiksnių: vaiko amžiaus, išsivystymo lygio, jo socialinės, kultūrinės aplinkos, taip pat ir nuo visos visuomenės vertybių bei neigiamų socialinių reiškinių.

¹⁴ Jenkins J. Šių laikų dorovinės problemos. – Vilnius: Alma littera, 1997. P.96.

¹⁵ Smurto prevencija mokyklose. Metodinė priemonė. – Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2005. P. 26.

¹⁶ Miškinis K. Šeimos pedagogika. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. P. 62-64.

¹⁷ Smurto prevencija mokyklose. Metodinė priemonė. – Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2005. P. 26-

Atsižvelgiant į darbo temą, kitų smurto formų plačiau nenagrinėsime, o apsisostime ties fiziniu smurtu prieš vaikus bei jo atmaina – fizinėmis bausmėmis.

Fizinis smurtas – tai vaiko fizinio žalojimo atvejai, kai smurtininkas gerai supranta ką daro, arba kai, žinodamas apie vaiko žalojimą, neužkerta tam kelio¹⁸. Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programoje nurodoma, jog „fizinis smurtas prieš vaikus – faktinę ar potencialią fizinę žalą vaiko sveikatai sukeliantys veiksmai, sąveikos (ar jos nebuvimo) su vaiku metu (pagal Pasaulinę sveikatos organizaciją (toliau vadinama – PSO). Fizinio smurto veikslių pobūdis gali būti įvairūs: smūgiai, mušimas, žalojimas ir kitoks poveikis vaiko kūno išoriniam paviršiui ir vidaus organams, naudojant fizinę jėgą, šaltąjį ar šaunamąjį ginklą arba kitus daiktus, skysčius, medžiagas ir panašiai“¹⁹. Kaip matome, šiame apibrėžime teigiama, jog žala (faktinė ar potenciali) padaroma tik sveikatai, tačiau įvardijami įvairesni šios žalos padarymo būdai.

Baudžiamojoje teisėje fizinis smurtas suvokiamas kaip neteisėtas tyčinis prieš nukentėjusiojo valią jo organizmui daromas fizinis poveikis, nukreiptas į jo gyvybės atėmimą, žalos sveikatai padarymą, fizinio skausmo ar kitų fizinių kančių sukėlimą, laisvės atėmimą arba bejėgiškumo ar kitos nenatūralios būklės sukėlimą.

Manytume, jog nė vienas iš šių apibrėžimų nėra visiškai išsamus, nes neapima visų fizinio smurto prieš vaikus aspektų. Fizinis smurtas yra tampriai susijęs su kitomis smurto formomis. Todėl fizinį smurtą prieš vaikus, kaip ypatingą smurto rūšį, kuri besivystančią ir išskirtinės teisinės ir socialinės apsaugos reikalaujančią asmenybę žaloja ne tik fiziškai, bet ir psichologiškai bei morališkai, derėtų apibrėžti itin tiksliai ir išsamiai.

Pasaulinėje ataskaitoje apie smurtą prieš vaikus pateikiamas toks fizinio smurto apibrėžimas: „tai tyčinis fizinės jėgos prieš vaiką panaudojimas, kuris arba sužaloja, arba kelia grėsmę vaiko sveikatai, gyvybei, vystymuisi ar orumui“²⁰. Manytume, jog toks apibrėžimas geriausiai atspindi vaikams daromą žalą, kadangi pažymi ne tik poveikį sveikatai ar gyvybei, bet ir poveikį vystymuisi bei orumui. Du pastarieji faktoriai yra labai svarbūs ir negali būti pamiršti kalbant apie smurtą prieš vaikus, kadangi, kaip jau buvo kalbėta anksčiau, vaikystėje intensyviausiai formuojasi vaiko pasaulio ir savęs suvokimas, vertybių sistema. Itin svarbu yra vaiką apsaugoti nuo tokių neigiamų patirčių, kurios iškreipia šiuos suvokimus ir vertybes, kadangi jais vaikas vadovausis ir vėliau – jau būdamas suaugęs.

¹⁸ Jenkins J. Šių laikų dorovinės problemos. – Vilnius: Alma littera, 1997. P.137.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 58-2021.

²⁰ Pinheiro P. S. World Report on Violence Against Children. – Geneva: ATAR Roto Presse SA, 2006. P. 52.

Sunkiausia kovoti su smurtu prieš vaikus šeimoje. Nenorima kištis į tai, kas vis dar neretai suprantama kaip privati sfera. Tačiau prigimtinės žmogaus teisės, įtvirtintos aukščiausio lygio nacionaliniuose bei tarptautiniuose dokumentuose, negali išnykti ir neišnyksta užsivėrus šeimos namų durims. Taip pat neišnyksta ir valstybės pareiga ginti bei užtikrinti šias teises.

Fizinis smurtas yra glaudžiai susijęs su fizine bausme, kuri neretai naudojama kaip auklėjimo ar drausminimo priemonė ir dažnai tampa smurto prieš vaikus forma.

Fizinė bausmė Vaiko Teisių Komiteto yra apibrėžiama kaip bet kokia bausmė, kuria panaudojama fizinė jėga ir siekiama sukelti tam tikrą skausmą ar diskomfortą, net ir nedidelį²¹.

Mušimu galima greitai suvaldyti vaiko elgesį, tačiau mušimas nemoko vaiko, kaip jis turėtų keisti savo elgesį. Dažniau jis palieka nuoskaudą ir pyktį. Dažnai tėvai muša vaikus tikėdamiesi, kad jie bijos kitą kartą netinkamai elgtis. Tačiau vaikai ima bijoti mušančio tėvo ir mokosi slėpti nuo jo ne tik blogus savo poelgius, bet ir svarbius savo išgyvenimus²².

Smurtinis „auklėjimas“ yra plačiai paplitęs daugelyje šalių, ne vien Lietuvoje. Jį lemia daugelis priežasčių, dažniausiai tiesiogiai susijusių ne su vaikų elgesiu, bet su tėvų požiūriais ir situacijomis, kuriose jie atsiduria²³. Neretai būtent tokios bausmės pasirinkimą lemia tėvų vaikystės patirtis, emocinė būklė, nuovargis, nemokėjimas bendrauti su savo vaiku, apsvaigimas nuo alkoholio ar kitų medžiagų ir pan.

Ir nors pritariantys fizinių bausmių taikymui pateikia „nesmurtinio fizinio baudimo“ apibrėžimą – „Tai retai naudojamas, apgalvotas pliaukštelėjimas delnu per 2-7 metų vaikų sėdmenis arba galūnes“²⁴ – riba tarp smurto ir fizinės bausmės yra labai nežymi ir dirbtinė, nes pernelyg lengva pereiti nuo „pamatuotos“ bausmės prie nereikalingo, žalojančio ir žeminančio smurto. Ir vienu, ir kitu atveju vaikas suvokia, jog smurtas yra būdas spręsti problemas ir konfliktus, būdas priversti kitą žmogų vienaip ar kitaip elgtis. Vaikystėje išsąmoninęs tokias „tiesas“, vėliau paauglystėje ar suaugusiame amžiuje asmuo neretai sprendžia problemas tokiais pačiais būdais, elgiasi agresyviai, turi bendravimo problemų.

Kaip rodo įvairūs tyrimai, smurtą, bei prievartą patyrę vaikai, statistiškai gerokai dažniau patys vėliau ima smurtauti. Taip skatinama išplėstinė smurto bei prievartos „reprodukcija“. Auklėjimo stilius turi reikšmingą poveikį individualių socialinių kompetencijų

²¹ Pinheiro P. S. World Report on Violence Against Children. – Geneva: ATAR Roto Presse SA, 2006. p. 52.

²² Leskauskas D. Vaiko elgesio reguliavimas: kuo pakeisti fizines bausmes//www.saugus-vaikas.lt/skaitykla_5.html; prisijungimo laikas: 2007-10-26.

²³ Sakalauskas G., Ūselė L. Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai//Teisės problemos, 2007. Nr. 1 (56). P. 9.

²⁴ Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko. – Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2003. P. 6.

raidai, tokių kaip empatija, gebėjimas spręsti konfliktus, savęs vertinimas ir ypač savikontrolė, taigi turi įtakos ir nusikalstamam elgesiui²⁵.

Be to, specialistų ir pačių vaikų teigimu, kūno bausmės jie išgyvena kaip pažeminimą, tiek dabar, tiek ankstesniais laikais. Iš tikrųjų patys suaugusieji, fiziškai baudžiantys vaikus, paprastai neslepia, jog tuo siekia pastaruosius pažeminti, ir jiems puikiai tai sekasi (nors faktiškai taip vaikai su smurto pagalba yra mokomi priversti paklusti kitus). <...> Taigi net jei vaikų fizinės bausmės nesukelia kūno sužalojimo, jos akivaizdžiai rodo, jog vaikai yra žemesni už suaugusiuosius ir jų nedera gerbti, ir tai, jog leidžiama vartoti jėgą prieš silpnesnius²⁶.

Iš to kyla ir kita, ne mažiau opi, problema – pačių vaikų prievarta prieš savo bendraamžius. Vaikų elgesys daugiausiai priklauso nuo socializacijos proceso sėkmės. Socializacija – tai procesas, kurio metu individai išmoka ir internalizuoja tam tikros kultūros tinkamus požiūrius, vertybes, įsitikinimus ir elgesio būdus. Šis procesas vyksta visą gyvenimą. Individą veikia iš esmės visi veiksniai, tačiau sociologai labiau linkę akcentuoti tik tam tikrus socializacijos institutus, turinčius ypač didelę reikšmę individo formavimuisi. Tai šeima, mokykla, žiniasklaida, draugai. Sociologai diskutuoja, kuris iš šių socializacijos faktorių yra reikšmingiausias, tačiau tikriausiai nekyla abejonių, kad šeima yra pirmoji socialinė struktūra, perteikianti tam tikrus elgesio modelius. Todėl reikia atkreipti dėmesį į šeimos įtaką atliekant nepilnamečių nusikaltimų prevenciją ar, atvirkščiai, paskatą nusikalsti. Nė vienas gimęs vaikas negali būti pavadintas nusikaltėliu; šeima yra pirmasis institutas, galintis paskatinti kriminalines elgesio užuomazgas²⁷.

Vaiko polinkį į agresiją ir net smurto veiksmų išmokimą gali skatinti vaiko socialinė aplinka. L. Jūrienė straipsnyje „Nepilnamečių nusikalstamumo būklė, jos priežastys ir aplinkybės“ nurodo tokias pagrindines priežastis, kurios skatina nepilnamečių nusikalstamumą²⁸:

1) gyvenimo lygio nuosmukis, ekonominio ir socialinio organizavimo sutrikimo procesai, auklėjimo institucijų (šeima ir mokymo), atliekančių pagrindinį vaidmenį formuojant sugebėjimą nagrinėti savo elgesį teisiniu požiūriu, nepakankama veikla;

2) dauguma nepilnamečių teisės pažeidėjų kilę iš probleminių šeimų, kuriose neužtikrinamos vaiko teisės į normalų fizinį, dvasinį, moralinį bei socialinį asmenybės ir individualybės vystymąsi. Prie probleminių šeimų priskiriamos šeimos, kuriose sprendžiant

²⁵ Sakalauskas G., Ūselė L. Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai//Teisės problemos, 2007. Nr.1(56). P. 10-11.

²⁶ Gilligan J. Smurto prevencija. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 49.

²⁷ Sniečkutė M. Nepilnamečių nusikalstamumas ir šeima//

<http://www.sociumas.lt/Lit/Nr16/nepilnameciai.asp>; prisijungimo laikas: 2007-10-25.

²⁸ Jūrienė L. Nepilnamečių nusikalstamumo būklė, jos priežastys ir aplinkybės//Mokykla ir nusikalstamumo prevencija (sud. V. Šlapkauskas). – Vilnius: Leidybos centras, 1996. P. 105-107.

konfliktus dominuoja jėgos kultas, svaigalai, arba šeimos, kurioms būdingas atmetinis požiūris į ateitį ir materialinis aprūpinimas yra gana žemas. Vaikai iš šių šeimų daug laiko praleidžia gatvėje, vagiliauja, girtauja. Nustatyta, kad 4 iš 5 nepilnamečių nusikaltimus sąlygoja šeima. Yra dar kelios šeimų rūšys: tipinė tradicinė šeima, kurios vaikai dažniausiai nusikalsta atsitiktinai, dėl kitos aplinkos, draugų, kitų suaugusių neigiamos įtakos (10-15 proc.); šeima su tam tikra struktūrine ar kita deformacija, kurioje vaikams kriminogeninė grėsmė pusantro du kartus didesnė negu tipinėje šeimoje (60 proc.); šeima, kuriai būdinga visiška deformacija. Jose vaikams kriminogeninė rizika didžiausia. Analizuojant nepilnamečių, padariusių smurtinius nusikaltimus, šeimyninę aplinką, pastebėta, kad 60,7 proc. minimų asmenų gyveno šeimose, kur buvo tik vienas iš tėvų, arba šeimose, kur tėvai sistemingai girtauja ir vaikais nesirūpina. <...> Gerai suplanuotus ir organizuotus nusikaltimus daro paaugliai iš vadinamųjų avantiūristinių šeimų, kuriose gerovės kriterijus – turtas, mokėjimas išlikti nenubaustam, apgauti kitą, naudingos pažintys;

3) suaugusiųjų degradavimas, alkoholizmas, narkomanija, skurdas, šeimų nestabilumas, vaiko teisių ir jų apsaugos stoka, šeimyninių tradicijų devalvavimas ir kita vis dažniau tampa vaikų, moters, mergaitės prievartos priežastimi. Vos ne kiekvieną dieną nustatomi atvejai, kuomet tėvai, giminės ar kiti suaugusieji, vartodami fizinę prievartą atlieka seksualinius veiksmus vaikų atžvilgiu arba bando tai daryti. Vaikystėje patirta psichologinė trauma lieka visam gyvenimui ir sąlygoja asmenybės raidos sutrikimus, o tai irgi tampa viena iš nepilnamečių nusikalstamumo priežasčių.

Pratęsiant šį diskursą apie nepilnamečių nusikalstamumo priežastis, įdomu panagrinėti smurto priežastis apskritai. Visų smurtą lemiančių veiksnių šiame darbe neaptarsime, o ir neturime tokio tikslo. Paminėsime pagrindinius: ekonominė, socialinė asmens padėtis, išsilavinimas, patriarchalinės nuostatos bei lyčių vaidmenų stereotipai visuomenėje.

Nuo seno egzistuojanti ir giliai įsišaknijusi tradicija, jog vyras turi būti stiprus (fiziškai ir dvasiškai) bei visapusiškai išlaikyti ir apsaugoti savo šeimą, o moteris – klusni, švelni, mylinti, atsidavusi šeimai ir namams, yra gąjį ir šiandien. Nuo mažens berniukams sakoma: „Neverk – būk vyras“, jie rečiau priglaudžiami ar myluojami, ir žaidžiama su jais ne taip švelniai ir atsargiai, kaip su mergaitėmis; žaidimai, namų ruošos darbai, profesijos neretai skirstomi į „mergaitiškus“ ir „berniukiškus“, „moteriškus“ ir „vyriškus“. Tokiu būdu jau socializacijos pradžioje besivystančiai asmenybei suformuojamas stereotipinis požiūris į vyrų ir moterų vaidmenis, jų skirtumus.

Tam tikra prasme šis požiūris yra pražūtingas, kadangi, įgytas dar vaikystėje, jis daro didžiulį poveikį žmogaus psichikai. Asmuo, dėl tam tikrų priežasčių nesugebantis atitikti

suformuoto stereotipo, jaučia gėdą. Parodydami jautrumą, vyrai bijo pasirodyti pernelyg moteriški ar net būti palaikyti homoseksualiais (kas homofobiškoje visuomenėje apskritai yra didžiulis vyro orumo pažeminimas); netekę ar nesugebėdami rasti darbo, taip pat gaudami nedideles pajamas – nebegali vykdyti vyro kaip šeimos maitintojo vaidmens ir pan. Tokios situacijos menkina asmens savivertę, jis jaučiasi nebevertas kitų pagarbos ir bando ją pelnyti kitais būdais. Savigarbos praradimas veda į pyktį, o šis – į agresiją.

Tokiu būdu smurtas atkeliauja į šeimą: gėdą jaučiantis vyras savo savivertę bando pakelti smurtaudamas prieš žmoną ar neklausantį (t.y. nerodantį pagarbos) vaiką; vyro smurtą (t.y. pažeminimą) patyrusi moteris bando „pelnyti“ bent jau vaiko pagarbą ir tai irgi daro jį mušdama. Augdamas tokioje aplinkoje vaikas išmoksta smurto ir pats tampa agresyvus bei laiko smurtą viena iš problemų ar konfliktų sprendimo priemonių.

Vaikų agresyvų elgesį taip pat skatina ir žiniasklaidos priemonėse demonstruojamas smurtas bei prievarta pagrįsti kompiuteriniai žaidimai. Tai ypač pavojinga jaunesniame amžiuje, kai vaikas pats dar nesugeba atskirti, kas yra gera ir teisinga, o kas bloga.

Dr. A. Kiškis straipsnyje „Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija“ nagrinėja smurto, vaizduojamo žiniasklaidos priemonėse, įtaką vaikams. Straipsnyje teigiama, jog vaikų auditorija mokslininkų vertinama kaip labiausiai paveikiama. Nors skirtingo amžiaus vaikams smurtas televizijoje turi nevienodą poveikį, tačiau, autoriaus teigimu, galima išskirti ir kai kurias bendresnes jų ypatybes:

1. Intelektu lygmuo. Jaunesnio amžiaus vaikai sunkiau susieti vaizduojamas scenas ir daryti iš jų išvadas. Šiuo atveju ypač svarbus tampa bausmės ir atpildo laiko pasirinkimas. Daugelyje filmų, programų nusikalstamas ar smurtinis elgesys nėra baudžiamas iki pat filmo pabaigos. Jaunesni vaikai sunkiau susieja pradinį smurtą ir bausmę už jį, todėl jie gali tikėti, kad smurtas nebaudžiamas.

2. Socialinio pripažinimo siekimas. Vaikai yra jautrūs socialiniam pripažinimui, ypač tarp bendraamžių. Televizijoje dažnai matydami tai, kad panaudojant smurtą galima įgyti socialinę statusą, jie turi didesnę riziką naudoti smurtą, siekdami socialinio pripažinimo.

3. Savęs identifikavimas su televizijos personažais. Vaikai dažnai imituoja herojus, turinčius magišką galią, ir smurtauja kaip filmų herojai.

4. Tikėjimas smurto televizijoje realizmu. Vaikai maždaug iki 8 metų amžiaus sunkiau skiria tikrovę nuo fantazijos. Net ir vyresnio amžiaus vaikams per televiziją ilgai veikiamiems informacijos, kuri reklamuoja idėją, kad smurtas yra malonus arba tinkamas būdas spręsti problemas, kyla didelė rizika perimti atitinkamas nuostatas ir elgesį.

5. Jautrumas įspūdžiams. Daugkartinis smurto rodymas sumažina žiūrovų jautrumą, daro juos apatiškus didėjančio realaus smurto atžvilgiu arba indiferentiškus aukų padėčiai²⁹.

Tuo tarpu suaugusiųjų atsparumas smurto žiniasklaidoje įtakai yra gerokai didesnis, tačiau neišvengiamai ir jiems yra daromas poveikis: priprantama prie smurto, susikuriama atitinkamų situacijų vertinimo ir elgesio jose stereotipai ir pan.

Filmų su smurto elementais rodymas televizijoje taip pat yra dažniausiai pateikiamas kaip pramoga, smagus ir linksmas dalykas, o ne tragedija ir visa tai užsifiksuoja vaiko sąmonėje. Tai, ką matė ar patyrė žaisdamas kompiuteriu, jis labai lengvai gali perkelti į realų gyvenimą, net nesuvokdamas, kokią žalą gali padaryti aplinkiniams ir sau pačiam, o laikydamas tai paprasčiausiu pokštu ar smagiu žaidimu.

Svarbus teisės aktas šioje srityje – Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas³⁰. Jame įvardijama informacija, daranti neigiamą poveikį nepilnamečių psichinei sveikatai, fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi. Tai viešoji informacija, kuri: a) susijusi su fizinio ar psichinio smurto vaizdavimu arba vandalizmu: kai detalai vaizduojamas žmonių, gyvūnų žudymas, žalojimas ar kankinimas, turto naikinimas ar gadinimas, taip pat teigiamai vertinamas smurtas, mėgavimasis prievarta ar žiaurumu; b) kurioje rodomas mirusio arba žiauriai sužaloto žmogaus kūnas, išskyrus atvejus, kai toks rodymas reikalingas tapatybei nustatyti; c) sukelti baimę ar siaubą; d) kurioje palankiai vertinamas priklausomumas nuo narkotinių, toksinių, psichotropinių medžiagų, tabako ar alkoholio, skatinamas jų vartojimas, gamyba, platinimas ar įsigijimas; e) skatinanti savęs žalojimą ar savižudybę; f) kurioje teigiamai vertinama nusikalstama veika ar idealizuojami nusikaltėliai; g) susijusi su nusikalstamos veikos modeliavimu; ir pan.

1.3. Vaiko teisinės apsaugos samprata

Kiekvienas žmogus turi prigimtines teises bei laisves, kurios yra garantuojamos tarptautinės bei nacionalinės teisės aktais. Šie aktai įpareigoja valstybę imtis visų įmanomų priemonių žmogaus teisėms ir interesams užtikrinti ir ginti.

Vaikams, dėl jų fizinio ir socialinio nesubrendimo, būtina ypatinga teisinė apsauga.

Įstatymais ir kitokiomis priemonėmis vaikui turi būti sudarytos galimybės sveikai ir normaliai vystytis fiziškai, protiškai, doroviškai, dvasiškai ir dalyvauti visuomenės gyvenime. <...> Kadangi vaikas negeba savo teisėmis pasinaudoti bei apginti savo interesų, visuomenėje

²⁹ Kiškis A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija // Jurisprudencija, Nr. 59 (51), 2004. P. 42-43.

³⁰ Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 91-3890.

turi būti socialiniai institutai, garantuojantys efektyvų vaiko teisių gynimą ir atliekantys vaiko teisių įgyvendinimo garantų vaidmenį³¹.

Vaiko teisinės apsaugos sąvoka Lietuvos Respublikos teisės aktuose nėra apibrėžiama, tik Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme paminima, jog šio įstatymo tikslas – gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje.

Vaiko teisinė apsauga – tai teisės aktų (Konstitucijos, įstatymų, poįstatyminių teisės aktų), jų įgyvendinimo socialinių ir valstybinių institucijų sistema, kuri užtikrina, kad joks vaikas nepatirs sunkumų ar trukdymų naudodamasis savo teisėmis ar jas gindamas. Tai apima vaiko teisių ir pareigų įtvirtinimą teisės aktuose, vaiko teisių pažeidimų prevenciją bei pažeistų vaiko teisių gynimą ir atkūrimą.

Vaiko teisių apsaugos tikslas – ginti, silpniausių ir labiausiai pažeidžiamų visuomenės narių teises ir teisėtus interesus, užtikrinti saugią ir pilnavertę vaikystę, paruošti vaiką aktyviam socialiniam gyvenimui, išmokyti gerbti visuomenėje nusistovėjusias vertybes bei elgesio normas.

Šiame poskyryje aptarsime pagrindinius vaiko teisinės apsaugos reglamentavimo principus bei smurto prevencijos sampratą. Pats teisinis reglamentavimas bei jo įgyvendinimas (pažeistų teisių gynimas) bus aptariami antrojoje darbo dalyje.

Pagrindiniai vaiko apsaugos nuo smurto teisinio reglamentavimo principai kyla dar iš 1948 metų Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos³²:

- 1) Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Jiems yra suteiktas protas ir sąžinė, ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai (1 straipsnis);
- 2) Kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą (3 straipsnis);
- 3) Niekas negali būti kankinamas arba patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas (5 straipsnis);
- 4) Visi žmonės yra lygūs įstatymui ir nediskriminuojami turi teisę į lygią įstatymo apsaugą (7 straipsnis);
- 5) Kiekvienas, jei yra pažeistos konstitucijos arba įstatymo jam suteiktos pagrindinės teisės, turi teisę jas ginti kompetinguose nacionaliniuose teismuose (8 straipsnis).

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo³³ 4 straipsnyje įvardintos bendrosios vaiko teisių apsaugos nuostatos. Čia teigiama, jog tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės, vietos savivaldos ir visuomeninės institucijos, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys privalo laikytis šių nuostatų bei principų:

³¹ Babachinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos//Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1996. P. 19.

³² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija//Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

³³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

- 1) visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus;
- 2) vaikas turi teisę naudotis visomis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, šiame ir kituose įstatymuose bei teisės aktuose nustatytais vaiko teisėmis bei laisvėmis;
- 3) kiekvienas vaikas turi lygias su kitais vaikais teises ir negali būti diskriminuojamas dėl savo arba savo tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų lyties, amžiaus, tautybės, rasės, kalbos, tikėjimo, pažiūrų, socialinės, turtinės, šeimyninės padėties, sveikatos būklės ar kokių nors kitų aplinkybių;
- 4) kiekvienam vaikui - tiek iki gimimo, tiek ir po jo - turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai bei protiškaici, o gimusiam vaikui - taip pat doroviškai ir dalyvauti visuomenės gyvenime.

Matome, jog pirmasis ir svarbiausias principas yra vaiko interesų principas. Toks reglamentavimas atitinka ir Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos reikalavimus.

Vaiko teisių konvencija reikalauja, jog valstybė kurtų ryšius su vaiku kaip individualiu piliečiu ir atsižvelgtų į vaikus, darydama politinius sprendimus. Konvencijos 3-iaame straipsnyje pristatoma „palankiausio intereso“ sąvoka, kuri reikalauja, jog Valstybė išsipareigotų matyti vaiką iš jo/jos perspektyvos. Ši sąvoka prieštarauja įprastai „vaiko poreikių“ sąvokai, kuri yra specialistų, politikų ir tėvų žodyno dalis. „Vaiko poreikių“ sąvoka siejasi su vaiko raidos paradigma, nes joje vyrauja suaugusiojo kaip rūpintojo statusas. Konvencija suteikė galimybę naujiems procesams: nuo vaiko „poreikių“ link „interesų“ išryškavimo teisiniame ir politiniame formulavime³⁴.

Šio principo įtvirtinimas suponuoja ir tai, jog vaikui turi būti suteikta teisė būti išklaustam, išsakyti nuomonę visais jį liečiančiais klausimais. Toks reikalavimas yra įtvirtintas LR Civilinio kodekso trečiosios knygos straipsniuose (3.3. Šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai, 3.164. Nepilnamečio vaiko dalyvavimas užtikrinant jo teises), Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnyje bei Konvencijos 12 straipsnyje.

Visuomenėje vyrauja supratimas, kad vaikai turi būti apsaugoti tėvų, mokytojų, socialinių darbuotojų ar kitų specialistų, kurie yra suaugusieji, galintys nuspręsti apie vaikui palankiausius interesus. Konvencija išryškina postūmį nuo sprendimų darymo „dėl“ vaiko prie sprendimų darymo „su“ vaiku, t.y. įsiklausymo į vaiko nuomonę. Konvencijos 12-asis straipsnis reikalauja, jog valstybė garantuotų vaikui, kuris gali išreikšti savo nuomonę, teisę nevaržomai

³⁴ Kabašinskaitė D. Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika//Filosofija, sociologija. 2002. Nr. 3. P. 46.

pareikšti savo nuomonę visais jį/ją liečiančiais klausimais. Ši teisė pripažįsta vaiką autonomišku individu ir neapriboja jo/jos dalyvavimo priklausomai nuo vaiko amžiaus³⁵.

Su vaiko interesų pirmumo principu susijęs ir kitas svarbus principas, nurodantis valstybei pareigą įsikišti, nepaisant šeimos santykių privatumo principo.

Vaiko ir suaugusiųjų interesai gali būti konfliktiniai. Nors Konvencija pripažįsta, kad tėvai turi pirminę atsakomybę vaiko globoje ir kad vaiko interesai yra jų pagrindinis rūpestis (18 str.), tačiau esant tam tikroms aplinkybėms valstybė turi įsikišti į šeimą ir apsaugoti vaiko interesus. Konvencija atskiria vaiko teises nuo šeimos teisių bei suteikia vaikui nepriklausomo veikėjo statusą tėvų ir valstybės atžvilgiu³⁶. Šis principas įgyvendinamas ir Lietuvos teisėje, nurodant, jog valstybės ar savivaldybių institucijos turi teisę (ir pareigą) įsikišti, esant grėsmei vaiko gyvybei ir saugumui. Pavyzdžiui, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnyje nurodoma, jog „kai tėvai (tėvas, motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas smurtaudamas arba kitaip sukeldamas pavojų vaikui piktnaudžiauja tėvų valdžia ir dėl to kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija arba valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija kartu su policija nedelsdama paima vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoda jį globoti (rūpintis) Civilinio kodekso nustatyta tvarka“³⁷ ir pan.

Dar vienas teisinio reglamentavimo principas – teisės kreiptis į kompetentingas institucijas užtikrinimas. Kiekvienas vaikas turi turėti teisę ir galimybę kreiptis į jo teisinę apsaugą užtikrinančias institucijas pagalbos. Įstatymuose turi būti aiškiai ir išsamiai įtvirtinama ši teisė bei nurodomos jos įgyvendinimo galimybės (pvz., Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnis, Civilinio kodekso 3.164 straipsnis).

Tai pamatiniai vaiko apsaugos teisinio reglamentavimo principai, kuriais būtina vadovautis tiek reglamentuojant vaiko apsaugą nuo fizinio smurto, tiek ir ją įgyvendinant.

Antras svarbus teisinės vaiko apsaugos elementas – smurto prevencija.

Remiantis pasauline statistika, smurtą prieš vaikus labiausiai sąlygoja žemas tėvų išsilavinimo lygis, nedidelės pajamos, didelis kartu gyvenančių šeimos narių skaičius. Dažniausiai smurtą naudojantys tėvai būna jauni, nevedę (vieniši) ir skurdžiai gyvenantys³⁸. Todėl orientuojantis vien į mikro lygmens programas problema nebus galutinai išspręsta. Tokiam rezultatui pasiekti reikalinga ir valstybės politika makro lygmeniu – skurdo, nedarbo, alkoholizmo, piktnaudžiavimo kvaišalais, socialinio ir ekonominio šeimų nestabilumo bei socialinės izoliacijos mažinimas.

³⁵ Ten pat. P. 46-47.

³⁶ Ten pat. P. 47.

³⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

³⁸ Pinheiro P. S. World Report on Violence Against Children. – Geneva: ATAR Roto Presse SA, 2006. P. 68.

Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programoje teigiama, jog prevencija – tai veikla, skirta mažinti nusikalstamo elgesio riziką, siekiant užkirsti kelią atsirasti prievartai. Ir nurodomos trys prevencijos rūšys: pirminė prevencija – veiksmai, skirti bendrai populiacijai, siekiant užkirsti kelią atsirasti prievartai; antrinė prevencija – veiksmai, skirti didesnės rizikos grupei, siekiant užkirsti kelią toliau plėtotis problemai ar sumažinti bet kurios prievartos riziką; tretinė prevencija – veiksmai, skirti žinomiems smurtautojams arba aukoms, siekiant išvengti naujų incidentų³⁹.

Turint omenyje mūsų ankstesniame skyriuje aptartas smurto priežastis, pirminė prevencija apimtų pirmiausia visos visuomenės švietimą lyčių klausimais ir susiformavusių stereotipų bei patriarchalinių nuostatų laužymą; nedarbo mažinimą, aukštojo išsilavinimo prieinamumo didinimą, socialinės atskirties, atotrūkio tarp skurdžiausio ir turtingiausio visuomenės sluoksnio mažinimą ir pan.

Antrinė prevencija – darbas su rizikos grupėmis. Svarbu teikti visokeriopą paramą vaikų turinčioms šeimoms. Pirmiausia – užtikrinti jų materialinį gerbūvį bei vykdyti jaunų šeimų švietimą vaikų auklėjimo klausimais (pavyzdžiui, kiekvienoje ikimokyklinio ugdymo įstaigoje galėtų dirbti psichologas, kuris, pastebėjęs smurto prieš vaiką šeimoje atvejus ar tiesiog tėvams išreiškus norą, teiktų konsultacijas apie alternatyvius vaikų auklėjimo ir baudymo būdus).

Kitos labai svarbios antrinės prevencijos priemonės – moksleivių švietimas smurto klausimais, smurto rodymo žiniasklaidos priemonėse ribojimas.

Tretinė prevencija – tai smurtavusių asmenų švietimas ir ugdymas, įvairiapusė pagalba smurtą patyrusiems vaikams, siekiant užkirsti kelią smurto pasikartojimui. Šiame prevencijos lygmenyje turėtų būti kiek įmanoma stengiamasi išvengti baudžiamąjį pobūdį veiksnių, kadangi bausmė, kaip buvo rašyta anksčiau – pati būdama tam tikra smurto forma, tik dar labiau skatina smurtą.

Kaip teigia pasaulyje gerai žinomas psichiatrijos specialistas J. Gilligan, negalime tikėtis sustabdyti smurto, vadinamo nusikaltimu, kol nesustabdysime smurto, šio autoriaus pavadinto struktūriniu. „Ši sąvoka apima visas mirtis bei negalias, sukeltas mūsų visuomenės ekonominės struktūros, būtent jos susiskirstymo į turtuolius ir vargetas. Struktūrinis smurtas yra ne tik pagrindinė agresijos forma ta prasme, kad skurdas nužudo daugiau žmonių (daugiausia labai neturtingų) nei visas fizinis smurtas, bet jis kartu yra ir pagrindinė agresyvaus elgesio priežastis“⁴⁰.

³⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 58-2021.

⁴⁰ Gilligan J. Smurto prevencija. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 103.

Todėl greta visų įstatymų nuostatų, numatančių fizinio smurto draudimą bei baudimą, turi vykti ir strateginių valstybės politikos krypčių nuostatų tobulinimas, siekiant pagerinti visuomenės narių socialinę bei ekonominę padėtį, o taip pat ir visuomenės švietimas.

2. VAIKO APSAUGOS NUO FIZINIO SMURTO TEISINIO REGLAMENTAVIMO LIETUVOJE YPATUMAI

2.1. Vaiko apsaugos nuo fizinio smurto teisinio reglamentavimo ypatumai tarptautinės teisės lygmeniu

Pirmieji tarptautiniai dokumentai, pripažinę vaikų nepriežiūros ir prievartos problemas buvo 1924 m. Ženevos vaiko teisių deklaracija⁴¹ ir 1959 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių deklaracija⁴². Šių dokumentų deklaratyvus, moralinis pobūdis nesumenkina jų socialinės reikšmės, inicijuojant vaiko apsaugos nuo įvairaus pobūdžio prievartos sistemos kūrimą. Juos vėliau sekė daug kitų deklaracijų, konvencijų, rekomendacijų, svarbiausias iš kurių šiame darbe pabandysime aptarti.

Lietuvos Respublika yra prisijungusi prie tarptautinių sutarčių, kurios įtvirtina kankinimo ir kitokio žiauraus elgesio bei smurto prieš vaikus draudimą: 1984 metų Jungtinių Tautų konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (prisijungta 1991 m. rugsėjo 10 d.), 1987 metų Europos Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (ratifikuota 1998 m. rugsėjo 15 d.), 1950 metų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (ratifikuota 1995 m. balandžio 27 d.), 1948 metų Visuotinės žmogaus teisių deklaracija (LR Aukščiausioji Taryba 1991 m. kovo 12 d. nutarimu išsipareigojo laikytis deklaracijos principų), 1996 metų Europos socialinė chartija (pataisyta) (pasirašyta 1997 m. rugsėjo 8 d.), 1966 metų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktas (ratifikuotas 2001 m. rugpjūčio 2 d.), 1989 metų Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (ratifikuota 1995 m. liepos 3 d.).

Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą⁴³. Šiame dokumente pateikiamas kankinimo apibrėžimas (1 straipsnyje), kurį sudaro 3 sudėtinės dalys:

- 1) asmeniui tyčia sukeliamas stiprus fizinis ar psichinis skausmas arba kančia;

⁴¹ Ženevos vaiko teisių deklaracija// <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/childrights.html>; prisijungimo laikas: 2007-10-25.

⁴² Jungtinių Tautų Vaiko teisių deklaracija// http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20deklarac.htm; prisijungimo laikas: 2007-10-25.

⁴³ Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą// Valstybės žinios. 2006, Nr. 80-3141.

2) siekiama išgauti iš jo ar trečiojo asmens informaciją arba prisipažinimą, nubausti jį už kokį nors veiksma, kurį jis arba trečiasis asmuo įvykdė ar yra įtariamas jį įvykde, arba įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti, arba dėl bet kurios koku nors diskriminavimu grindžiamos priežasties;

3) kai tokį skausmą ar kančią sukelia viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo arba kai jis sukeliamas jam kurstant arba sutinkant ar jo tyliu pritarimu.

Šis apibrėžimas neapima tik teisėtomis sankcijomis sukeliama, joms būdingo arba su jomis susijusio skausmo ar kančios.

2 straipsnyje įtvirtinama svarbi nuostata, jog negalima vadovautis vyresniojo pareigūno ar valdžios institucijos įsakymu kankinimui pateisinti. Visi kankinimo veiksmai, pasikėsinimas, bendrininkavimas ar dalyvavimas kankinant yra laikomi nusikaltimu (4 straipsnis). Valstybės įpareigojamos nuolat peržiūrėti asmenų, kuriems bet kurioje jų jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje bet kuria forma taikomas areštas, sulaikymas ar laisvės atėmimas, kvotos taisyklės, instrukcijas, būdus ir praktiką, taip pat kalinimo ir elgesio su jais nurodymus, tam, kad būtų užkirstas kelias bet kokiems kankinimo atvejams (11 straipsnis).

Remiantis šios Konvencijos 17 straipsniu, įsteigtas Komitetas prieš kankinimą.

Europos Konvencijoje prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą⁴⁴ teigiama (1 straipsnyje), jog turi būti įsteigtas Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (toliau vadinamas Komitetu). Komitetas turi inspektavimo pagrindais iširti asmenų, iš kurių atimta laisvė, priežiūrą, siekdamas, jei reikia, sustiprinti tokių asmenų apsaugą nuo kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo. Kiekviena valstybė dalyvė turi leisti inspektuoti pagal šią Konvenciją jos jurisdikcijoje esančias asmenų, iš kurių valstybės vardu atimta laisvė, laikymo vietas (2 straipsnis). Komiteto sudėtis, rinkimų tvarka ir kadencija numatyta II Konvencijos skyriuje (4-6 straipsniuose). Jame nurodoma, jog Komitetą sudaro po vieną atstovą iš kiekvienos valstybės dalyvės, jie Ministrų komiteto renkami ketveriems metams.

Matome, jog šios dvi konvencijos labiau susijusios su baudžiamuoju procesu ir bausmių vykdymu nei su smurtiniu elgesiu buityje ar visuomenėje, tačiau taip pat, kaip ir suaugusiųjų, gina ir užtikrina vaikų teisę nepatirti smurto ir žiauraus elgesio.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija⁴⁵. Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog „Niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti

⁴⁴ Europos Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą//Valstybės žinios. 1998, Nr. 86-2393.

⁴⁵ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija//Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

žiauriai, nežmoniška ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis baudžiamas“; 5 straipsnyje – „Kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę“.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracijoje⁴⁶ įtvirtinta, jog „Kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą. Niekas negali būti kankinamas arba patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas. Visi žmonės yra lygūs įstatymui ir nediskriminuojami turi teisę į lygią įstatymo apsaugą“ (3, 5 ir 7 straipsniai).

Visi šie tarptautiniai dokumentai deklaruoja smurto, žiauraus elgesio ir kankinimo uždraudimą bendrąja prasme, neišskirdami nė vieno žmogaus nei pagal lytį, nei pagal amžių. Toliau pateikiami dar trys itin svarbūs dokumentai, kuriuose jau yra minimas vaikas, kaip ypatingos apsaugos reikalaujantis subjektas.

Europos socialinė chartija (pataisyta)⁴⁷. Pasirašydamos šią Chartiją šalys įsipareigoja tiesiogiai arba bendradarbiaudamos su viešosiomis ir privačiomis organizacijomis imtis visų tinkamų ir reikiamų priemonių, kuriomis siekiama apsaugoti vaikus ir paauglius nuo apleidimo, smurto ir išnaudojimo (17 straipsnis). Chartijos I dalies 7 punkte nurodoma, jog vaikai ir paaugliai turi teisę būti ypač ginami nuo jiems iškylančių fizinių ir moralinių pavojų.

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto⁴⁸ svarbiausios nuostatos, susijusios su smurto prieš vaikus uždraudimu:

- Niekas negali būti kankinamas arba patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas (7 straipsnis).
- Kiekvienas asmuo turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę (9 straipsnis).
- Kiekvienas vaikas be jokios diskriminacijos dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, tautinės ar socialinės kilmės, turtinės padėties ar jo gimimo turi teisę į tokias apsaugos priemones, kurių reikia jam, kaip nepilnamečiui, ir kurias turi teikti šeima, visuomenė ir valstybė (24 straipsnis).
- Visi žmonės yra lygūs įstatymui ir turi teisę į vienodą, be jokios diskriminacijos įstatymo apsaugą (26 straipsnis).

Vaiko teisių konvencija⁴⁹ (1989) remiasi 1959 metų Vaiko teisių deklaracijos nuostata, jog „vaikui, atsižvelgiant į jo fizinį ir psichinį nebrandumą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, taip pat atitinkamos teisinės apsaugos, tiek iki gimimo, tiek ir po jo“.

⁴⁶ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija//Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

⁴⁷ Europos socialinė chartija (pataisyta)//Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704.

⁴⁸ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

⁴⁹ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija//

http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20konvencija.htm; prisijungimo laikas: 2007-10-25.

Pagrindinis Konvencijos straipsnis (19), tiesiogiai uždraudžiantis smurtą prieš vaikus, teigia:

1) Valstybės dalyvės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kurio jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, imasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių.

2) Tarp tokių apsaugos priemonių reikiamais atvejais gali būti ir veiksmingos socialinės programos, leidžiančios suteikti paramą vaikui ir jį globojantiems asmenims išaiškinti, pranešti, perduoti nagrinėti, tirti, gydyti ir imtis kitų priemonių minėtais žiauraus elgesio su vaiku atvejais, o prireikus iškelti baudžiamąją bylą.

28 straipsnio 2 dalyje nurodoma, jog „Valstybės narės imasi visų reikiamų priemonių, kad drausmė mokyklose būtų palaikoma metodais, atspindinčiais pagarbą vaiko orumui atitinkamai pagal šios Konvencijos reikalavimus“.

37, 40 straipsniai reikalauja valstybes užtikrinti vaiko teises Baudžiamojo proceso eigoje bei bausmės atlikimo metu, 39-asis – imtis visų reikiamų priemonių, kad padėtų fiziškai ir psichologiškai atsistatyti ir socialiai reintegruoti vaikai, tapusiam auka.

Kūrybiškai žvelgiant, ir kituose Konvencijos straipsniuose galima atrasti netiesioginį smurto prieš vaikus bei fizinių bausmių draudimą. Pavyzdžiui, 3 Konvencijos straipsnis teigia, kad svarbiausia yra vaiko interesai. Galima teigti, jog naudojant fizines bausmes prieš vaikus yra pažeidžiamos šio straipsnio nuostatos, kadangi tokių bausmių taikymas prieštarauja vaiko interesams augti ir vystytis sveikam ir nepatiriant prievartos.

Taip pat ir 6 straipsnis, kuriame teigiama, jog Valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko neatimamą teisę gyventi; užtikrina didžiausią galimybę vaikui gyventi ir sveikai vystytis. Šis straipsnis pažeidžiamas, jei kaip smurto pasekmė vaikui atimama gyvybė ar jis sužalojamas taip, kad sutrinka normalus jo vystymasis; taip pat ir jei valstybė nesiima priemonių, užkertančių kelią tokiems veiksams.

27-uoju straipsniu Valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi. Atsakomybė už tokių sąlygų vaikui sudarymą tenka tėvams ar kitiems vaiką auklėjantiems asmenims. Smurtas bei baudimas fizinėmis bausmėmis, priešingai – trikdo vaiko dvasinį, socialinį, protinį vystymąsi bei žaloja vaiką fiziškai ir dvasiškai.

Matome, jog Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija fizinio smurto prieš vaikus klausimą reguliuoja gana plačiai, bei įpareigoja ją pasirašiusias valstybes imtis visų reikiamų

priemonių vaiko apsaugai užtikrinti. Be to, Konvencijoje įtvirtintas mechanizmas, leidžiantis kontroliuoti, kaip Konvencijos nuostatos taikomos praktikoje: 43 straipsnyje nustatyta, jog siekiant susipažinti su pažanga, valstybių dalyvių pasiekta vykdant pagal šią Konvenciją prisiimtus įsipareigojimus, įsteigiamas Vaiko teisių komitetas. Šiam Komitetui valstybės kas penkeri metai privalo pateikti Konvencijos įgyvendinimo ataskaitas, o Komitetas rengia išvadas.

2006 metais Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas parengė Komentarą Nr. 8 „Dėl vaiko teisės į apsaugą nuo fizinių bausmių ir kitų žiaurių ar žeminančių bausmių rūšių“⁵⁰. Šis dokumentas skirtas pabrėžti valstybių pareigą kuo greičiau imtis veiksmų uždrausti ir panaikinti visas fizines ir kitas žiaurias ir žeminančias bausmes vaikams bei nusakyti teises bei kitokias šviečiamąsias priemones, kurių turi imtis valstybės. Komitetas teigia, jog plačiai paplitusio fizinių bausmių prieš vaikus toleravimo šeimoje, mokyklose ir kitoje aplinkoje eliminavimas yra ne tik valstybės pareiga pagal Vaiko teisių konvenciją, bet ir pagrindinė strategija mažinant ir užkardant visų rūšių smurtą visuomenėje apskritai.

Labai svarbi konvencija, deja, Lietuvos dar neratifikuota, yra 1996 m. **Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo**⁵¹. 1 Konvencijos straipsnyje (2 punktas) nurodoma, jog atsižvelgiant į vaikų interesus, Konvencijos tikslas yra remti vaikų teises, nustatyti jų procesines teises ir palengvinti naudojimąsi šiomis teisėmis, užtikrinant, kad vaikai asmeniškai arba per kitus asmenis ar institucijas būtų informuojami ir vaikams būtų leidžiama dalyvauti teismo procesuose, susijusiuose su jų interesais (su vaikų interesais susiję teismo procesai yra šeimos bylos, ypač tokios, kurios nagrinėja tėvų pareigų vykdymą – 3 punktas). Konvencijoje įtvirtinti svarbūs principai: vaikas, su juo susijusiuose teismo procesuose, turi teisę reikalauti visos reikalingos informacijos, gauti konsultacijas bei išreikšti savo nuomonę (3 straipsnis); turi teisę prašyti, kad būtų paskirtas specialus atstovas, kuris vaiką atstovautų su juo susijusiuose teismo procesuose (4 straipsnis); teisę prašyti, kad būtų paskirtas jų pasirinktas asmuo, kuris padėtų jiems išreikšti savo nuomonę (5 straipsnis).

7 straipsnis įtvirtina teismo pareigą veikti greitai: su vaikų interesais susijusiuose teismo procesuose teismas turi veikti greitai, kad būtų išvengta nereikalingo vilkinimo, o procedūros turi užtikrinti, kad sprendimai nedelsiant įsigaliotų. Skubiais atvejais teismai turi turėti galios, kur reikia, priimti sprendimus, kurie tuoj pat įsigalioja. Labai svarbu, jog su vaikų interesais

⁵⁰ Vaiko teisių komiteto Komentarą Nr. 8 //

[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bff5c12571fc002e834d/\\$FILE/G0740771.pdf](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bff5c12571fc002e834d/$FILE/G0740771.pdf); prisijungimo laikas: 2007-10-25.

⁵¹ Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo //

http://www.etib.lt/site_files/teisinis/Europos%20konvencija%20del%20vaiko%20teisiu%20igyvendinimo.doc; prisijungimo laikas: 2007-10-25.

susijusiuose procesuose teismui suteikiama galia veikti savo iniciatyva kai vaiko gerovei gresia pavojus (8 straipsnis).

Nagrinėjant smurto prieš vaikus problemą itin svarbu nors trumpai aptarti Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijas:

1) **Rekomendacija Nr. R(79)17 „Dėl vaikų apsaugos nuo netinkamo elgesio“⁵²**. Preambulėje patvirtinama, jog atsakingų už vaikų priežiūrą asmenų fizinis ir psichologinis netinkamas elgesys su vaikais arba jų nepriežiūra yra rimta problema daugumoje valstybių dalyvių. Toks elgesys su vaikais gali būti platesnės problemos (šeimos ar net pačios visuomenės sutrikimo) kraštutinis pasireiškimas.

2) **Rekomendacija Nr. R(84)4 „Dėl tėvų atsakomybės“⁵³**. Pirmasis šios rekomendacijos principas – tėvų atsakomybės principas, kuris įtvirtina, jog tėvų atsakomybė – tai visuma pareigų ir galių, kuriomis užtikrinama moralinė ir materialinė vaiko gerovė, būtent rūpinimasis vaiku, palaikant su juo asmeninius santykius bei rūpinantis jo lavinimu, išlaikymu, teisiniu atstovavimu ir jo nuosavybės valdymu. Bet kuris kompetentingos institucijos sprendimas, liečiantis tėvų atsakomybės priskyrimą ar šios atsakomybės įgyvendinimo būdus, pirmiausia turi būti paremtas vaiko interesais (2 principas). Pagrindinis šios Rekomendacijos aspektas – abiejų tėvų teisinės lygybės įtvirtinimas. 5 principas skelbia, jog tėvų atsakomybė už jų santuokos vaiką turi priklausyti bendrai abiem tėvams.

3) **Rekomendacija Nr. R(85)4 „Dėl smurto šeimoje“⁵⁴**. Jos preambulėje pateikiamas smurto apibrėžimas – tai veiksmai ar neveikimai, kurie daro žalą žmogaus gyvybei, fiziniam ar psichologiniam vientisumui ar laisvei arba kurie sunkiai pažeidžia asmenybės vystymąsi. Šiame dokumente rekomendacijos suskirstytos į tris grupes:

a) pirmoji rekomendacijų grupė (1-6 straipsniai) susijusi su smurto prevencija ir pabrėžia švietimo būtinybę;

b) antroji rekomendacijų grupė (7-8 straipsniai) liečia pranešimą apie smurto atvejus, jose valstybėms siūloma apsvarstyti galimybę tam tikrų profesijų žmonėms panaikinti konfidencialumo įpareigojimus, kad jie galėtų pranešti apie smurto atvejus;

⁵² Europos Tarybos Rekomendacija dėl vaikų apsaugos nuo netinkamo elgesio// http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/family_law_and_children's_rights/Documents/Rec_79_17.pdf; prisijungimo laikas: 2007-12-14.

⁵³ Europos Tarybos Rekomendacija dėl tėvų atsakomybės// <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=681982&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=45306>; prisijungimo laikas: 2007-10-25.

⁵⁴ Europos Tarybos Rekomendacija dėl smurto šeimoje// <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=686098&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=45233>; prisijungimo laikas: 2007-12-14.

c) trečiojoje rekomendacijų grupėje (9-17 straipsniai) kalbama apie valstybės įsikišimą esant smurto šeimoje atvejams. Jomis siekiama užtikrinti, kad smurto aukoms bus suteikta visa reikalinga pagalba ir užkirstas kelias smurto pasikartojimui. Valstybėms rekomenduojama imtis visų reikiamų priemonių užtikrinti vaikų apsaugą šeimyninio konflikto metu; peržiūrėti egzistuojančius teisės aktus, liečiančius bausmes prieš vaikus, ir apriboti ar net uždrausti fizines bausmes;

4) **Rekomendacija Nr. R(90)2 „Dėl socialinių priemonių liečiančių prievartą šeimoje“⁵⁵**. Joje Europos Taryba pripažino, jog smurtas šeimoje reikalauja ne tik nacionalinių bet ir tarptautinių priemonių (preambulės 12 punktas). Dokumente taip pat teigiama, jog smurtas šeimoje gali atsirasti bet kuriame visuomenės lygmenyje, visose valstybės – turtingose ir skurdžiose – nepriklausomai nuo šeimos etninės kilmės, amžiaus, kalbos, religijos, politinių ar kitų įsitikinimų ir pan. (13 punktas). Be to, smurtiniam elgesiui turi įtakos ir socialinės bei ekonominės įtampos (14 punktas). Rekomendacijos valstybėms šiame dokumente suskirstytos į dvi dalis: a) bendrosios prevencinės priemonės ir b) specialiosios priemonės. Pastarojoje dalyje 13-19 straipsniai skirti vaikams. Čia teigiama, jog didelis dėmesys turi būti skiriamas jaunų tėvų mokymui (tiek prieš vaiko gimimą, tiek po jo); turi būti pasmerktos tokios auklėjimo priemonės kaip fizinės ar kitokios žeminančios bausmės ir skatinamas auklėjimas be smurto. 39 straipsnyje teigiama, jog mokyklose turi būti skatinamas fizinio, emocinio ir seksualinio išnaudojimo prevencijos programų diegimas;

5) **Rekomendacija Nr. R(91)9 „Dėl skubių pagalbos priemonių šeimai“⁵⁶**. Šio dokumento preambulėje pripažįstama, kad teisinės priemonės pagalbos smurto šeimoje atveju yra labai sudėtingos ir ne visada efektyvios. Valstybės narės raginamos imtis visų reikalingų priemonių įgyvendinti keturis šių rekomendacijų principus:

1. Teismai ir kitos kompetentingos institucijos turi turėti pakankamai galių ir išteklių kritiniais atvejais apginti vaikus ar kitus specialios apsaugos ir pagalbos reikalingus asmenis, kurių interesai yra rimtame pavojuje; ypatinga apsaugos sistema turi būti sukurta vaikui;

2. Šie teismai ar kompetentingos institucijos turi būti pasirengę veikti bet kuriuo metu ypatingai skubiais atvejais;

3. Greito sprendimų priėmimo užtikrinimui turi būti sukurtos ir taikomos paprastos ir operatyvios procedūros; šie sprendimai turi būti vykdomi nedelsiant;

⁵⁵ Europos Tarybos Rekomendacija dėl socialinių priemonių liečiančių prievartą šeimoje // <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=589940&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&IntranetImage=43901>; prisijungimo laikas: 2007-12-14.

⁵⁶ Europos Tarybos Rekomendacija dėl skubių pagalbos priemonių šeimai // <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=597902&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&IntranetImage=43405>; prisijungimo laikas: 2007-12-14.

4. Tarptautinio elemento egzistavimas šeimoje neturi sudaryti sąlygų atidėti sprendimų priėmimą – valstybės turi užtikrinti paprastų ir operatyvių procedūrų taikymą.

6) **Rekomendacija Nr. R(93)2 „Dėl medicininių ir socialinių prievartos prieš vaiką aspektų“**⁵⁷. Preambulėje pripažįstama, jog vaikai turi teisę į gyvenimo sąlygas, užtikrinančias jų normalų vystymąsi, ir augti nepatiriant fizinės, seksualinės, psichologinės prievartos, nepriežiūros ar kitokių prievartos prieš vaikus formų. Prievartos prevencijai siūloma organizuoti visuomenės informavimo kampanijas; akcentuoti vaikų teisę nepatirti prievartos ir būtinybę keisti ugdymo modelius (1.2. punktas). Rekomendacijoje pažymima, kad institucijos ar asmenys, kuriems pranešama apie prievartos atvejus, turi būti pasiekiami bet kuriuo paros metu (2.1. punktas); turi būti steigiamos tarnybos (pvz., „pagalbos telefonai“) prievartos aukoms ar kitiems asmenims, norintiems pranešti apie savo įtarimus (2.8. punktas). Taip pat rekomenduojama įsteigti atitinkamo lygio tarnybas, dirbančias 24 valandas per parą, turinčias visus reikalingus įgaliojimus ir išteklius per kuo trumpesnę laiką atlikti įvairiapusių pranešimo apie prievartą prieš vaiką tyrimus; psichologinį vaikų ir jų šeimų įvertinimą, reikalingą praktinei pagalbai, paramai, terapijai, teisinėms apsaugoms priemonėms ir kt.; medicininį įvertinimą; imtis reikalingų skubių ar ilgalaikių teisinių vaiko apsaugos priemonių; bet kuriuo metu imtis skubių priemonių, įskaitant ir vaiko perkėlimą į prieglobsčio paslaugas teikiančius centrus (3.1. punktas). Kiekvienam atvejui turi būti sudarytas individualus pagalbos planas ir paskirtas atsakingas darbuotojas, kuris konsultuotų ir koordinuotų visas su konkrečiu vaiku ir jo šeima susijusias institucijas ir tarnybas bei užtikrintų sudaryto plano įgyvendinimą (4.1., 4.2. punktai). Rekomenduojama nustatyti procedūras periodiškam patikrinimui ir tolesniam prievartos atvejų tyrimui, kad būtų galima kontroliuoti vaiko ir jo šeimos gerovės ir apsaugos plano įgyvendinimą (4.4. punktas).

7) **Rekomendacija Nr. R(98)8 „Dėl vaikų dalyvavimo šeimos ir socialiniame gyvenime“**⁵⁸. Šiame dokumente įvardijama 11 principų, susijusių su vaikų dalyvavimu. Trečiasis principas skelbia, jog „taika ir draugystė šeimoje ir tarp šeimų, visuomenių ir tautų, atsižvelgiant į nediskriminavimo, susilaikymo nuo smurto ir tolerancijos principus, yra svarbiausia užtikrinant pagarbą vaiko individualumui ir orumui bei užtikrinant svarbiausių vaiko interesų įgyvendinimą“.

⁵⁷ Europos Tarybos Rekomendacija dėl medicininių ir socialinių prievartos prieš vaiką aspektų // <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=608504&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=43738>; prisijungimo laikas: 2007-12-16.

⁵⁸ Europos Tarybos Rekomendacija dėl vaikų dalyvavimo šeimos ir socialiniame gyvenime // <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=486270&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=42953>; prisijungimo laikas: 2007-12-16.

8) **Rekomendacija Nr. Rec(2006)19 „Dėl pozityvaus vaikų auklėjimo politikos palaikymo“⁵⁹**. Preambulėje skelbiama, jog vaikų auklėjimas, nors ir susijęs su šeimos privatumu, turi būti priskirtas valstybės politikos sričiai ir priimtos visos būtinos vaikų auklėjimo paramos priemonės bei sukurtos sąlygos pozityviam vaikų auklėjimui. Pozityvus vaikų auklėjimas Rekomendacijoje apibrėžiamas kaip svarbiausiais vaikų interesais paremtas tėvų elgesys, kuris yra puoselėjantis, įgalinantis, nesmurtinis, suteikia pripažinimą, o kartu ir nustato ribas, užtikrinančias tinkamą vaiko vystymąsi. Politikos tikslas turi būti vaiko harmoningas vystymasis (visomis prasmėmis) ir tinkamas elgesys su vaikais, deramai atsižvelgiant į jų prigimtines teises ir orumą. Prioritetinė sritis, kurioje būtina imtis priemonių, – vaikų nepriežiūros, prievartos, psichologinio ir fizinio smurto (įskaitant ir žeminantį elgesį bei fizinės bausmės) eliminavimas.

2.2. Vaiko apsaugos nuo fizinio smurto teisinio reglamentavimo ypatumai nacionalinės teisės lygmeniu

Ankstesniame skyriuje aptarėme vaiko apsaugos nuo fizinio smurto tarptautinės teisės aktus, prie kurių yra prisijungusi ir Lietuva. Suprantama, kad nacionaliniai teisės aktai neturi prieštarauti aptartiems tarptautinės teisės aktams, nes pasirašydamos tarptautinius susitarimus valstybės įsipareigoja jų laikytis ir nacionaliniuose teisės aktuose nenumatyti jiems prieštaraujančių teisės normų, nebent jomis būtų nustatoma geresnė subjektų padėtis. Apžvelgsime vaiko apsaugos nuo fizinio smurto teisinio reglamentavimo nacionalinės teisės lygmeniu teisės aktus.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁶⁰ II skirsnyje „Žmogus ir valstybė“ 21-asis straipsnis skirtas asmens neliečiamumui. Šiame straipsnyje nedaroma skirtumo tarp suaugusio žmogaus ir vaiko – nepriklausomai nuo jo amžiaus: žmogaus asmuo neliečiamas; žmogaus orumą gina įstatymas; draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes. Taigi pagrindinis šalies įstatymas vienareikšmiškai įtvirtina asmens (bet kokio amžiaus, taigi ir vaiko) neliečiamybės teisę. Be to, III skirsnyje „Visuomenė ir valstybė“ (38 straipsnio antroje pastraipoje bei 39 straipsnio trečioje pastraipoje) įtvirtinta, jog valstybė saugo ir globoja vaikystę, nepilnamečius vaikus gina įstatymas.

⁵⁹ Europos Tarybos Rekomendacija dėl pozityvaus vaikų auklėjimo politikos palaikymo // <http://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Index=no&Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=1048180&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=135036>; prisijungimo laikas: 2007-12-16.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

Tai pamatinės normos, kurių privalu laikytis tiek valstybės institucijoms, tiek visai visuomenei, tiek ir pavieniams asmenims saugant, ginant ir įgyvendinant vaikų teises. Jomis turi būti paremti visi vaiko apsaugą nuo smurto reglamentuojantys įstatymai ir kiti teisės aktai.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo⁶¹ 10 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas draudimas vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis. To paties įstatymo 49 straipsnis kalba apie drausmės bei auklėjamojo poveikio priemonių vaikui taikymą. Jame teigiama, jog vaiką, vengiantį atlikti savo pareigas, už drausmės pažeidimus tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai gali atitinkamai drausminti savo nuožiūra, išskyrus fizinį ar psichinį kankinimą, kitokį žiaurų elgesį, vaiko garbės ir orumo žeminimą. Vaikui už mokymo, auklėjimo (globos) įstaigos vidaus tvarkos taisyklių ir mokinio elgesio normų pažeidimus gali būti taikomos drausminės auklėjamojo poveikio priemonės: pastaba, papeikimas, griežtas papeikimas, atitinkamas elgesio įvertinimas, kitos įstatymų nustatytos poveikio priemonės.

Švietimo įstatymo⁶² 47 straipsnyje viena iš įvardintų tėvų (taip pat globėjų ar rūpintojų) pareigų yra „sudaryti vaikui sveikas ir saugias gyvenimo sąlygas, apsaugoti jį nuo smurto, prievartos ir išnaudojimo“. O 61 straipsnyje konstatuojama, kad mokyklos vadovas „užtikrina <...> sveiką, saugią, užkertančią kelią bet kokioms smurto, prievartos apraiškoms bei žalingiems įpročiams aplinką“.

Lietuvos Respublikos įstatymai numato teisinę atsakomybę už draudimo prieš vaikus naudoti smurtą nepaisymą.

LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnis numato, jog tėvams ir kitiems teisėtiems vaiko atstovams, kurie pažeidžia vaiko teises, vengia arba nevykdo pareigos auklėti, mokyti, prižiūrėti, išlaikyti vaiką, žiauriai elgiasi su vaiku ar kitaip piktnaudžiauja savo teisėmis bei pareigomis, taikoma įstatymų nustatyta civilinė, administracinė arba baudžiamoji atsakomybė. Jeigu tėvas (motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas pažeidžia vaiko teises, žiauriai elgiasi su juo arba kitaip piktnaudžiauja savo teisėmis (pareigomis), pats vaikas ir kiti asmenys turi teisę kreiptis pagalbos į vaiko teisių apsaugos, teisėsaugos ar kitą instituciją, kuri privalo imtis įstatymų nustatytų priemonių. Kai tėvai (tėvas, motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas smurtaudamas arba kitaip sukeldamas pavojų vaikui piktnaudžiauja tėvų valdžia ir dėl to kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija (viena arba kartu su policija) nedelsdama paima vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoda jį globoti (rūpintis) Civilinio kodekso nustatyta tvarka.

⁶¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

⁶² Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 63-2853.

57 šio įstatymo straipsnis numato kitų fizinių ir juridinių asmenų atsakomybę. Fiziniai ir juridiniai asmenys, neteisėtai trukdantys vaikui naudotis savo teisėmis bei laisvėmis ar kitaip pažeidžiantys vaiko teises, atsako įstatymų nustatyta tvarka. Mokymo, auklėjimo, gydymo ir kitų įstaigų vadovai, auklėtojai ar jiems prilygstantys asmenys, šių įstaigų administracija atsako už jų prižiūrimų vaikų auklėjimą. Jeigu šie asmenys nevykdo savo pareigų arba vykdo jas netinkamai, fiziškai, psichiškai žaloja auklėtinius arba kitaip pažeidžia vaiko teises, jie atsako įstatymų nustatyta tvarka.

Taigi Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo normos, numatančios atsakomybę už vaiko teisių pažeidimus yra blanketinės ir detalesnio atsakomybės reglamentavimo reikia ieškoti Lietuvos Respublikos Civiliniame, Baudžiamajame ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksuose.

LR Civiliniame kodekse⁶³ (3.180 str.) įtvirtinta: „Kai tėvai (tėvas ar motina) vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina vaikais, teismas gali priimti sprendimą dėl laikino ar neterminuoto tėvų (tėvo ar motinos) valdžios apribojimo“. Jei tėvai ar globėjai (rūpintojai) vaikų teises pažeidinėja, priemonių vaikų teisėms užtikrinti gali imtis valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras (LR CK 3.163). Jei vaikas mano, kad tėvai pažeidinėja jo teises, jis turi teisę savarankiškai kreiptis gynybos į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją, o nuo keturiolikos metų – ir į teismą (LR CK 3.164).

Tėvų atsakomybę numato ir **LR Administracinių teisės pažeidimų kodekso**⁶⁴ 181 straipsnis „Tėvų valdžios nepanaudojimas arba panaudojimas priešingai vaiko interesams“. Pagal šio straipsnio nuostatas tokie veiksmai tėvams užtraukia įspėjimą, o jau sykį už tai baustiems tėvams – baudą. Įspėjimą ar baudą taip pat užtraukia ir vaiko globėjo (rūpintojo) pareigų nevykdymas arba vykdymas priešingai vaiko interesams (181(1) straipsnis) bei vaiko teisių pažeidimas (181(3) straipsnis), kuris apima neteisėtą trukdymą vaikui naudotis savo teisėmis ir laisvėmis ar kitokią vaiko teises pažeidžiančią veiką, taip pat mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ir kitų institucijų bei įstaigų, kurių žinioje (prižiūrimas) yra vaikas, vadovų, auklėtojų ar kitų jiems prilygstančių asmenų savo pareigų nevykdymą arba netinkamą vykdymą, fizinį ar psichinį vaiko žalojimą ar kitokį vaiko teisių pažeidimą.

LR Baudžiamajame kodekse⁶⁵ kaip sunkinanti aplinkybė numatytas faktas, kad veika padaryta prieš mažametį: 135 straipsnis „Sunkus sveikatos sutrikdymas“, 138 straipsnis

⁶³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas// Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

„Nesunkus sveikatos sutrikdymas“, 140 straipsnis „Fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas“. 163 straipsnis numato baudžiamąją atsakomybę už piktnaudžiavimą tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis: „Tas, kas piktnaudžiavo tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis fiziškai ar psichiškai gniuždydamas vaiką, palikdamas jį ilgą laiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgdamasis su vaiku, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki penkerių metų“.

Deja, nė vienas aptartas įstatymas aiškiai ir nedviprasmiškai neuždraudžia fizinės bausmės taikymo. Kaip įsitikinome, įvairiuose įstatymuose yra įtvirtintas draudimas žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis; tuo pačiu tėvams suteikiama teisė vaiką drausminti savo nuožiūra, išskyrus fizinį ar psichinį kankinimą, kitokį žiaurų elgesį, vaiko garbės ir orumo žeminimą. Tačiau į tokias sąvokas fizinės bausmės paprastai nepatenka, nes laikomos mažareikšmėmis ir nepriskirtinomis prie kankinimo, žalojimo, žiauraus elgesio ar orumo pažeminimo.

Galima drąsiai teigti, jog įstatymiškai įtvirtintas fizinio smurto prieš vaikus uždraudimas nėra tapatus fizinių bausmių uždraudimui, kadangi „šeimose, visuomenėje fizinių bausmių taikymas kaip „auklėjimo“ priemonė nelaikoma smurtu“⁶⁶. Be to, ir fizinio smurto uždraudimas bei bausmių numatymas ne visada veiksmingas ir pritaikomas praktiškai, jei nėra tinkamai sureguliuotos įgyvendinimo priemonės.

Kaip pavyzdį trumpai panagrinėsime Baudžiamojo kodekso 138 ir 140 straipsnių įgyvendinimo problematiką smurto prieš vaiką bei fizinių bausmių kontekste.

Teisėsaugos institucijų intervencijos pagrindas yra prievartos prieš vaiką faktas. Norint nustatyti šį faktą turi būti remiamasi teisės aktuose įtvirtintu prievartos reglamentavimu, kur prievarta suprantama kaip sužalojimas ar susargdinimas, sukėlęs sunkų, nesunkų ar nežymų sveikatos sutrikdymą. Šias sužalojimo ar susargdinimo pasekmes turi patvirtinti teismo medicinos ekspertų išvada, kuri atliekama remiantis **Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklėmis** (patvirtintos Sveikatos apsaugos, Teisingumo bei Socialinės apsaugos ir darbo ministrų 2003 m. gegužės 23 d. įsakymu)⁶⁷.

Atsižvelgiant į tai, kad šiose taisyklėse sveikatos sutrikdymo masto nustatymas siejamas su profesinio ar bendro darbingumo netekimo procentine išraiška, galima teigti, jog šios taisyklės yra nepritaikytos vaikams (tuo tarpu atskirų taisyklių dėl vaikų sveikatos nėra), o tik

⁶⁶ Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje. – Vilnius: Moterų studijų centras, 1997. P. 49.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gegužės 23 d. įsakymas Nr.V-298/158/A1-86 „Dėl sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 52-2357.

suaugusiesiems. Jose taip pat nustatyta, kad „išvadą dėl fizinio skausmo sukėlimo teismo medicinos ekspertai daro remdamiesi bylos medžiagos duomenimis, patvirtinančiais buvusį mušimo ar kitokio smurtavimo faktą“, o tai leidžia suprasti, kad iki tam tikro lygio fizinės bausmės vaikams taikyti vis dėlto galima (pvz., Baudžiamojo kodekso 160 ir 161 straipsniuose numatytos veikos – vaiko įtraukimas vartoti vaistus ar kitas kvaišinančias priemones, vaiko įtraukimas girtauti – yra baudžiamos, nesvarbu kokio lygio tas įtraukimas ar nugirdymas; tačiau dėl fizinio skausmo sukėlimo turi būti pateikta išvada – tai rodo fizinės prievartos prieš vaikus toleravimą valstybės lygmeniu). Be to, nekeliamas ir esminis, visuose tarptautiniuose dokumentuose akcentuojamas klausimas – kokia žala yra padaroma vaiko vystymuisi.

Be jau aptartų įstatymų fizinio smurto prieš vaikus problemą sprendžia dar keletas teisės aktų:

1) **2005 m. vasario 17 d. Vaiko gerovės valstybės politikos strategija**⁶⁸. Šio dokumento vizija – kuriama saugi ir tinkama vaiko raidai aplinka, vaikas apsaugotas nuo visų formų smurto ir išnaudojimo. Šiai siekiamybei įgyvendinti patvirtintas **Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų planas**⁶⁹. Jame be kitų priemonių numatytas įstatyminės bazės tobulinimas, kuris apims Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo įstatymo projekto parengimą. Ketinama įtvirtinti įstatyme smurtą prieš vaikus draudžiančias nuostatas ir suderinti jį su Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu ir kitais galiojančiais įstatymais. Už šio uždavinio įgyvendinimą atsakinga Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Teisingumo ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija, Vidaus reikalų ministerija.

2) **2005 m. gegužės 4 d. Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programa**⁷⁰. Jos paskirtis – numatyti kompleksinius ir koordinuotus veiksmus, taip pat priemones (prevencijos, intervencijos, postvencijos) smurtui su visomis jo apraiškomis šalinti. Šios Programos tikslai: mažinti smurtą prieš vaikus, ugdyti žmonėms nepakantumą smurtui prieš vaikus, mokyti vaikus apsaugoti nuo smurto, kompleksiškai šalinti smurto prieš vaikus priežastis ir sąlygas, sukurti prevencijos priemonių, užkertančių kelią smurtui prieš vaikus, sistemą; sukurti veiksmingą pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, jų šeimoms ir vaikams smurtautojams sistemą, plėtoti tarptautinį bendradarbiavimą šioje srityje.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 184 „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų plano patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2005, Nr. 25-802.

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 58-2021.

Tačiau nei Strategijoje, nei Programoje nekeliamas fizinių bausmių prieš vaikus naudojimo uždraudimo klausimas. Tiesa, verta paminėti faktą, jog patvirtinus Strategiją, jos priemonių plane buvo numatytas „nemušimo“ įstatymo parengimas. Deja, vienu iš trijų šio plano pakeitimų tokia priemonė buvo panaikinta.

Iš pateiktos Lietuvos Respublikos teisės aktų apžvalgos matyti, jog teisinis reguliavimas yra pakankamai gausus, tačiau ne visad išsamus. Suaugusieji smurtą prieš vaiką dažnai gali pateisinti fizine bausme, kuri Lietuvoje apskritai nėra draudžiama. Taip yra pažeidžiami kertiniai Konstitucijoje įtvirtinti principai, jog žmogaus asmuo neliečiamas, vaikus saugo ir gina įstatymas bei valstybė. Tas pats fizinis poveikis panaudotas prieš suaugusį žmogų įstatymų pagalba yra draudžiamas ir baudžiamas, o prieš silpnesnį ir ypatingos apsaugos bei priežiūros reikalaujantį vaiką – toleruojamas ir pateisinamas.

2.3. Vaiko teisių apsaugos institucinė sistema

Vaiko teisių apsaugos institucijas galime suskirstyti į tris lygmenis: valstybinį, savivaldybių ir nevyriausybinį. Glaustai aptarsime valstybinio ir savivaldybių lygmens institucijas ir jų veiklą vaiko apsaugos nuo smurto srityje.

Valstybiniam lygmeniui priskirtinos:

Lietuvos Respublikos Seimas kaip įstatymų leidžiamoji institucija,

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija – įgyvendina šeimos, jaunimo, vaiko teisių apsaugos ir socialinės paramos šeimoms politiką; kartu su kitomis valstybės ir savivaldybių institucijomis ir įstaigomis užtikrina tinkamą vaiko teisių apsaugą; renka, kaupia ir sistemina informaciją apie vaiko teisių apsaugą⁷¹;

Švietimo ir mokslo ministerija – užtikrina švietimo priemonių, kuriomis siekiama apginti vaiką nuo visų formų fizinio ar psichologinio smurto, kitų vaiko teisių pažeidimų, įgyvendinimą⁷²;

Teisingumo ministerija – rengia Lietuvos Respublikos įstatymų ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų, kitų teisės aktų projektus, padeda kartu su kitomis valstybės ir visuomeninėmis institucijomis rengti Lietuvos Respublikos įstatymų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų ir kitų teisės aktų projektus; įstatymų nustatyta tvarka įgyvendina

⁷¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 17 d. nutarimas Nr. 892 „Dėl Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1998, Nr. 66-1916 (Nauja nutarimo priedo redakcija nuo 2005 m. rugpjūčio 12 d. Valstybės žinios. 2005, Nr. 97-3670).

⁷² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 21 d. nutarimas Nr. 914 „Dėl Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1998, Nr. 67-1952 (Nauja priedo redakcija nuo 2001 m. rugpjūčio 5 d. Valstybės žinios. 2001, Nr. 68-2473).

priemonės, užtikrinančias valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą; analizuoja Lietuvos Respublikos įstatymų atitiktį žmogaus teisėms ir laisvėms, informuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybę ir jos pavedimu tarptautines organizacijas apie Lietuvoje galiojančius įstatymus, reglamentuojančius žmogaus teises ir laisves; analizuoja ir sistemina informaciją apie nusikalstamumo būklę ir jo prevenciją⁷³;

Vidaus reikalų ministerija – pagal savo kompetenciją imasi priemonių nusikaltimų, kitų teisėtarkos pažeidimų priežastims ir sąlygoms šalinti, kontroliuoja, kaip vykdomos šios priemonės⁷⁴;

Konsultacinė šeimos ir vaiko reikalų taryba prie Respublikos Prezidento - vertina situaciją, inicijuoja ir teikia pasiūlymus Respublikos Prezidentui dėl valstybės politikos, strategijos ir taktikos šeimos ir vaiko teisių apsaugos srityje; prisideda prie valstybės formuojamų koncepcijų programų; inicijuoja aktyvų visuomenės dalyvavimą įgyvendinant šeimos ir vaiko teises⁷⁵;

Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisija – nagrinėja ir teikia pasiūlymus Seimui, Vyriausybei dėl vaiko, šeimos teisių apsaugos politikos formavimo, smurtinių, seksualinių nusikaltimų vaikams prevencijos, tam reikalingų įstatymų ir kitų teisės aktų parengimo; inicijuoja ir dalyvauja rengiant įstatymų projektus vaiko teisių apsaugai gerinti, lyčių lygybei, šeimos politikai teisiškai reglamentuoti; pagal savo kompetenciją vykdo parlamentinę kontrolę – kaip ministerijos, savivaldybės, vaiko teisių apsaugos, šeimos teises ginančios valstybės įstaigos taiko Jungtinių Tautų konvencijų, Europos Sąjungos, Lietuvos Respublikos įstatymų, kitų teisės aktų reikalavimus⁷⁶.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius atlieka vaiko teisių apsaugos padėties Lietuvoje stebėseną, teisės aktų, susijusių su vaikais, analizę ir taikymo praktikos vertinimą, individualius tyrimus dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų; reikalauja aktyvesnio ir efektyvesnio, o ne formalaus požiūrio į darbą bei pareigas vaikų atžvilgiu; teikia rekomendacijas bei pastabas dėl nepakankamo dėmesio vaiko teisių ir jo teisėtų interesų užtikrinimui, apsaugai ir gynimui;

⁷³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 9 d. nutarimas Nr. 851 „Dėl Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1998, Nr. 63-1816 (Nauja nutarimo priedo redakcija nuo 2002 m. liepos 11 d. Valstybės žinios. 2002, Nr. 70-2886).

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 291 „Dėl Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2001, Nr. 24-794 (Nauja nutarimo priedo redakcija nuo 2007 m. balandžio 1 d. Valstybės žinios. 2007, Nr. 34-1225);

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. gegužės 22 d. dekretas Nr. 87 „Dėl konsultacinės šeimos ir vaiko reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento sudarymo“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 51-2260.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. gegužės 12 d. nutarimas Nr. X-201 „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos nuostatų patvirtinimo“ priedėlio pakeitimo“//Valstybės žinios. 2005, Nr. 64-2269.

inicijuoja diskusijas įvairiais vaikus liečiančiais klausimais, siekia suteikti svarbesnę vietą politikoje klausimams, susijusiems su vaikais.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veikla, vykdant vaiko teisių ir jo teisėtų interesų laikymosi priežiūrą ir kontrolę bei atstovaujant teisėtiems vaikų interesams, organizuojama dviem kryptimis, t.y.:

1) atliekami tyrimai dėl konkretaus vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimo (galimo pažeidimo) pagal asmens skundą arba pastebėtus vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimo požymius vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva;

2) vykdoma vaiko teisių užtikrinimo stebėseną, vaiko teisių laikymosi priežiūra ir kontrolė, t.y. teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, įgyvendinimo kontrolė, institucijų, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, veiklos priežiūra ir kontrolė, taip pat teikiami siūlymai dėl teisės aktų priėmimo, pakeitimo bei politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, formavimo ir įgyvendinimo⁷⁷.

Atlikdamas savo pareigas, Vaiko teisių apsaugos kontrolierius turi tokias teises: a) savo iniciatyva pradėti vaiko teisių pažeidimo tyrimą arba perduoti jį kitoms valstybės institucijoms; b) susipažinti su teisme išnagrinėtomis vaiko teisių pažeidimų bylomis, gauti visą reikalingą informaciją bei dokumentus iš visų fizinių bei juridinių asmenų ir institucijų bei nekludomas įeiti į valstybės, savivaldybių bei nevyriausybinės vaikų teises ginančias įstaigas ir susipažinti su jų veikla; c) surašyti administracinio teisės pažeidimo protokolą dėl vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus reikalavimų nevykdymo; c) dalyvauti Seimo, Vyriausybės bei jų įsteigtų komisijų posėdžiuose dėl vaiko teisių apsaugos ir pareikšti savo nuomonę bei siūlyti Seimui, Prezidentui ir Vyriausybei teisės aktų pakeitimus, dalyvauti formuojant vaiko teisių įgyvendinimo ir gynimo politiką. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus darbui užtikrinti steigiama Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, kuri yra savarankiška vaiko teisių laikymosi priežiūros ir kontrolės valstybės institucija, išlaikoma iš valstybės biudžeto ir steigiama Seimo nutarimu⁷⁸.

Vietos savivaldos lygmenyje vaiko teisių apsaugą įgyvendina:

Seniūnijos - dalyvauja rengiant ir įgyvendinant vaiko teisių apsaugos ir vaiko teisių pažeidimų prevencijos gerinimo priemones⁷⁹.

Viešosios policijos specialistai (nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai), tarnybinės veiklos instrukcijoje⁸⁰ apibrėžiami kaip „teritorinės policijos įstaigos prevencijos

⁷⁷ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita// <http://www3.lrs.lt/docs2/KPXAZCHB.DOC>; prisijungimo laikas: 2007-10-14.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 50-1432.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 91-2832.

padalinio pareigūnai, dirbantys vaikų teisės pažeidimų prevencijos srityje“. Vaiko apsaugos nuo smurto srityje šie pareigūnai: a) organizuoja ir vykdo vaikų nusikalstamų veikų bei kitų teisės pažeidimų, smurto prieš vaikus, prostitucijos, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją; b) nustato vaiko teisių pažeidimo faktus, tėvus ar globėjus (rūpintojus), neatliekančius pareigos dorai auklėti ir prižiūrėti vaikus, piktnaudžiaujančius savo teisėmis ar pareigomis ir savo elgesiu darančius jiems neigiamą įtaką, žiauriai su jais besielgiančius, seksualiai juos išnaudojančius, ir raštu informuoja apie tai vaiko teisių apsaugos tarnybą; c) apibendrina, sistemina ir analizuoja vaikų nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, narkomanijos, smurto prieš vaikus būklę, priežastis ir aplinkybes aptarnaujamoje teritorijoje, imasi priemonių joms šalinti; d) teisės aktų nustatyta tvarka priima ir nagrinėja gyventojų pranešimus, skundus ir pareiškimus dėl vaikų padarytų teisės pažeidimų, dėl tėvų ar globėjų (rūpintojų), neprižiūrinčių, netinkamai auklėjančių vaikus; e) planuoja vaikų teisės pažeidimų prevencijos priemones pusmečiui ir metams, sudaro prevencinių priemonių planus; f) kaupia pažangią vaikų nusikalstamumo, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, smurto prevencijos patirtį, pagal galimybes taiko ją savo darbe.

Vaiko teisių apsaugos tarnybos, kurių pagrindiniai uždaviniai numatyti Bendruosiuose vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatuose⁸¹. Jie yra tokie: a) užtikrinti vaiko teisių apsaugą; b) užtikrinti vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų įgyvendinimą ir priežiūrą; c) ginti įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka vaikų teises šeimose, globėjų (rūpintojų) ir įvaikintojų šeimose bei šeimynose, valstybės ir savivaldybės institucijose bei įstaigose, nevyriausybinių institucijų, organizacijų ir fizinių asmenų įsteigtose vaikų globos įstaigose ir kartu su vaiko tėvais (įvaikintojais), globėjais (rūpintojais), įstaigų darbuotojais šalinti aplinkybes, dėl kurių pažeidžiamos vaiko teisės; ir kt. Įgyvendindamos šiuos uždavinius tarnybos atlieka tokias funkcijas: a) organizuoja prevencinį darbą su tėvais; b) kreipiasi į atitinkamas teisės apsaugos institucijas; c) konsultuoja tėvus, mokytojus, auklėtojus ir pačius vaikus jų teisių apsaugos, globos (rūpybos), įvaikinimo ir teisės pažeidimų prevencijos klausimais; d) kaupia pranešimus apie smurtą patyrusius vaikus, organizuoja pagalbą smurtą patyrusiems vaikams; ir pan.

Remiantis minėtais nuostatais, Tarnyba privalo paimti vaiką iš šeimos, perduoti jį globoti, jei šeimoje yra piktnaudžiaujama tėvų valdžia arba smurtaujama tokiu lygiu, kad kyla

⁸⁰ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2005 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. 5-V-208 „Dėl viešosios policijos prevencijos padalinio tyrėjo (apylinkės inspektoriaus) ir viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcijų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2005, Nr. 44-1436.

⁸¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 120-5415.

grėsmė vaiko sveikatai ar net gyvybei. Apie tokius veiksmus tarnyba privalo informuoti vaiko tėvus (ar kitus asmenis, iš kurių vaikas buvo paimtas). Vykdydama savo funkcijas Tarnyba nustatytais atvejais turi teisę surašyti administracinių teisės pažeidimų protokolus. Būtiną informaciją apie vaiko teisių pažeidimus Tarnyba turi teisę gauti iš visų sveikatos priežiūros, švietimo įstaigų bei kitų valstybės, savivaldybės ar teisėsaugos institucijų. Informaciją apie smurtą patyrusiems vaikams suteiktą pagalbą Tarnyba privalo perduoti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai.

Kartu su valstybės ir savivaldybės institucijomis bei įstaigomis, nevyriausybinėmis institucijomis ir organizacijomis Vaiko teisių apsaugos tarnyba rūpinasi, kad būtų plėtojamos socialinės, psichologinės ir teisinės paslaugos vaikams, smurto aukoms.

Iš atliktos analizės matyti, jog vaiko apsaugos nuo smurto institucinė sistema Lietuvoje išplėtotą pakankamai; institucijų funkcijos, uždaviniai bei teisės aiškiai ir išsamiai nurodomos įstatymuose, nuostatuose, veiklos reglamentuose. Efektyviam vaiko teisių užtikrinimui trūksta tik informacijos apie šias institucijas ir jų vykdomą veiklą, kadangi, kaip parodė autorės atliktas tyrimas (išsamiai aptariamas trečiojoje darbo dalyje), vaikai mažai žino apie šias institucijas.

3. VAIKO APSAUGOS NUO FIZINIO SMURTO TEISINIO REGULIAVIMO ĮGYVENDINIMO EMPIRINIS TYRIMAS

3.1. Empirinio tyrimo aprašas

Vaiko apsaugos nuo fizinio smurto teisinio reguliavimo įgyvendinimo problemas siekėme atskleisti empiriniu tyrimu. Šio tyrimo objektas – vaiku, jų tėvų ir mokytojų požiūris į smurtą, smurto patirtis bei prevencinės priemonės.

Iškėlėme šiuos empirinio tyrimo uždavinius:

- nustatyti kaip dažnai vaikai namuose bei mokykloje patiria smurtą ir nuo ko jį patiria;
- išsiaiškinti ar vaikai žino, kur kreiptis pagalbos ir tiki pagalbos efektyvumu;
- ištirti tėvų ir mokytojų požiūrius į fizines bausmes;
- išsiaiškinti kaip respondentų atsakymai priklauso nuo jų gyvenamosios vietos, amžiaus, lyties, išsilavinimo.

Tyrimo hipotezės:

- 1) vaikams skirta informacija apie jų teisinę ir institucinę apsaugą pačių vaikų nepasiekia;
- 2) trūksta bendruomeninio sutarimo ir solidarumo apsaugant vaiką nuo smurto;
- 3) auklėjant ir ugdant vaikus yra remiamasi ne įstatymų nuostatomis, o asmeninėmis patirtimis, todėl tie tėvai, kurie vaikystėje buvo baudžiami fizinėmis bausmėmis, dažniau taip baudžia ir savo vaikus.

Tyrimui atlikti naudotas anketinės apklausos metodas. Pasirinktos trys respondentų grupės – moksleiviai, mokytojai ir tėvai – ir kiekvienai grupei parengta atskira anketa. Siekiant įvertinti skirtingas respondentų patirtis, t.y. rasti jų patirties panašumus ir skirtumus, kai kurie klausimai anketose buvo vienodi visoms respondentų grupėms.

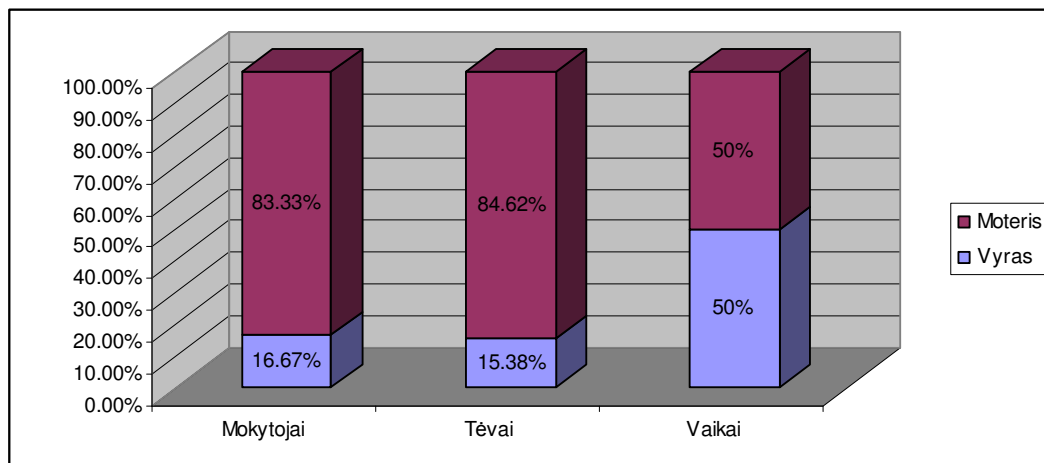
Tyrimas buvo atliekamas 2007 metų rugsėjo-spalio mėnesiais Vilniaus ir Tauragės mokyklose anketinės apklausos būdu. Jo metu apklausti 204 penktų-dešimtų klasių moksleiviai, 97 mokytojai ir 78 tėvai.

Duomenys apdoroti ir paveikslai formuoti MS Excel programa.

Tolesniuose skyreliuose pateikiami tyrimo duomenys bus vertinami atsižvelgiant į 1-5 paveiksluose pateiktas demografines respondentų charakteristikas.

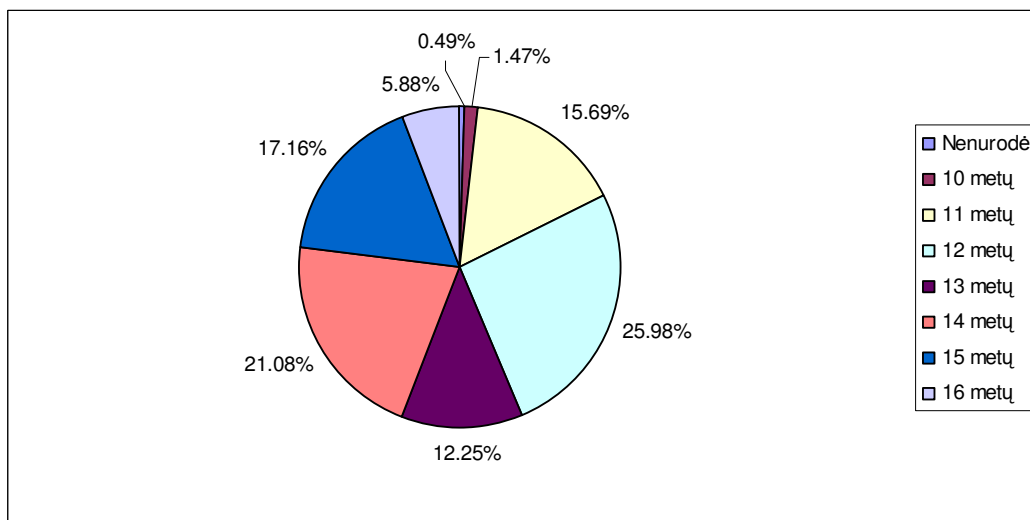
1 paveiksle pavaizduotas respondentų pasiskirstymas pagal lytį. Dėl suprantamų priežasčių tarp apklaustų suaugusiųjų vyravo moterys: buvo apklausta 83,33 proc. mokytojų moterų ir 84,62 proc. mamų. Apklausti vaikai lyties požiūriu pasiskirstė po lygiai.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

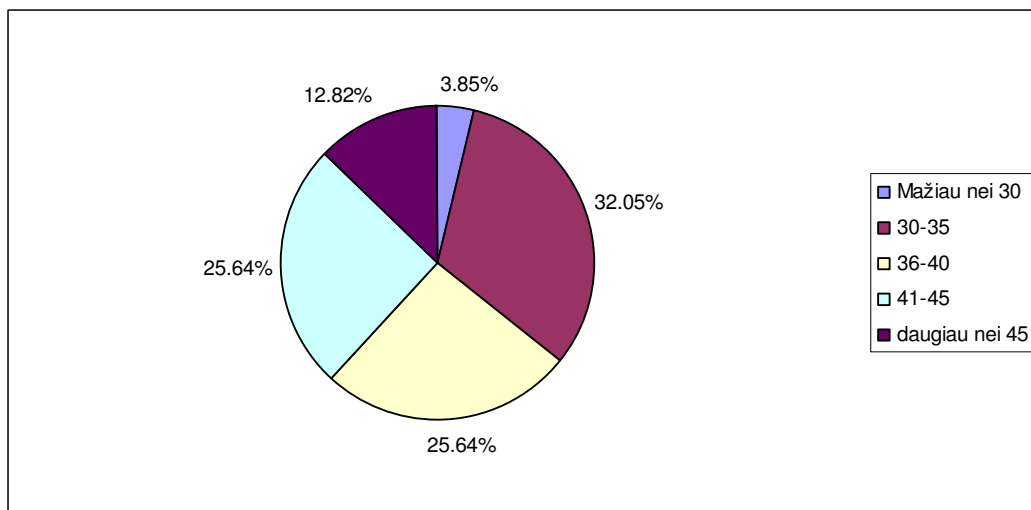
2 paveiksle pavaizduotas apklaustų vaikų pasiskirstymas pagal amžių. Buvo stengiamasi apimti kuo platesnį vaikų amžiaus spektrą, kurį galima sąlygiškai suskirstyti į du amžiaus tarpsnius: 1) 10-12 metų amžiaus tarpsnio (iki paauglystės) vaikai, kurie apklausoje sudarė 44, 14 proc.; 2) 13-16 metų amžiaus tarpsnio (paaugliai) vaikai, kurie apklausoje sudarė 56,37 proc. 0,49 proc. apklaustų vaikų užmiršo nurodyti savo amžių.

2 pav. Apklaustų vaikų pasiskirstymas pagal amžių

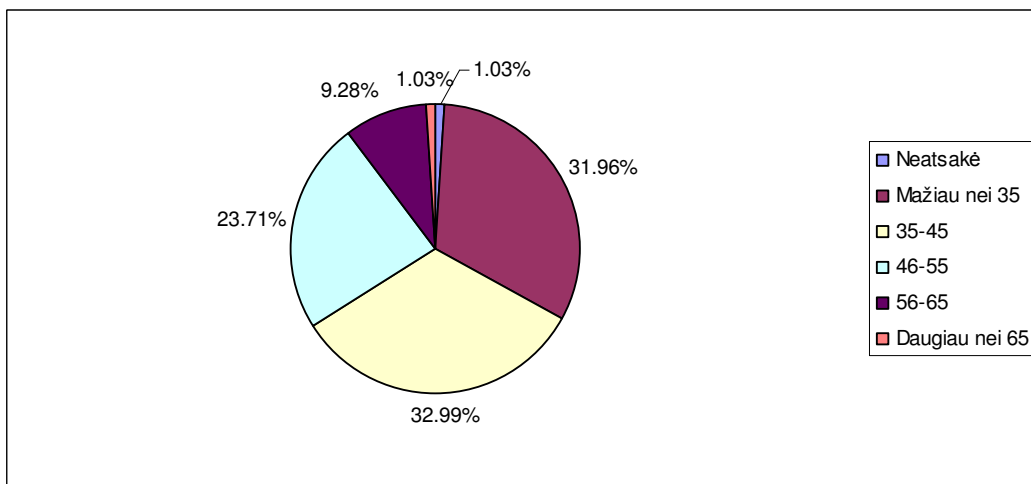
3 paveiksle pavaizduotas apklaustų tėvų pasiskirstymas pagal amžių. Apklausoje vyrauja iki 40 metų amžiaus tėvai: jų apklausoje buvo 61,54 proc. Kitaip tariant, visi vaikai gimė nepriklausomoje Lietuvos valstybėje.

3 pav. Apklaustų tėvų pasiskirstymas pagal amžių

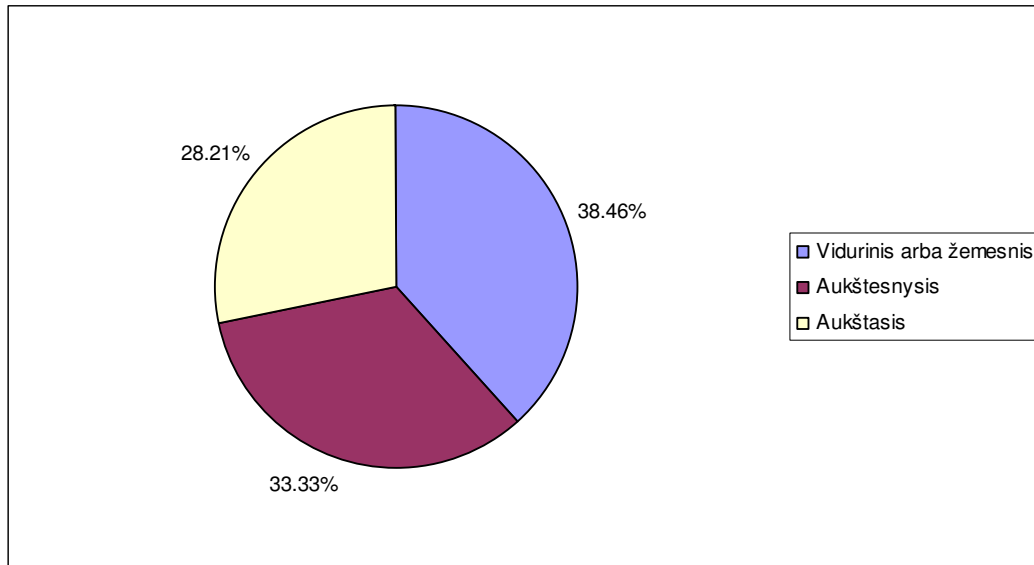
4 paveiksle pavaizduotas apklaustų mokytojų pasiskirstymas pagal amžių: vyrauja iki 45 metų amžiaus mokytojai (apklausoje jų buvo 64,95 proc.). Taigi galima teigti, kad didžiosios daugumos apklaustų tėvų ir mokytojų amžiaus tarpsniai yra arba tie patys, arba labai artimi, todėl vertybiniu požiūriu neturėtų būti tėvų ir mokytojų konflikto.

4 pav. Apklaustų mokytojų pasiskirstymas pagal amžių

5 paveiksle pavaizduotas apklaustų tėvų pasiskirstymas pagal išsilavinimą. Pakankamai daug tėvų turi tik vidurinę ir net žemesnio lygio išsilavinimą (38,46 proc.). Tai gali turėti įtakos jų požiūriui į fizinės prievartos naudojimą prieš vaikus.

5 pav. Apklaustų tėvų išsilavinimas

3.2. Vaiko apsaugos nuo smurto šeimoje teisinės ir kitos socialinės problemos

Šeima yra pirmasis ir pagrindinis asmenybės socializacijos agentas. Vaiko socializacijos šeimoje pobūdis ir turinys dažniausiai nulemia vaiko gyvenimo būdą ateityje. Būtent šeimoje vaikas praktiškai susiformuoja elementariausių moralinių vertybių ir elgesio taisyklės supratimą ir jų įgyvendinimo patirtį. Auklėjimo šeimoje defektai yra neigiamų asmenybės bruožų formavimosi pirmoji priežastis.

Vaikas interiorizuoja gero elgesio būdus, pagarbą kitam žmogui ir apskritai visuomenės narių santykių normos stebėdamas ir mėgdžiodamas savo tėvų, vyresniųjų brolių ar seserų elgesį, taip nesąmoningai šiuo pagrindu perimdamas šeimos vertybes. Netinkamas tėvų ir kitų šeimos narių pavyzdys palieka rimtą pėdsaką vaiko psichikoje. Nuo vaikystės stebėjęs šeimoje prievartą, žiaurumą, išaugęs jis gali tapti žiaurus, agresyvus, nesiskaitantis su kitų žmonių orumu ir garbe.

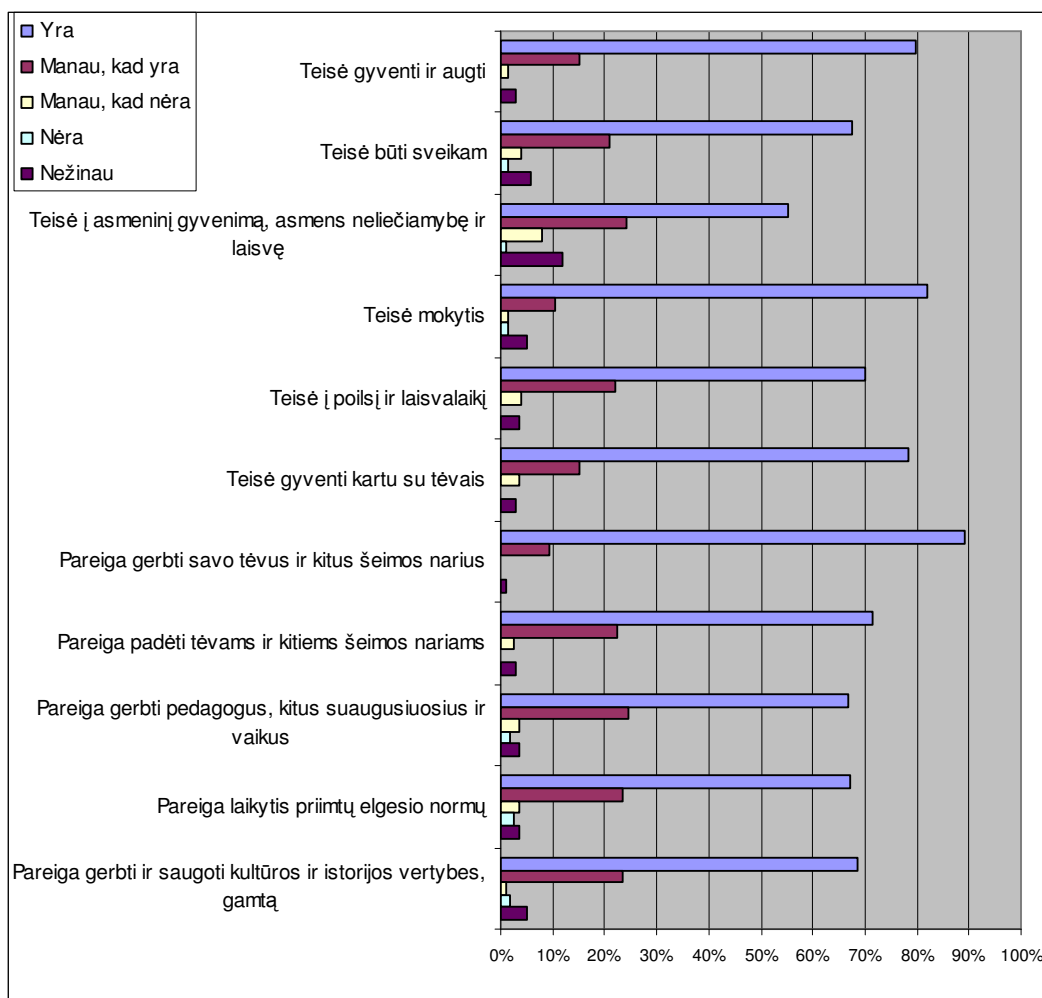
Nors dauguma tėvų sąmoningai neskatina vaikų nusikalsti, tačiau jų pačių tarpusavio santykiai, vertybinės orientacijos ir požiūris į kitus visuomenės narius turi labai didelės, dažniausiai pasąmoningos įtakos besiformuojančiai vaiko asmenybei. Todėl labai svarbu atskleisti vaikų požiūrį į fizinį smurtą šeimoje.

3.2.1. Vaikų požiūris į fizinį smurtą šeimoje

Analizuojant vaikų požiūrius ir smurto patirtį, pirmiausia svarbu aptarti, ar vaikai žino savo teises ir pareigas, jų ryšį. Šių pamatinių dalykų žinojimas turėtų lemti vaiko požiūrį į bausmes ir jam taikomų bausmių (jeigu jos taikomos) šeimoje vertinimą. Su vaiko teisių ir

pareigų žinojimu yra susijęs vaiko žinojimas, kur galima kreiptis pagalbos patyrus fizinį smurtą šeimoje ir jo apsisprendimas kreiptis pagalbos. Tikėtina, kad gerai žinodamas savo teises vaikas ieškos pagalbos prieš smurtą šeimoje. Tačiau labai svarbus yra ir vaiko pareigų žinojimas, nes vis dėlto daugumą smurto prieš vaikus atvejų patys vaikai suvokia ir bando pateisinti kaip bausmę už kurių nors pareigų nevykdymą.

6 pav. Ar vaikai žino savo teises ir pareigas

6 paveiksle pavaizduoti vaikų atsakymai į klausimus apie teisių ir pareigų žinojimą. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog mažiausiai vaikai žino savo teisę į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę, į kurią įeina ir teisė nepatirti smurto. Ją žinojo tik 55,39 proc. apklaustųjų, dar 24,02 proc. vaikų manė, jog yra tokia teisė. Toks mažas šią teisę žinančiųjų vaikų skaičius verčia daryti dvi prielaidas: 1) šeima nepakankamai skiria dėmesio sąlygoms, kuriose gali sėkmingai formuotis vaiko asmeninio gyvenimo patirtis; 2) vaikai dėl savo amžiaus ypatumų nepakankamai įsisąmonina asmeninio gyvenimo turinį ir jo reikšmę. Kita vertus, apie savo teises ir pareigas vaikai pirmiausia sužino iš tėvų, todėl natūralu, jog, pavyzdžiui, namuose mušamas

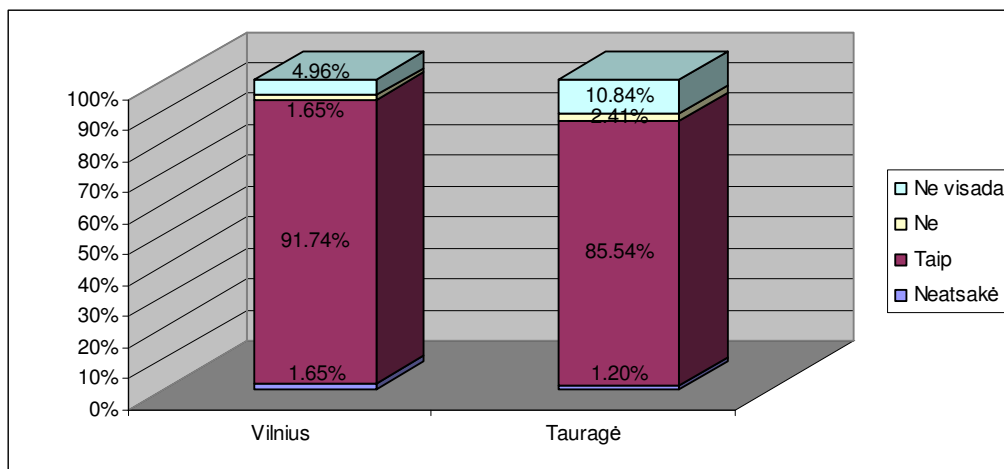
vaikas gali susidaryti nuomonę, kad jam nėra garantuojama teisė nepatirti smurto. Geriausiai vaikai žino savo teisę mokytis (virš 80 proc.) ir teisę gyventi ir augti (80 proc.). Taip pat šiame paveiksle pavaizduotas vaikų žinojimas atitinkamas vaiko pareigas. Labiau nei visas kitas pareigas ir netgi teises vaikai žino pareigą gerbti savo tėvus ir kitus šeimos narius (89,22 proc.).

Nors daug vaikų žino šią pareigą, tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad vis dėlto vaikai mažiau žino pareigas, nei teises. Todėl nors tuo ir nepateisinama, bet visai ne keista, kad vaikai pakankamai dažnai baudžiami ar bent gąsdinami fizinėmis bausmėmis.

Siekiant išsiaiškinti smurto prieš vaiką namuose paplitimą, vaikams buvo užduoti klausimai, ar jie namuose jaučiasi saugūs, ar buvo gąsdinami fizine bausme ir ar buvo tokia bausme nubausti.

7 paveiksle pavaizduoti vaikų atsakymai į klausimą, ar jautiesi saugus namuose. 89,22 proc. apklaustų vaikų teigiamai atsakė į šį klausimą. Likę – nesijaučia arba ne visada jaučiasi saugiai. Įdomu pastebėti, jog vaikai iš Tauragės kiek dažniau nesijaučia saugūs namuose nei vaikai iš Vilniaus. Tai gali turėti įtakos pasienio vaikų sindromas, kuri suformavo Tauragės apskrityje egzistuojanti ilgalaikė labai didelė šalies mastu bedarbystė ir didžiausias kontrabandinių cigarečių nelegalus verslas, į kuri plačiai įtraukti ir vyresnieji paaugliai.

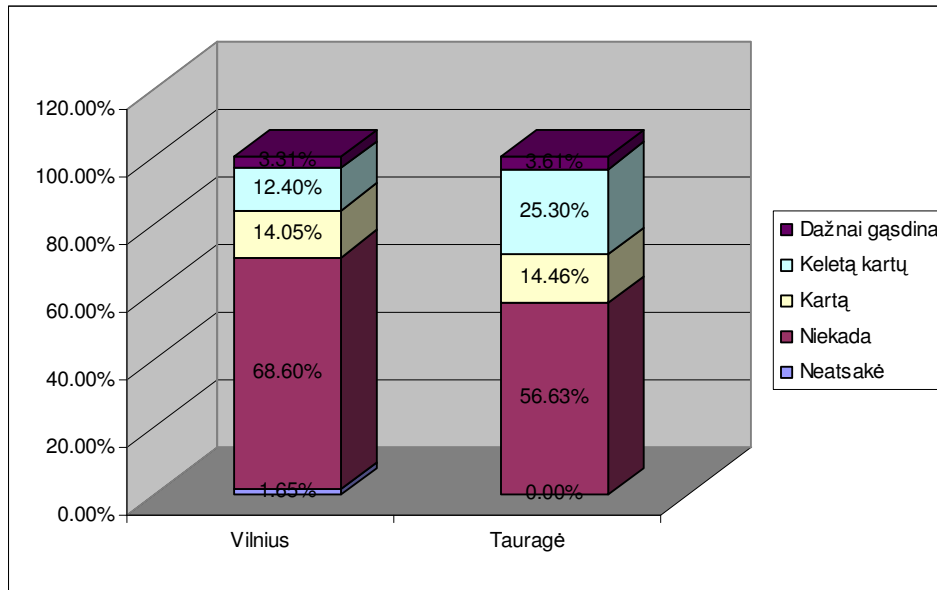
7 pav. Ar jautiesi saugus namuose?

Tyrimas atskleidė atsakymų į klausimą „ar jautiesi saugus namuose“ ir atsakymų į klausimą „ar vaikas buvo gąsdinamas fizine bausme“ (8 pav.) ryšys: Tauragėje vaikai buvo gąsdinami fizine bausme dažniau nei Vilniuje. Tik 56,63 proc. vaikų iš Tauragės atsakė, jog jų niekada negąsdino fizine bausme.

Bendri (abiejų miestų) vaikų atsakymų į šį klausimą rezultatai buvo tokie: 63,73 proc. – niekada; 14,22 proc. – kartą; 17,65 proc. – keletą kartų; 3,43 proc. – dažnai gąsdina.

8 pav. Ar kada nors Tave tėvai (ar kiti namiškiei) gąsdino, kad būsi mušamas?

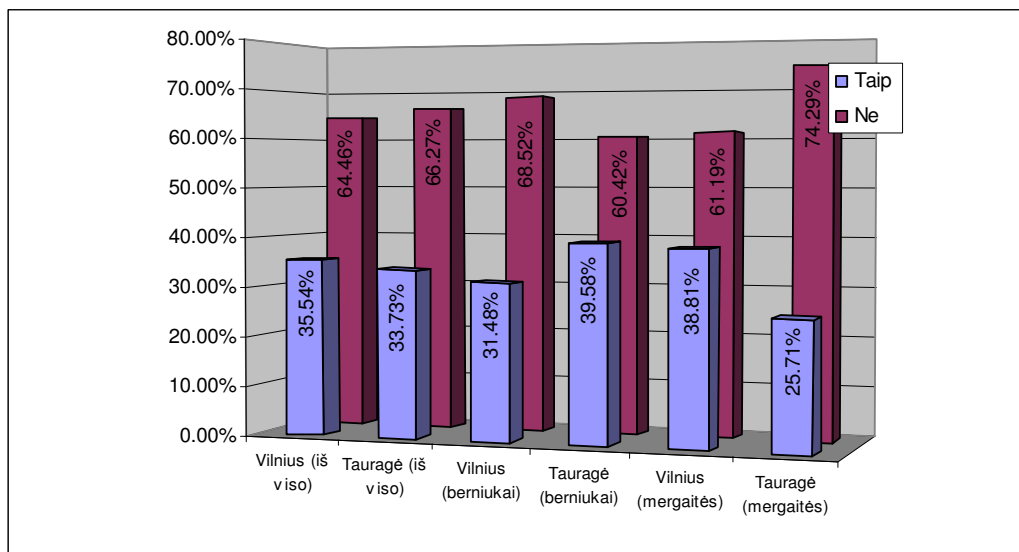

9 paveiksle pavaizduota vaikų atsakymų į klausimą „ar kada nors buvai tėvų (kitų šeimos narių) nubaustas fizine bausme. Įdomu pastebėti, kad baudimas fizinėmis bausmėmis dažnesnis yra Vilniuje nei Tauragėje ir tai yra priešingai nei gąsdinimo atveju: Tauragėje fizine bausme nubaustų vaikų rodiklis beveik 2 procentiniais punktais mažesnis nei Vilniuje. Galime daryti prielaidą, jog galbūt Tauragėje vaikai yra paklusnesni ir jiems užtenka pabarimo ar pagąsdinimo, kad nustotų elgtis netinkamai. Tuo tarpu Vilniuje vaikai anksčiau pasijaučia suaugę, nori tapti savarankiški ir yra labiau linkę ignoruoti tėvų pamokymus ar pastabas, o ir tėvų užimtumas yra didesnis ir jie neturi tiek daug laiko, kurį galėtų skirti vaikams.

Taip pat įdomu tai, jog beveik vienodai dažnai fizinės bausmės taikomos ir berniukams, ir mergaitėms: 35,29 proc. berniukų ir 34,31 proc. mergaičių atsakė, jog yra buvę nubausti fizine bausme. Tačiau šis bendras rezultatas labai skiriasi nuo rezultatų Vilniuje ir Tauragėje. Štai Vilniaus mieste į šį klausimą teigiamai atsakė 31,48 proc. berniukų ir net 38,81 proc. mergaičių. Tauragėje – atvirkščiai: 39,58 proc. berniukų ir 25,71 proc. mergaičių. Labiausiai tikėtina, jog šiuos skirtumus nulemia pačių vaikų elgsenos skirtumai. Provincijoje, priešingai nei dideliuose miestuose, tėvai, o ypač mamos turi galimybę daugiau laiko praleisti su vaikais. Taip pat mergaitės nuo seno buvo ir yra auklėjamos griežčiau, nes turi užaugti doros, skaisčios, santūrios. Visa tai lemia, kad dideliame mieste mergaitėms dažniau taikomos fizinės bausmės.

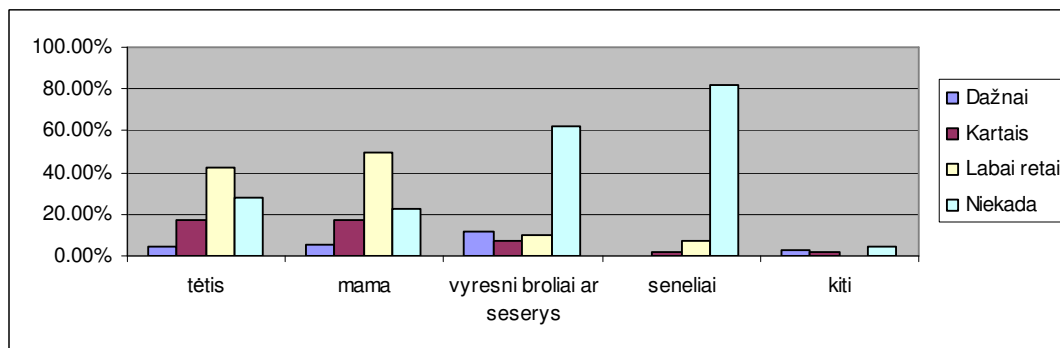
Sunku paaiškinti, kodėl yra visiškai priešingi berniukų atsakymų rezultatai. Viena iš prielaidų galėtų būti ta, jog Tauragėje vaikai atviriau ir nuoširdžiau prisipažino apie patirtą skriaudą, nei Vilniuje. Gali būti, jog Vilniuje to paties amžiaus vaikai jaučiasi labiau suaugę nei Tauragėje ir jiems yra gėda prisipažinti, kad tėvai juos vis dar baudžia fizinėmis bausmėmis.

9 pav. Ar kada nors buvai tėvų (ar kitų namiškių) nubaustas fizine bausme?

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, jog fizinėmis bausmėmis vaikus dažniau baudžia mamos nei tėčiai (10 pav.). Tai gali būti paaiškinama keliomis priežastimis. Viena jų – pasyvesnis vyrų dalyvavimas vaikų auklėjime, jie dažniau yra linkę nesikišti ir apsiriboti vien materialiniu vaikų aprūpinimu. Kita priežastis yra ta, kad net 16,67 proc. vaikų atsakė gyvenantys tik su mama (su abiem tėvais gyvena 79,41 proc. respondentų).

10 pav. Kas Tave taip (fizine bausme) baudžia?

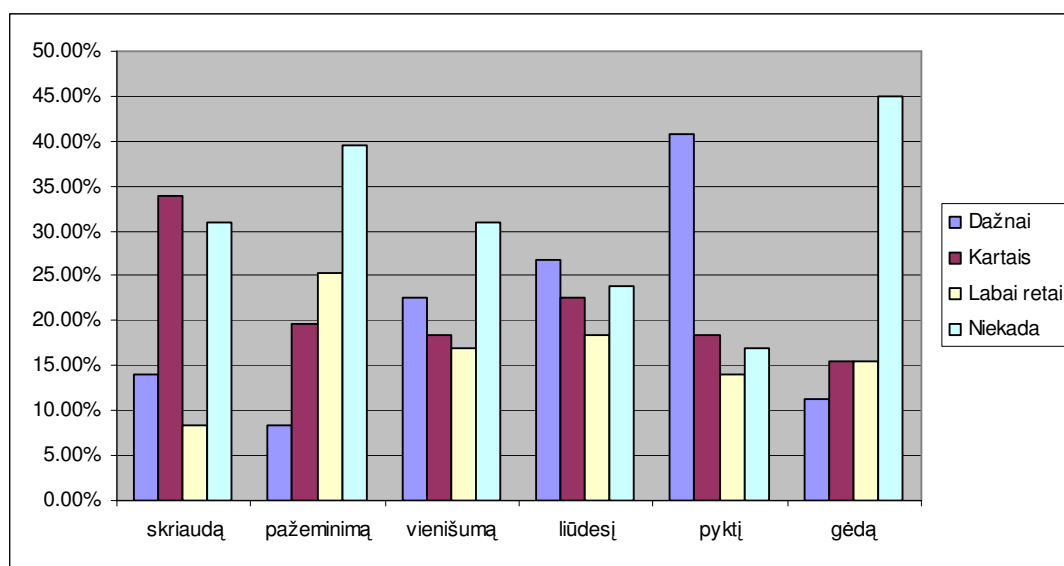

Vaikams buvo pateiktas atviras klausimas, kaip jie mano, kodėl tėvai baudžia vaikus fizinėmis bausmėmis. Didelė dalis moksleivių neatsakė į šį klausimą, kiti atsakė nežinantys. Tačiau nustebino kai kurių vaikų žinios bei išvalgos: „Nori juos išauklėti, nors taip tik padaromos psichologinės traumos“; „Pykčiu išsilieja ant vaikų“; „Nes jie „aukštesni“ už mus“; „Nes kartais vaikai nesupranta savo ribų. Jeigu vaiko neišmokysi vaikystėje elgtis pagarbiai ir nesavanaudiškai, tai vėliau nė smurtas nepadės“; „Nes gal jiems nelaiko nervai, kai vaikas daro ką nors negerai. Arba jei girtuokliai tėvai, tai tiesiog tyčiojasi iš vaiko“; „Tai rodo tėvų nemokėjimą bendrauti su savo vaikais, jie nesugeba kitais būdais nuraminti vaikų ar pelnyti jų

pagarbą, todėl imasi kraštutinių priemonių“; „Nes jie jaučiasi silpni ir nežino kaip kitaip išspręsti problemas“; „Nes patys buvo baudžiami tokiomis bausmėmis“; „Nes jaučia, kad kitokiu metodu negali paveikti vaiko elgesio. Smurtas atsiranda nuo mažumės, jeigu tėvai yra patyrę smurtą nuo savo tėvų, jie susidaro tokio elgesio modelį su savo vaikais“; „Nemyli“.

Vaikų, atsakiusių, jog yra buvę nubausti fizine bausme, buvo klausta, ką jie po to jaučia. 11 paveiksle pateikti atsakymų į klausimą „ką jauti nubaustas fizine bausme“ duomenys. Atsakymai į šį klausimą patvirtina pirmojoje darbo dalyje išsakytas mintis, jog patirtas smurtas pirmiausia veda į pyktį. Dažnai pyktį jaučia net 40,85 proc., kartais – 18,31 proc. vaikų.

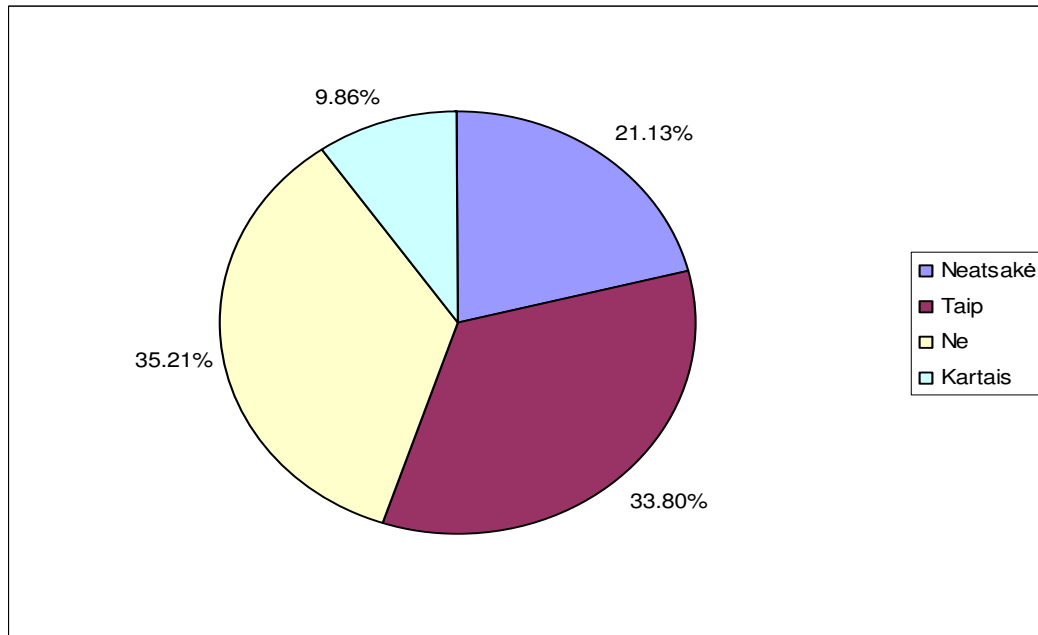
11 pav. Ką jauti nubaustas fizine bausme?

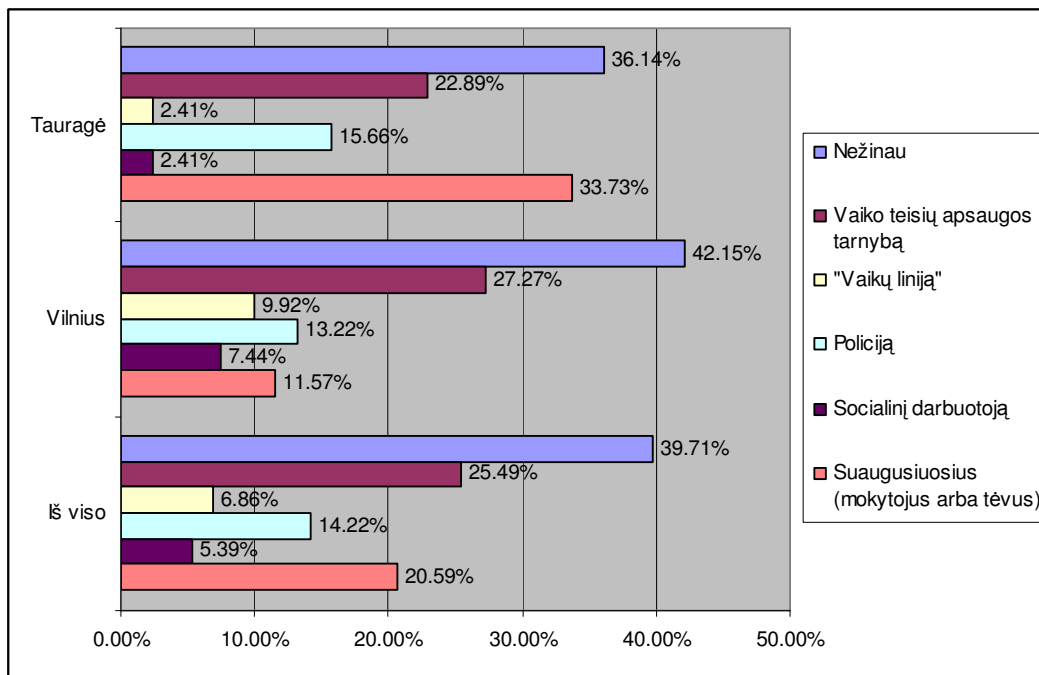
Tačiau nors nubausti vaikai ir jaučia pyktį, liūdesį, skriaudą, beveik 44 proc. jų teigia, jog bausmė visada arba kartais buvo teisinga ir buvo jos nusipelnę.

Pastarasis klausimas buvo atviro tipo ir vaikai galėjo ne tik pasirinkti siūlomus atsakymų variantus, bet atvirai išsakyti savo mintis ir patyrimus. Keletas įdomesnių atsakymų: „Manau, kad tokios bausmės nenusipelnė niekas. Patyčios, smurtas yra silpnų žmonių elgesys, stengiantis apsaugoti save“; „Bausmės buvau nusipelnęs, bet buvo galima išspręsti ir kitaip“; „Manau ne visai. Tą kartą tėvai suklydo, nes tokiu būdu problemos nesprenžiamos, bet nuo jų atitolau ir tapau savarankiškesnė“.

12 pav. Ar bausmė buvo teisinga, buvai jos nusipelnęs?

13 pav. Ar žinai kur kreiptis jei esi skriaudžiamas

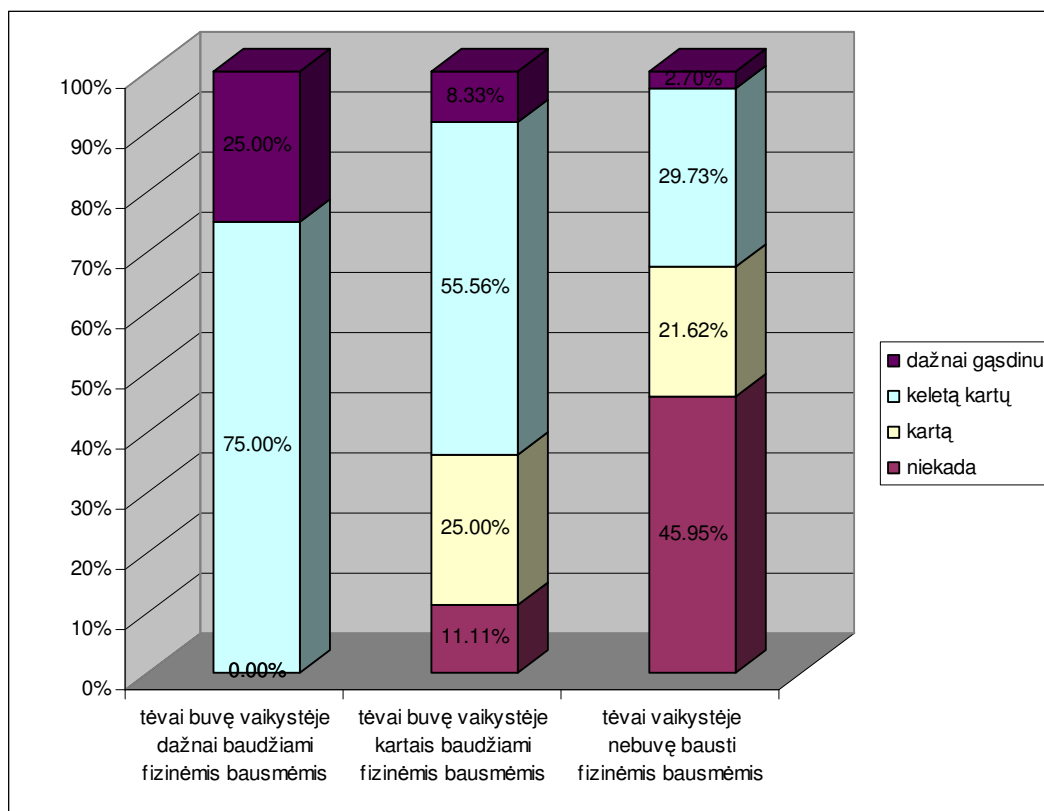
Deja, tyrimas atskleidė, jog smurtą patiriantys vaikai, ne visada žino, kur galėtų kreiptis pagalbos. Tai parodo jų atsakymai į klausimą „Ar žinai, kur kreiptis, jei esi skriaudžiamas?“ (13 pav.). Labai didelė dalis apklaustų vaikų (beveik 40 proc.) atsakė, jog nežinotų kur kreiptis smurto atveju. Šis rodiklis labai panašus ir Vilniuje, ir Tauragėje. Tuo tarpu kiti atsakymai ryškiau skiriasi. Pvz., beveik 34 proc. Tauragės moksleivių nurodė, jog pagalbos kreiptųsi į

tėvus, mokytojus ar kitus suaugusiuosius. Vilniuje tokį atsakymą pasirinko mažiau – 11,57 proc. apklaustųjų. Šio atsakymo pasirinkimų gausa rodo, jog vaikai nežino apie jų teises ginančias valstybės institucijas arba nevyriausybinės organizacijas ir tai ypač ryšku mažesniuose miestuose, provincijoje, kur vaikai turi mažesnes galimybes gauti ar susirasti jiems reikalingą informaciją, o ir pačios institucijos galbūt nėra tokios aktyvios švietėjiškoje, informacinėje veikloje. Pavyzdžiui „Vaikų linija“ žino tik 2,41 proc. apklaustų vaikų iš Tauragės ir 9,92 proc. – iš Vilniaus. Vaiko teisių apsaugos tarnybą žino tik apie ketvirtadalis vaikų.

3.2.2. Tėvų požiūris į fizinį smurtą šeimoje

Tyrimo duomenų analizė atkleidė, jog 47,44 proc. tėvų vaikystėje niekad nebuvo bausti fizinėmis bausmėmis. Dar tiek pat tėvų buvo kartais ir 5,13 proc. tėvų – dažnai baudžiami fizinėmis bausmėmis vaikystėje. Jų atsakymai į klausimą „Ar kada nors gąsdinate savo vaiką fizine bausme?“ patvirtina hipotezę, jog tėvai, vaikystėje bausti fizinėmis bausmėmis, savo vaikus auklėja tokiais pačiais būdais. Tai akivaizdžiai iliustruoja 14 paveiksle pateikti tyrimo duomenys.

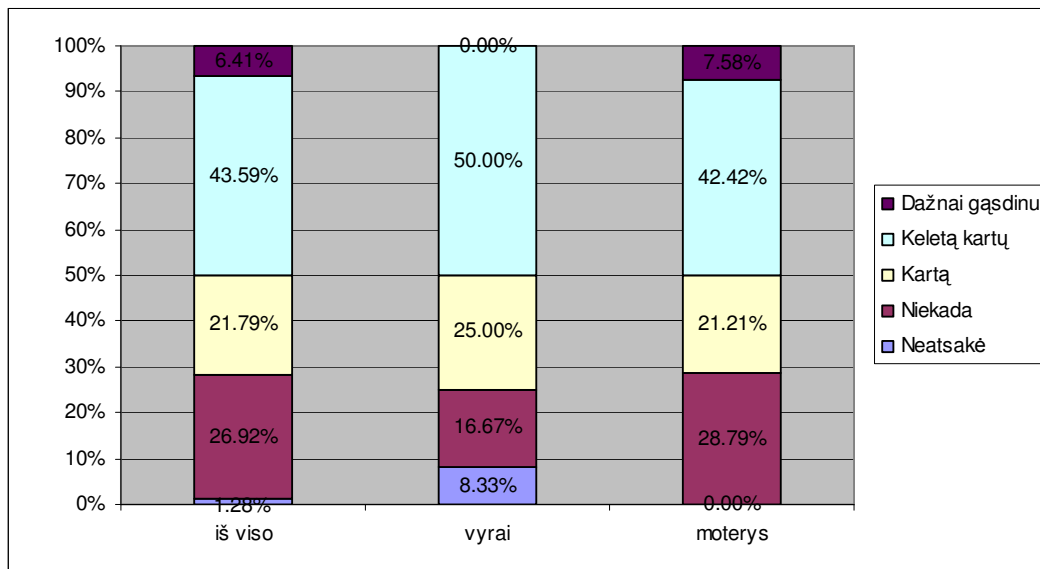
14 pav. Fizinį bausmių vaikams santykis su tėvų vaikystės patirtimi

Tyrimo rezultatų analizė atkleidė, kad niekada savo vaikų negąsdino fizine bausme tik kiek mažiau nei 27 proc. tėvų. Tačiau beveik 46 proc. tėvų, vaikystėje nepatyrę fizinį bausmių,

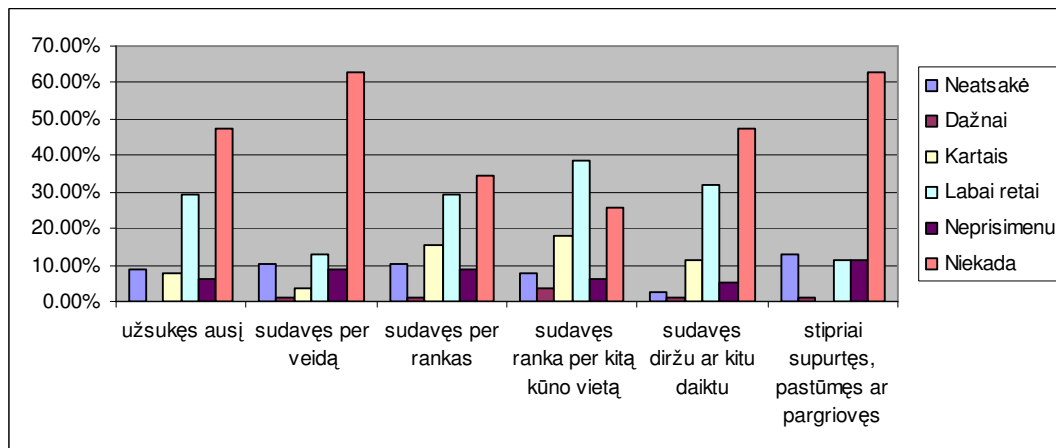
niekada negąsdina jomis savo vaiko. Ir priešingai, net 75 proc. tėvų, vaikystėje dažnai bausti fizinėmis bausmėmis, bent keletą kartų gąsdino savo vaiką fizine bausme, o kas ketvirtas – gąsdina dažnai. Moterys yra mažiau linkusios fizinėmis bausmėmis gąsdinti savo vaikus. Tačiau jos dažniau, kaip buvo pavaizduota 10 paveiksle, išpildo savo grąsinimus.

15 pav. Ar kada nors gąsdinote savo vaiką fizine bausme?

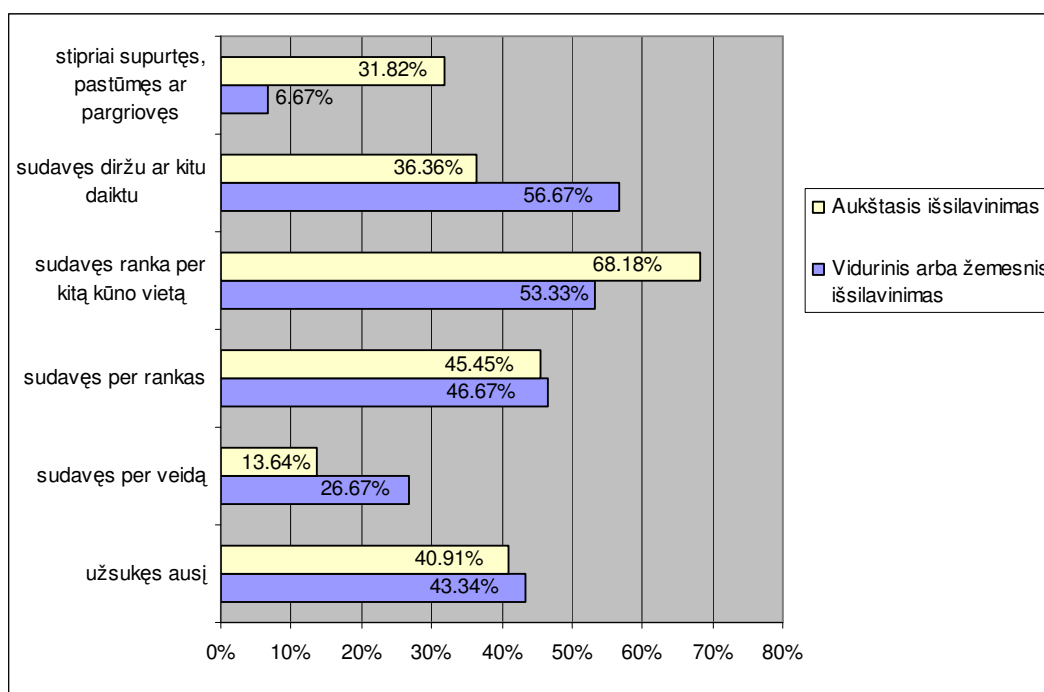
Tėvams buvo užduotas klausimas, ar jie (jų sutuoktiniai ar kiti šeimos nariai) yra kada nors vaikui užsukę ausį, sudavę ir pan. (17 pav.). 37,18 proc. tėvų atsakė, jog yra bent kartą užsukę vaikui ausį; 17,95 proc. – bent kartą sudavę per veidą; 46,15 proc. – bent kartą sudavę per rankas; 60,62 proc. – bent kartą ranka sudavę per kitą kūno vietą; 44,87 proc. – bent kartą sudavę diržu ar kitu daiktu; 12,82 proc. – stipriai supurtę, pastūmę ar pargriovę. Pažymėtina, jog vidutiniškai 9 proc. tėvų neatsakė į pateiktą klausimą.

16 pav. Ar esate Jūs (Jūsų sutuoktinis arba kitas šeimos narys) savo vaikui?

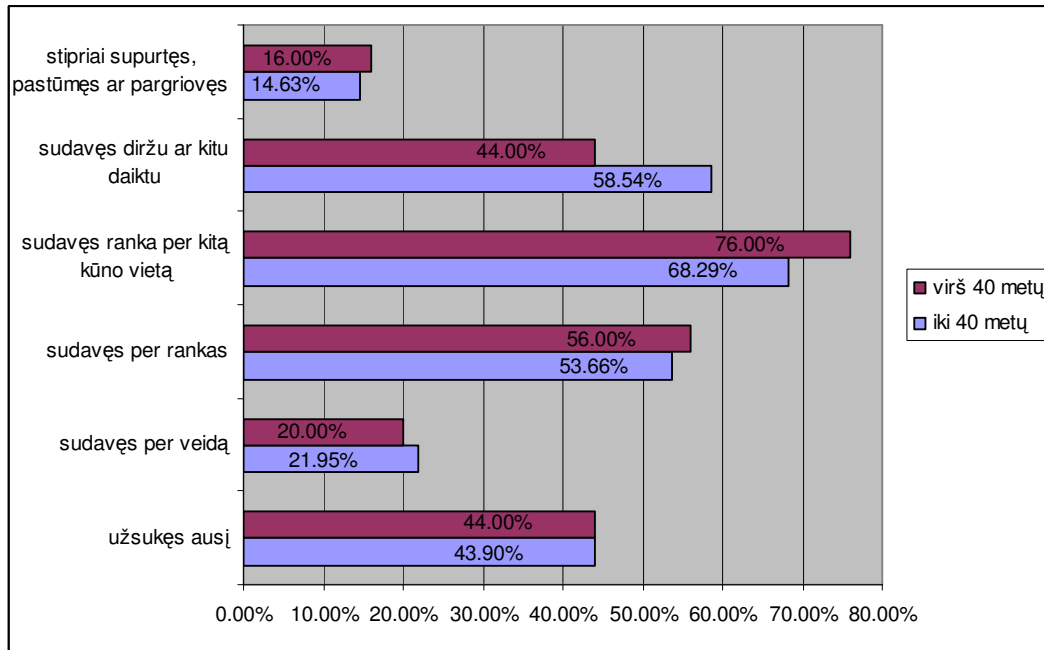
Tyrimo duomenų analizė atskleidė vaikams taikomų fizinių bausmių skirtumus priklausomai nuo tėvų išsilavinimo (17 pav.). Pavyzdžiui, žemesnio išsilavinimo tėvai dažniau linkę vaikui suduoti koku nors daiktu, o aukštesnio išsilavinimo – ranka. Aukštąjį išsilavinimą turintys tėvai rečiau vaikui suduoda per veidą, tačiau dažniau nei kiti stipriai purto ar pastumia. Beveik vienodas procentas tėvų, turinčių skirtingą išsilavinimą, yra sudavę vaikams per rankas. Galima teigti, jog nors beveik toks pat procentas skirtingo išsilavinimo tėvų apskritai taiko fizines bausmes savo vaikams, bet aukštąjį išsilavinimą turinčių tėvų taikomos bausmės yra švelnesnės ir ne tokios žeminančios.

17 pav. Vaikams taikomos fizinės bausmės priklausomai nuo tėvų išsilavinimo

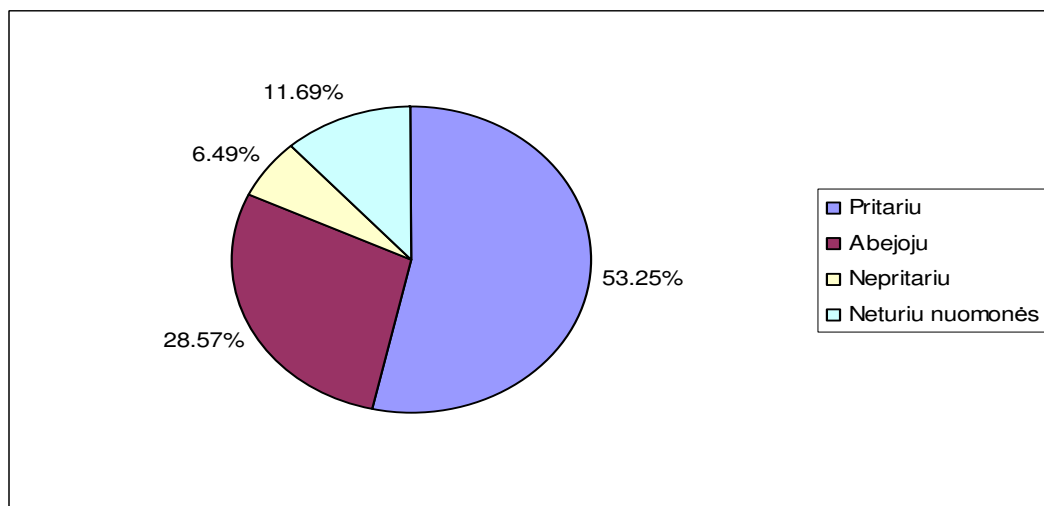

Tokią pat išvadą galima padaryti ir lyginant šiuos rezultatus pagal tėvų amžių (18 pav.). Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad jaunesnio amžiaus tėvai dažniau būna labiau linkę į kraštutinumus, neturi patirties ir kantrybės. Todėl jie dažniau nei vyresnio amžiaus tėvai nepasitenkinimą „išlieja“ ranka. Vyresni tėvai ne retai jau būna pasimokę iš savo klaidų, įgiję daugiau gyvenimiškos patirties ir bando ieškoti alternatyvų fizinėms bausmėms.

18 pav. Vaikams taikomos fizinės bausmės priklausomai nuo tėvų amžiaus

19 pav. Fizinė bausmė pažeidžia vaiko teises, yra smerktina ir netoleruotina

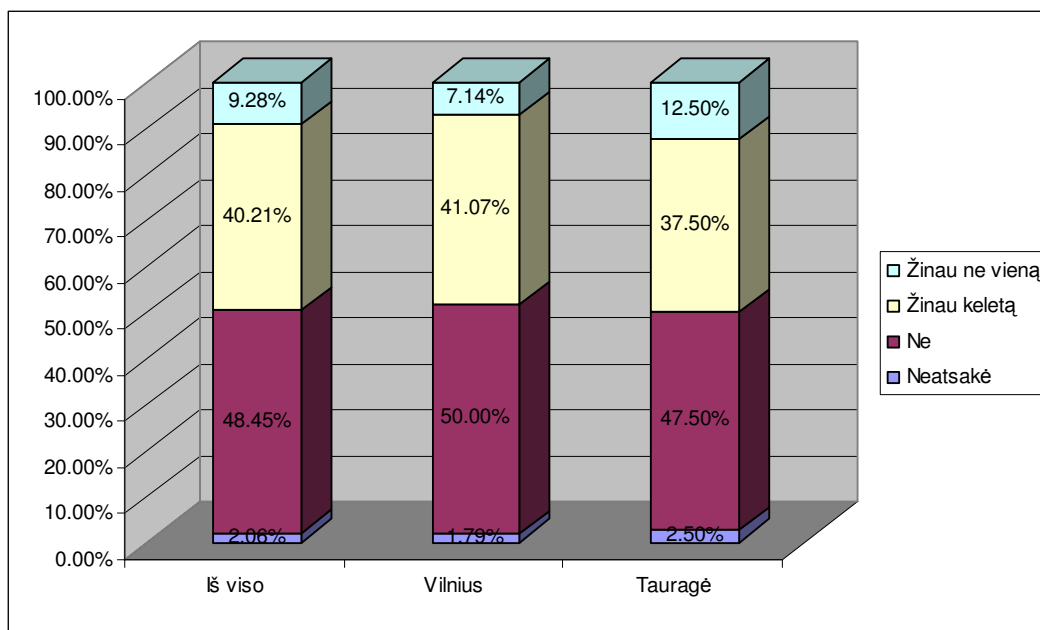
Siekiant išsamiau atskleisti tėvų požiūrį į fizinių bausmių taikymą vaikams, tėvų buvo paprašyta įvertinti (pritariu/abejoju/nepritariu/neturiu nuomonės) 28 teiginius. Visi respondentų atsakymai pateikiami priede Nr. 5. Čia paminėsime tik keletą svarbiausių: 1) 50,65 proc. tėvų mano, kad fizinės bausmės nereikalingos, 12,99 proc. nepritaria šiam teiginiui, o 33,77 proc. šiuo teiginiu abejoja; 2) 22,08 proc. apklaustų tėvų pritaria teiginiui, jog vieną kartą reikia nubausti fizine bausme, kad kitą kartą vaikas bijotų; 3) 50,65 proc. tėvų nemano, kad bausmės gerai auklėja; 4) 55,84 proc. apklaustųjų teigia, jog įstatymuose turėtų būti uždrausta taikyti fizines bausmes vaikams; 5) 15,58 proc. tėvų pritaria teiginiui, jog „beržinė košė“ – pati geriausia

pedagogika; 6) tik 53, 25 proc. respondentų sutiko, kad fizinės bausmės pažeidžia vaiko teises (19 pav.).

3.2.3. Mokytojų požiūris į fizinį smurtą šeimoje

Mokytojų paklausėme, ar jie žino smurto prieš vaiką namuose atvejų. Atsakymai į šį klausimą pavaizduoti 20 pav. Beveik pusė mokytojų (49,49 proc.) atsakė, žinantys bent vieną ir daugiau tokių atvejų.

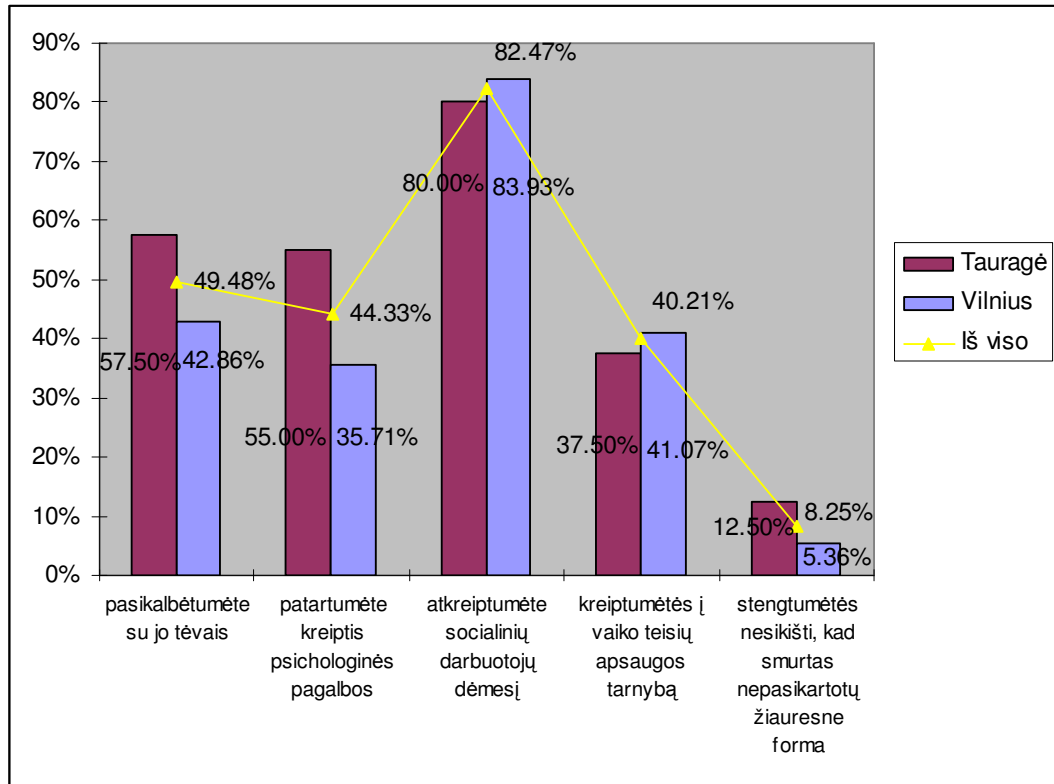
20 pav. Ar mokytojai žino smurto prieš vaiką namuose atvejų

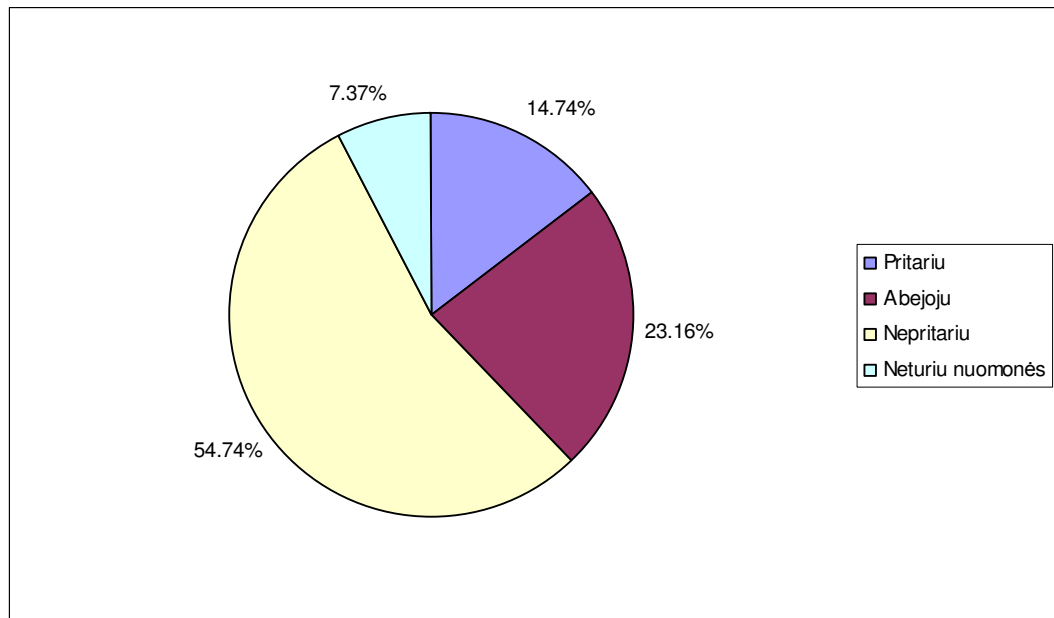
Šiek tiek skiriasi Vilniaus ir Tauragės mokytojų atsakymai – Tauragėje mokytojai keliais procentiniais punktais daugiau žino smurto namuose atvejų. Tačiau negalėtume daryti išvados, jog tų atvejų iš tiesų ir yra daugiau, kadangi vaikų apklausos rezultatai parodė, jog Tauragėje vaikai patiria net kiek mažiau smurto nei Vilniuje. Todėl tokias mokytojų žinias galime pabandyti paaiškinti tuo, jog provincijoje vaikai labiau pasitiki mokytojais, jiems atviriau pasipasakoja (ką matėme ir iš 13 pav.).

Į klausimą „Kokią pagalbą pasiūlytumėte smurtą namuose patiriančiam mokiniui?“ daugiausia mokytojų atsakė, jog atkreiptų socialinių darbuotojų dėmesį (21 pav.). Šį atsakymo variantą rinkosi net kiek daugiau nei 82 proc. respondentų. Apmaudu, kad pelnę tokį didelį vaikų pasitikėjimą (13 pav.), net 8,25 proc. mokytojų (o Tauragėje – net 12,5 proc.), sužinoję apie smurto prieš vaiką atvejį, yra linkę nesikišti. Taigi dar ne visi mokytojai yra išsąmoninę savo pareigą imtis aktyvių vaiko teisių apsaugos veiksmų.

21 pav. Kokią pagalbą pasiūlytumėte smurtą namuose patiriančiam mokiniui?

22 pav. Manau, kad tėvai vaiką turi auklėti griežtai, nevengiant ir fizinės jėgos

Mokytojų, kaip ir tėvų, buvo paprašyta įvertinti tuos pačius 28 teiginius, siekiant išsiaiškinti jų nuomonę apie fizinių bausmių taikymą vaikams. Tyrimo duomenų analizė atskleidė: 1) 15,79 proc. mokytojų mano, jog fizinė bausmė nepakenks; 14,74 proc. jų teigia, jog

tėvai vaikus turi auklėti griežtai, nevengdami ir fizinės jėgos (22 pav.); 2) 61,05 proc. apklaustų mokytojų sutinka, kad įstatymuose turėtų būti uždrausta taikyti fizines bausmes; 3) kategoriškai prieš fizines bausmes pasisako tik 38,95 proc. mokytojų.

3.3. Vaiko apsaugos nuo fizinio smurto mokykloje teisinės ir kitos socialinės problemos

Mokykla – tai ugdymo institucija plačiąja prasme. Ji ne tik teikia žinias, bet ir paruošia vaiką gyvenimui, formuoja jo nuostatas, vertybes. Tai antrasis pagal svarbą asmenybės socializacijos agentas. Mokykloje kiekvienas vaikas turėtų jausti suaugusiųjų pagarbą ir meilę, būti ugdomas reikšti pagarbą kitiems vaikams ir suaugusiems, susiformuoti pagarbos asmens orumui ir žmogaus teisėms reiškimo patirtį. Tačiau moksleiviai mokykloje ir jos prieigose nėra saugūs, jie patiria įvairaus pobūdžio ne tik kitų mokinių, bet, kaip rodo tyrimo duomenys, ir mokytojų prievartą. Tai neigiamai atsiliepia pažangumui, drausmei, leidžia vaikų ir suaugusiųjų agresyviai elgesiui toliau tarpti. Moksleiviai, smurtavę mokykloje, ją baigę, yra labiau linkę išitraukti į nusikalstamą veiklą, o tie, kurie yra patyrę sistemingą prievartą, vėliau labiau linkę į depresiją, savižudybę. Deja, mokyklose smurto lygis yra gana aukštas.

3.3.1. Vaikų požiūris į fizinį smurtą mokykloje

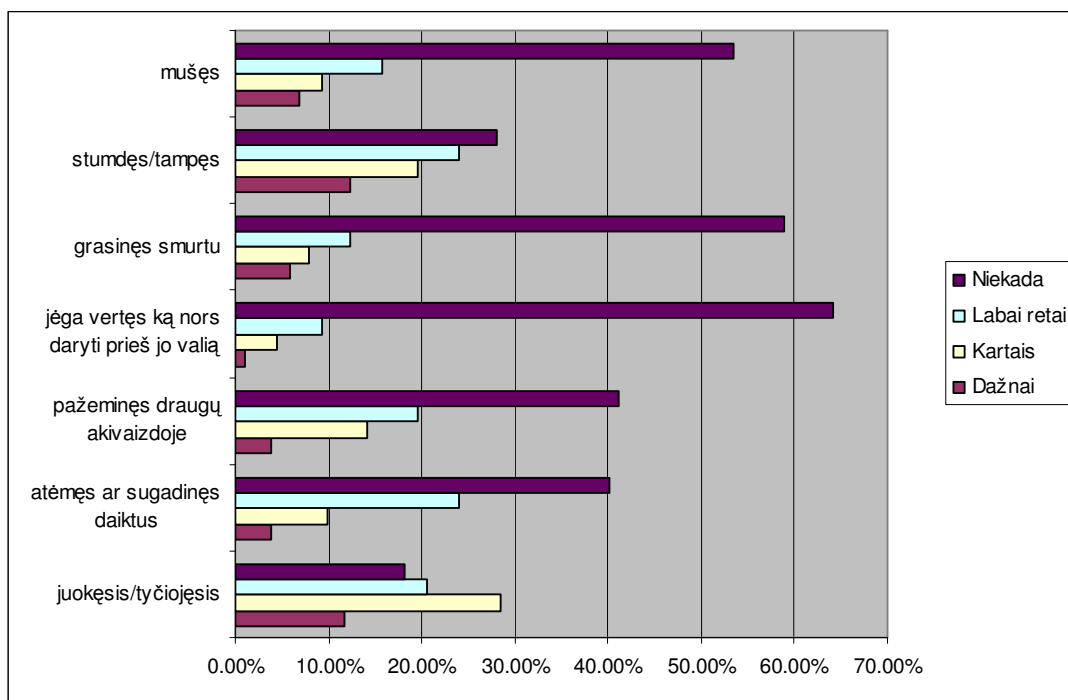
Tyrimo metu anketoje vaikų buvo prašoma pažymėti, ar jie sutinka su teiginiu „Aš mokykloje nesu patyręs jokios skriaudos“. Tik 11,76 proc. atsakė teigiamai. Į klausimą „Ar jautiesi saugus mokykloje“ net 52,94 proc. moksleivių atsakė, kad nesijaučia arba ne visada jaučiasi saugūs.

23 paveiksle pateikti mokinių atsakymų į klausimą „Ar dažnai kas nors mokykloje yra tavo nuskriaudęs?“ duomenys.

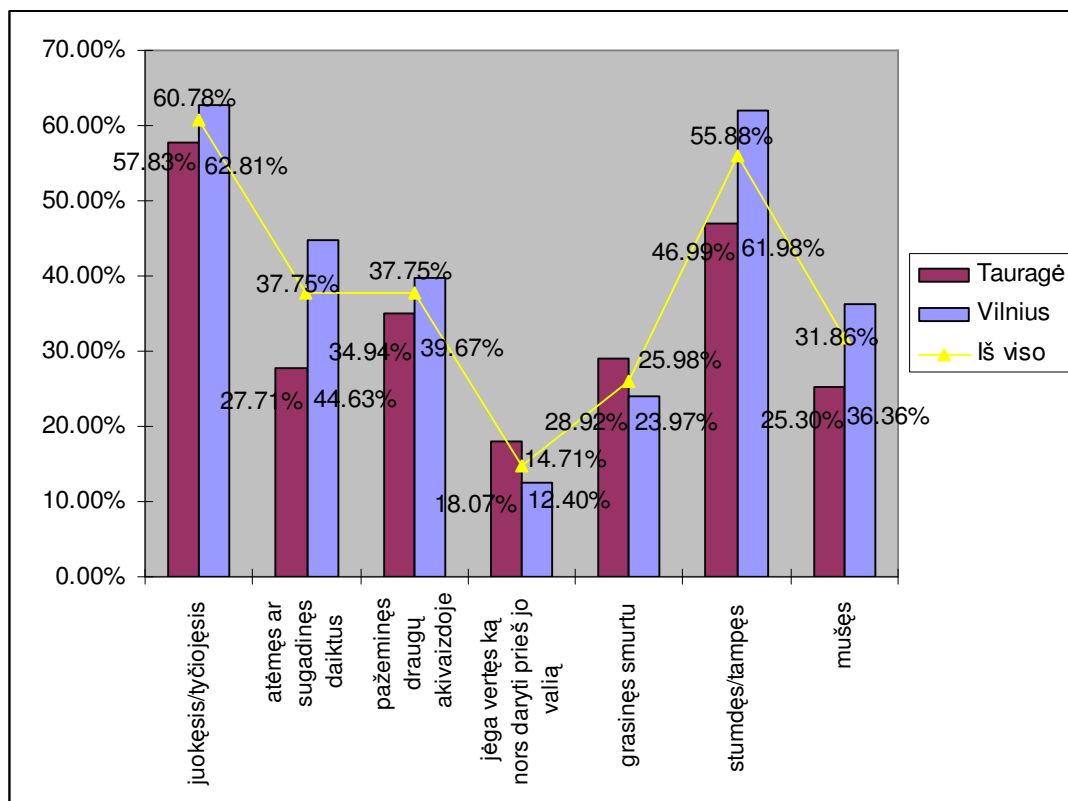
Iš pateiktos diagramos matyti, jog dažniausiai pasitaiko psichologinė smurto forma patyčios – net 60,78 proc. vaikų (63,73 proc. mergaičių ir 57,84 proc. berniukų) atsakė, kad kas nors bent kartą iš jų mokykloje tyčiojosi. 55,88 proc. moksleivių prisipažino, jog buvo stumdomi ar tampomi, 31,86 proc. (22,55 proc. mergaičių ir 41,18 proc. berniukų) bent kartą buvo mušami.

Įdomu palyginti, nuo kokių smurto formų kenčia vaikai Vilniuje ir Tauragėje. 24 paveiksle pateikiami apibendrinti rezultatai, iš kurių matyti, jog fizinis smurtas, patyčios ir pažeminimai Tauragėje pasitaiko gerokai rečiau. Čia dažniau yra pagrasinama smurtu arba vaikas jėga priverčiamas ką nors daryti prieš jo valią. Iš pateiktos diagramos taip pat matyti, jog ir apskritai Tauragės mokyklose smurto prieš vaikus lygis gerokai žemesnis nei Vilniaus mokyklose.

23 pav. Ar dažnai kas nors mokykloje yra Tave nuskriaudęs

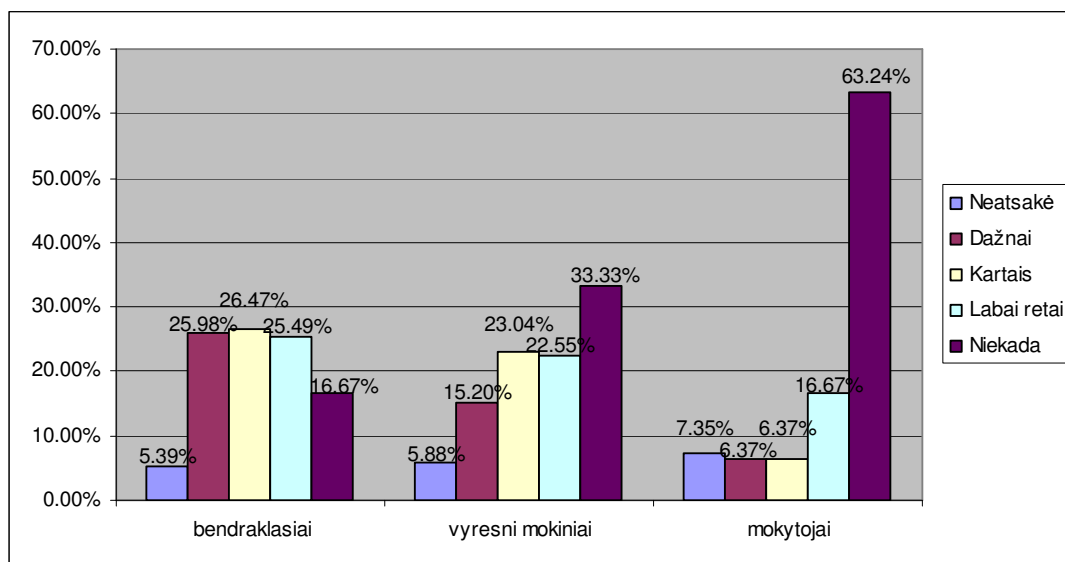

24 pav. Ar nors kartą patyrė skriaudą mokykloje Vilniuje ir Tauragėje

Vaikų taip pat paklausėme, kas dažniausiai smurtauja mokykloje. Iš atsakymų matome, kad dažniausiai smurtauja bendraklasiai. Labai svarbu pabrėžti, kad tik 16,67 proc. bendraklasių apklaustų mokinių požiūriu niekada nesmurtauja. Taigi virš 83 proc. bendraklasių yra dalyvavę smurto akte kaip smurtautojai. Toks didelis bendraklasių smurtautojų skaičius verčia sunerimti. Svarbu yra ir tai, kad tik trečdalis vyresnių klasių mokinių nenaudoja smurto prieš jaunesnio amžiaus mokinius. Nors ir nedidelę, bet pakankamai reikšmingą dalį mokykloje smurtą naudojančių asmenų mokinių požiūriu sudaro mokytojai. Todėl pagrįstai galima teigti, kad mokykloje vaikai „įsisavina“ smurto „kultūrą“. Ši kontrakultūra yra priešinga kultūros, kaip ugdymo, idėjai ir iškreipia ugdymo esmę.

25 pav. Kas dažniausiai mokykloje smurtauja

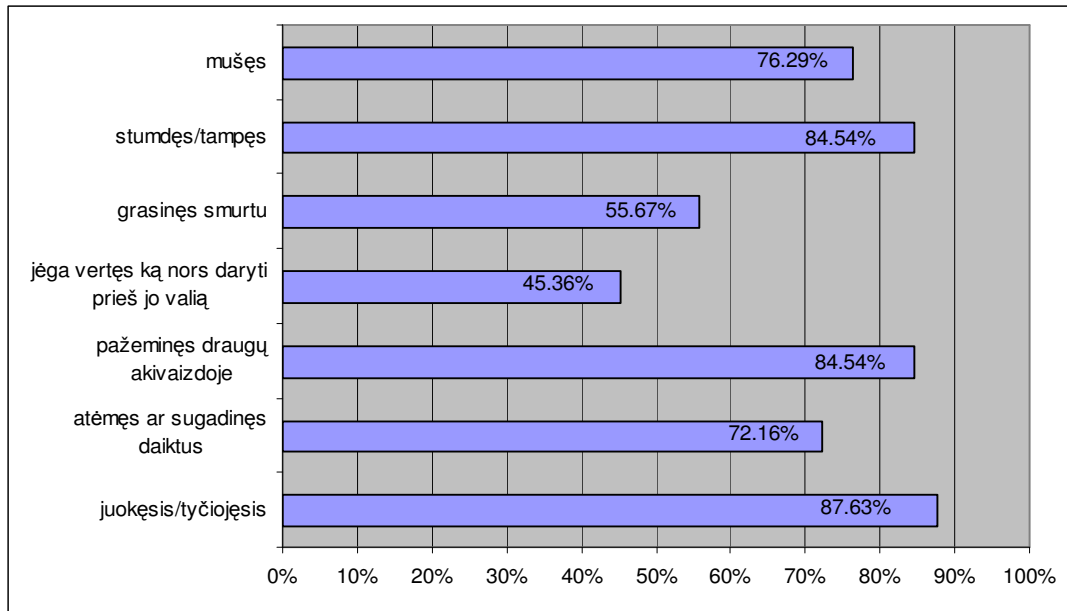

3.3.2. Mokytojų požiūris į fizinį smurtą mokykloje

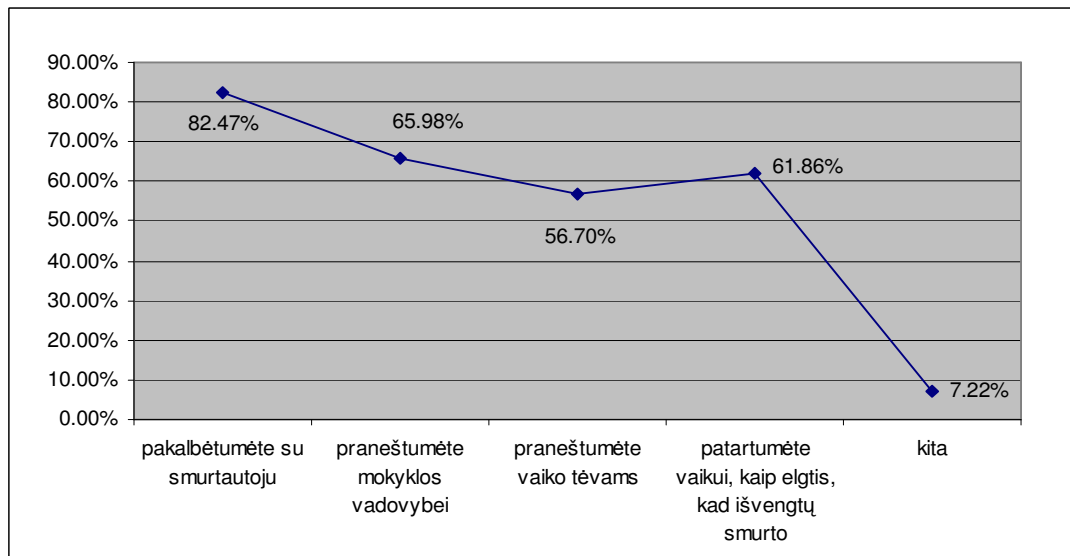
Didelius smurto mokykloje mastus patvirtina ir mokytojų apklausos rezultatai. Mokytojų paklausėme, kaip dažnai jų akyse buvo nuskriaustas mokinys (26 pav.). Apibendrinus rezultatus galima teigti, jog bent kartą patyčias ir pažeminimus yra matę virš 80 proc. mokytojų, fizinį smurtą – virš 75 proc. mokytojų.

Esant tokiems dideliems smurto mokykloje rodikliams, svarbu išsiaiškinti, kaip pedagogai į jį reaguoja, kokią pagalbą siūlo vaikams. 27 paveiksle pavaizduoti mokytojų atsakymų į klausimą „kaip pagelbėtumėte mokiniui, sužinojęs, jog jis mokykloje patyrė fizinį smurtą“ duomenys.

26 pav. Bent kartą matė skriaudžiamą mokinį

27 pav. Kaip pagelbėtumėte mokiniui, sužinojęs, jog jis mokykloje patyrė fizinį smurtą?

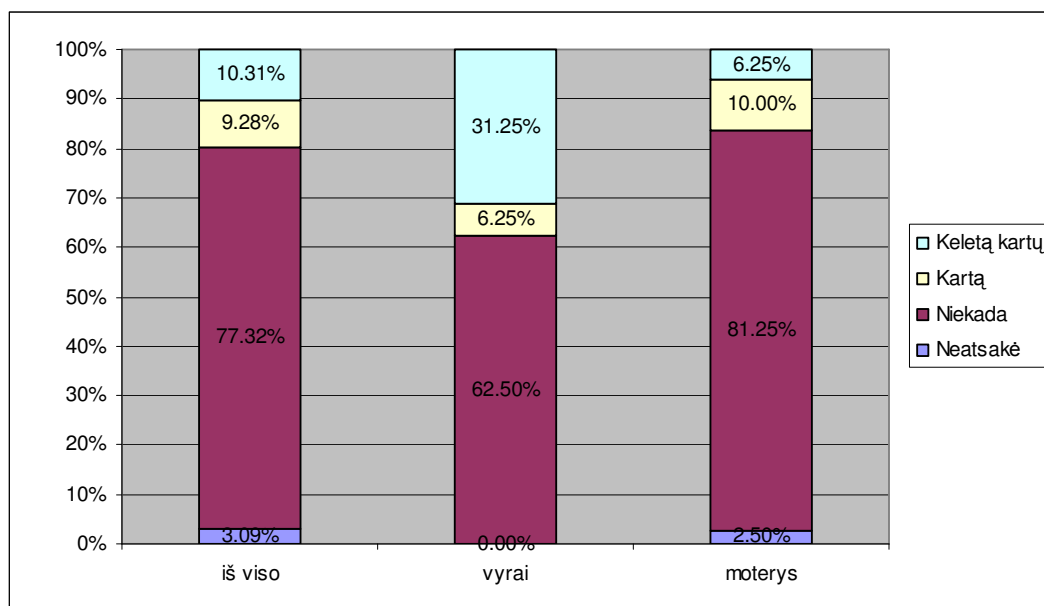

Didžiausias respondentų skaičius (82,47 proc.) nurodė, jog pirmiausia pakalbėtų su pačiu smurtautoju. Šis pasirinkimas atspindi jų kaip ugdytojų vaidmenį mokykloje. Toks problemos sprendimo būdas kartu atlieka ir prevencinę, šviečiamąją funkciją. Taip pat svarbu kalbėtis ir su nukentėjusiu vaiku, patarti jam, kaip išvengti smurto (šį atsakymą pasirinko 61,86 proc. ugdytojų). Manome, jog bendravimas su vaikais yra itin reikšmingas veiksnys užkertant kelią vaikų tarpusavio smurtui. Todėl reikia ypač pabrėžti mokytojų vaidmenį: vaikui augant tėvai su juo praleidžia vis mažiau laiko ir nebegali daryti tokios didelės įtakos vaikui, kaip ankstyvoje vaikystėje. Be to, ne visi tėvai sugeba vaikams įskiepyti tinkamas vertybes (kartais ir

dėl jų pačių vertybių stokos). Todėl pedagogai turėtų dažniau informuoti ir pačius tėvus apie jų vaikų elgesį bei patirtą prievartą mokykloje (dabar taip pasielgtų tik 56,7 proc. mokytojų). Bet šių veiksmų nepakanka, nes vyksta agresyvi smurto „kultūros“ sklaida mokyklose. Todėl būtina kelti klausimą, ar šiuolaikinė mokykla kaip ugdymo institucija yra pajėgi užkardyti smurto „kultūros“ sklaidą visuomenėje?

Įdomu šiek tiek plačiau aptarti atsakymus į klausimus apie pačių mokytojų smurtą prieš mokinius. Mokytojų klausta, ar jie patys yra kada nors pagrasinę mokiniui fizine bausme (28 pav.) ir ar jų mokykloje pasitaikė atvejų, kad pedagogas prieš mokinį pakeltų ranką (29 pav.). Į pirmąjį klausimą beveik 20 proc. mokytojų atsakė teigiamai. Tyrimo duomenys atskleidė, jog mokytojai vyrai yra labiau linkę gąsdinti mokinius tokiomis bausmėmis: net 31,25 proc. apklaustų vyrų prisipažino, jog keletą kartų yra tai darę, o 6,25 proc. – kad pagąsdino tik kartą. Tik 6,25 proc. apklaustų mokytojų moterų yra keletą kartų ir 10 proc. jų – kartą pagąsdinusios mokinį.

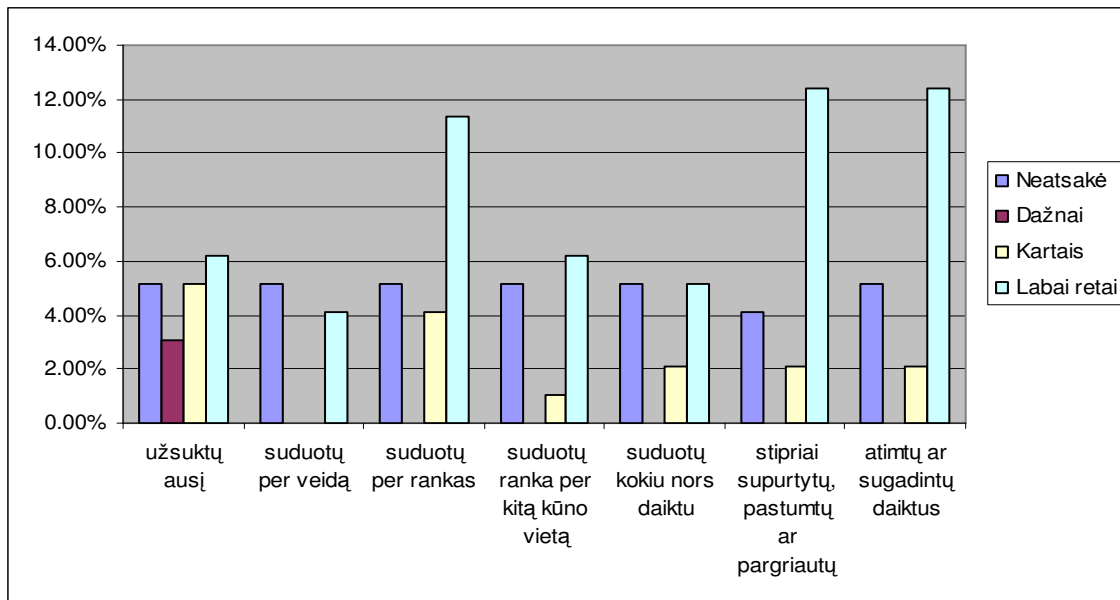
28 pav. Ar kada nors esate pagrasinęs savo mokiniui fizine bausme?

Į antrąjį klausimą (29 pav.) apie 5 proc. respondentų nepanoro atsakyti. Taip pat labai aukštas procentas pasirinkusių atsakymą „neprisimenu“ (nuo 21,65 iki 39,18 proc.) ir „niekada“ (nuo 41,24 iki 63,92 proc.). Vienintelis atsakymo variantas, prie kurio respondantai pažymėjo „dažnai“, buvo ausies užsikimimas ir jis sudarė 3,09 proc. apklaustų mokytojų. Rečiausiai pasitaikantis atvejis iš visų paminėtų buvo sudavimas per veidą, kiek dažniau pasitaiko, kad mokytojai suduoda per rankas. Taip pat palyginus aukšti rodikliai atsakymų „stipriai supurtytu,

pastumtų ar pargriautų“ bei „atimtų ar sugadintų daiktus“ (kartais – 2,06 proc., labai retai – 12,37 proc.).

29 pav. Ar pasitaikė Jūsų mokykloje atveju, kad pedagogas prieš mokinį pavartojo smurtą?

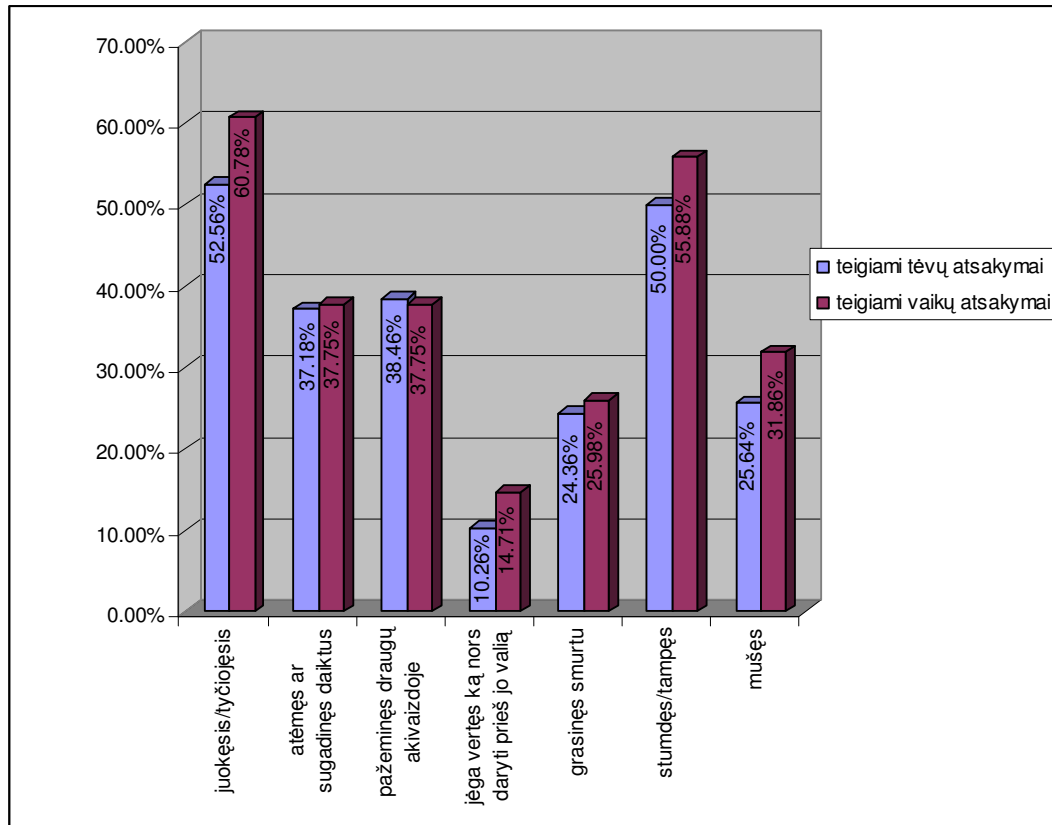

Tokie rezultatai gali būti nulemti to paties teisių ir pareigų žinojimo: tik 66,67 proc. apklaustų moksleivių atsakė žinantys, jog turi pareigą gerbti pedagogus. Nereikia pamiršti ir to, jog pareigos žinojimas ne visada reiškia ir jos vykdymą. Apklausos metu mokytojai netgi kėlė klausimą, kodėl anketoje akcentuojamas tik smurtas prieš vaikus, bet neklausama, ar patys vaikai prieš mokytojus nesmurtauja.

3.3.3. Respondentų grupių atsakymų lyginamoji analizė ir interpretacija

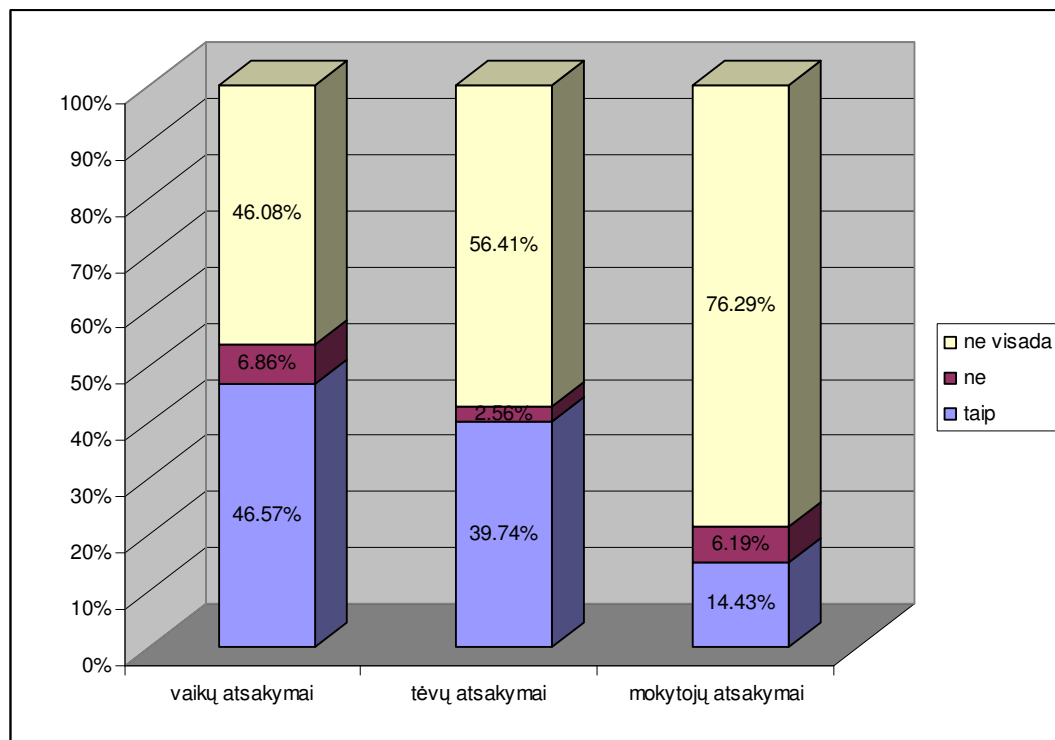
Tyrimu siekta ir palyginti vaikų, tėvų bei mokytojų požiūrius į smurto reiškinį. Tėvams ir vaikams buvo užduotas tas pats klausimas „Ar yra kas nors mokykloje nuskriaudęs?“ (30 pav.). Jų grupių atsakymai skiriasi iki 8,22 procentinių punktų tik vienoje smurto rūšyje – juokėsi/tyčiojosi. Šis skirtumas siejasi su tuo, jog net 43,3 proc. mokytojų nėra linkę pranešti tėvams apie šio smurto faktą prieš jų vaiką. Taip pat ir patys vaikai ne visada tėvams pasisako apie patirtą šios formos prievartą.

30 pav. Ar yra kas nors mokykloje nuskriaudęs?

Respondentų grupių atsakymai į klausimą „Ar vaikai jaučiasi saugūs mokykloje“ taip pat smarkiai skiriasi: mokytojų ir vaikų nuomonė skiriasi net daugiau nei 30 procentinių punktų (31 pav.). Saugumas yra subjektyvus psichologinis ir socialinis psichologinis reiškinys. Tačiau jam įtakos turi objektyviai susiklostančios sąlygos ir veiksniai. Todėl tokių didžiulį vaikų ir mokytojų požiūrių į saugumą mokykloje skirtumą galima paaiškinti subjektyvaus jutimo ir patyrimo neatitikimu. Vaikai, priešingai nei suaugę, neįvertina pavojaus realumo, neįžvelgia grėsmės tiek kitų, tiek ir savo neatsargiame, neapdairiame elgesyje. Tuo tarpu mokytojai, kasdien matydami vienokias ar kitokias smurto apraiškas, gerokai kritiškiau vertina situaciją mokykloje ir jos prieigose. Todėl ir paties saugumo samprata yra reliatyvi ir priklausanti nuo kiekvienos asmeninės patirties. Kita prielaida galėtų būti, jog mokytojai, kaip ugdytojai ir didelę dienos dalį atsakingi už vaikų saugumą ir sveikatą asmenys, jautriau reaguoja į kiekvieną smurto faktą, kai vaikai dažnai tik žaisdami, o ne iš piktumo susistumdo ar pasikumščiuoja.

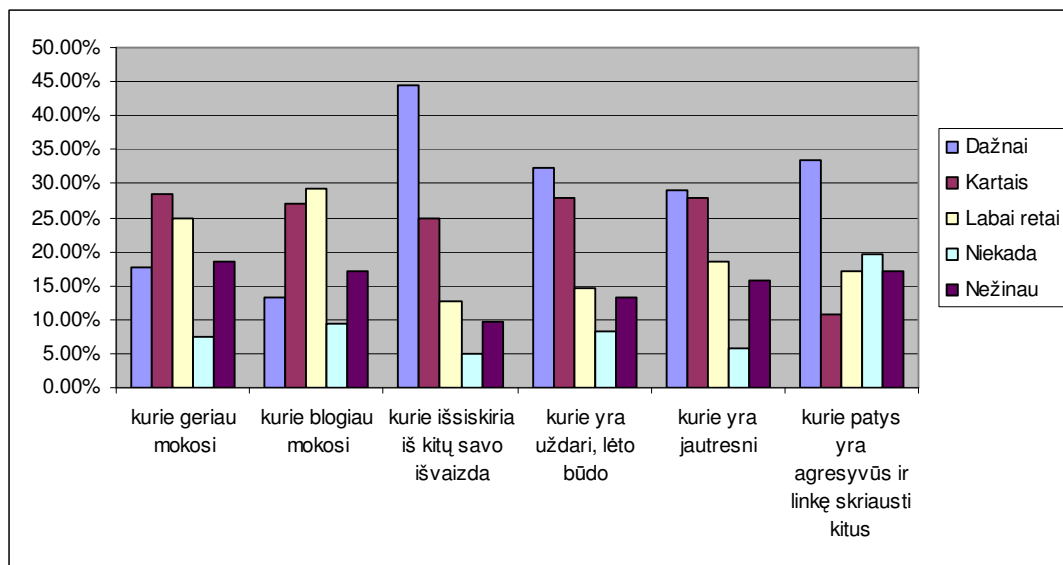
31 pav. Ar vaikai jaučiasi saugūs mokykloje?

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, jog visos trys respondentų grupės skirtingai įsivaizduoja, kokie vaikai dažniau patiria smurtą mokykloje. Respondentams buvo pateikti šeši atsakymų variantai (vaikai kurie: geriau mokosi; blogiau mokosi; išsiskiria iš kitų savo išvaizda; yra uždari, lėto būdo; yra jautresni; patys yra agresyvūs ir linkę smurtauti) ir paprašyta šiuos atsakymus įvertinti „dažnai“, „kartais“, „labai retai“, „niekada“ arba „nežinau“. 42,27 proc. mokytojų nurodė, kad dažnai smurtą patiria uždari, lėto būdo vaikai. Tarp tėvų atsakymų šis taip pat buvo pirmoje pozicijoje ir sudarė 51,28 proc. Tuo tarpu tarp vaikų atsakymų šis pasirinkimas sudarė tik 32,35 proc. Kaip dažniausiai patiriančius smurtą vaikai nurodė tuos, kurie išsiskiria iš kitų savo išvaizda (44,61 proc.).

Manytume, jog tikslesni ir labiau atspindintys tikrovę šiuo atveju yra vaikų atsakymai, kadangi jie tiesiogiai patiria savo bendraamžių smurtą, todėl tikėtina, kad geriau žino ir šio reiškinio priežastis. 32 paveiksle pateikiami vaikų atsakymai.

32 pav. Kokie vaikai dažniau patiria smurtą mokykloje

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Smurtas – fizinės ar psichologinės jėgos, pranašumo panaudojimo prieš kitą asmenį aktas, kuris padaro didelę, o dažnai ir nepataisomą žalą jį patiriančiam asmeniui. Smurto prieš vaiką formos priklauso nuo įvairių veiksnių: vaiko amžiaus, išsivystymo lygio, jo socialinės, kultūrinės aplinkos, taip pat ir nuo visos visuomenės vertybių bei neigiamų socialinių reiškinių. Fizinį smurtą prieš vaikus, kaip ypatingą smurto rūšį, kuri besivystančią ir išskirtinės teisinės ir socialinės apsaugos reikalaujančią asmenybę žaloja ne tik fiziškai, bet ir psichologiškai bei morališkai, derėtų apibrėžti itin tiksliai ir išsamiai. Darbe prieita išvada, jog geriausiai vaikams daromą žalą atspindi šis fizinio smurto apibrėžimas: „tai tyčinis fizinės jėgos prieš vaiką panaudojimas, kuris arba sužaloja, arba kelia grėsmę vaiko sveikatai, gyvybei, radai ar orumui“. Šis apibrėžimas pažymi ne tik poveikį vaiko sveikatai ar gyvybei, bet ir poveikį jo raidai ir orumui. Du pastarieji faktoriai yra labai svarbūs ir negali būti pamiršti kalbant apie smurtą prieš vaikus, kadangi vaikystėje intensyviausiai formuojasi vaiko pasaulio ir savęs suvokimas, vertybių sistema. Itin svarbu yra vaiką apsaugoti nuo tokių neigiamų patirčių, kurios iškreipia šiuos suvokimus ir vertybes, kadangi jais vaikas vadovausis ir vėliau – jau būdamas suaugęs.

2. Vaikai – labiausiai pažeidžiama ir ypatingos apsaugos reikalaujanti visuomenės dalis. Vaikystė – paveikiausias žmogaus amžiaus tarpsnis, kuomet susiformuoja jo vertybės, pasaulio bei savęs suvokimas. Todėl labai svarbu užtikrinti vaikui galimybę augti bei vystytis, ugdyti savo asmenybę, ginti visuotinai pripažintas vaiko teises bei laisves. Tik augdami pilietiškoje, humaniškoje ir saugioje visuomenėje bei šeimoje vaikai įsisavins ir išsiugdys pilietiškumo, humanizmo, dorovės vertybes. Rekomenduojama, kad valstybė visokeriopa remtų ir saugotų šeimą bei vaikystę. Greta visų įstatymų nuostatų, numatančių fizinio smurto draudimą bei baudimą, turi vykti ir strateginių valstybės politikos kryptių nuostatų tobulinimas, siekiant pagerinti visuomenės narių socialinę bei ekonominę padėtį, o taip pat ir visuomenės švietimas. Reikalinga ir valstybės politika makro lygmeniu – skurdo, nedarbo, alkoholizmo, piktnaudžiavimo kvaišalais, socialinio ir ekonominio šeimų nestabilumo bei socialinės izoliacijos mažinimas.

3. Tarptautinio lygio teisės aktais pripažinta, jog vaikams turi būti garantuojamos visos pagrindinės žmogaus teisės ir suteikiama papildoma apsauga, atsižvelgiant į jų protinį bei fizinį nesubrendimą. Vaikas nuo suaugusio žmogaus skiriasi savo socialine, emocine bei fizine branda ir dėl šių skirtumų dažnai negali tinkamai pasinaudoti savo teisėmis bei jas apginti. Todėl ir valstybių nacionaliniai, ir tarptautinės teisės aktai suteikia vaikams papildomą apsaugą, įtvirtindami jiems tokias teises, kurių neturi suaugę žmonės: teisę augti, teisę vystytis, teisę į

gyvenimo sąlygas, gyvenamąjį būstą ir pan. Tokia papildoma vaiko teisių apsauga, numatyta tiek nacionalinio, tiek tarptautinio lygio teisės aktuose, jokių būdu nereiškia kitų visuomenės narių diskriminacijos. Ji reiškia vaikų, kaip socialiai silpnesnės, bet ne mažiau reikšmingos, visuomenės grupės teisių diferenciaciją, jų apsaugą.

4. Vaiko apsaugos nuo fizinio smurto teisinis reglamentavimas bei jo įgyvendinimas turi būti grindžiamas keliais svarbiausiais principais: a) vaiko interesų viršenybės principu t.y. visais atvejais turi būti atsižvelgiama į tai, kas labiausiai atitinka vaiko interesus; b) valstybės aktyvių veiksmų apsaugoti pažeistas vaiko teises šeimoje principas: teisės aktuose visuomet turi būti įtvirtintas aktyvus valstybės vaidmuo ginant vaiko teises, net jei tai ir reikštų kišimąsi į privačią šeimos sferą; c) teisės kreiptis į kompetentingas institucijas užtikrinimo principas: teisės aktuose privalo būti aiškiai ir išsamiai nurodomos vaiko teises ginančios ir užtikrinančios institucijos, jų teisės bei pareigos, be to, kiekvienam vaikui, nepriklausomai nuo jo amžiaus ar kitų savybių turi būti suteikiama galimybė kreiptis pagalbos; d) įsiklausymo į vaiko nuomonę principas: vaikui turi būti suteikta teisė būti išklaustam, išsakyti nuomonę visais jį liečiančiais klausimais, į vaiko teises, jų užtikrinimą turi būti žvelgiama iš paties vaiko perspektyvos.

5. Tarptautiniu lygmeniu vaiko teises garantuojančios ir ginančios teisės normos įtvirtinamos deklaracijose ir konvencijose, kurios jas ratifikavusioms valstybėms yra teisiškai privalomos. Taip pat daug svarbių nuostatų yra pateikiama valstybėms rekomendacijų forma. Tarptautinis teisinis reglamentavimas yra labai gausus ir išsamus, aprėpiantis tiek vaiko prigimtinių teisių įtvirtinimą, tiek jo procesines teises, tiek ir tėvų atsakomybę, jų lygybę auklėjant vaikus bei įvairių valstybės institucijų pareigas. Nacionalinis reguliavimas yra pakankamai gausus, tačiau ne visad išsamus. Suaugusieji smurtą prieš vaiką dažnai gali pateisinti fizine bausme, kuri Lietuvoje apskritai nėra draudžiama. Taip yra pažeidžiami kertiniai Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinti principai, jog žmogaus asmuo neliečiamas, vaikus saugo ir gina įstatymas bei valstybė. Tas pats fizinis poveikis panaudotas prieš suaugusį žmogų įstatymų pagalba yra draudžiamas ir baudžiamas, o prieš silpnesnį ir ypatingos apsaugos bei priežiūros reikalaujantį vaiką – toleruojamas ir pateisinamas. Rekomenduojama: siekiant išvengti deklaruojamų vertybių ir egzistuojančių teisės normų neatitikimo bei tinkamai įgyvendinti tarptautinių dokumentų ratifikavimu prisiimtus įsipareigojimus, nacionaliniuose teisės aktuose turi būti griežtai uždraudžiama bet kokia fizinio smurto prieš vaikus forma, taigi ir fizinė bausmė.

6. Institucinė vaiko apsaugos nuo fizinio smurto sistema Lietuvoje išplėtotą pakankamai; institucijų funkcijos, uždaviniai bei teisės aiškiai ir išsamiai nurodomos įstatymuose, nuostatuose, veiklos reglamentuose. Efektyviam vaiko teisių užtikrinimui trūksta tik

informacijos apie šias institucijas ir jų vykdomą veiklą bei labiau koordinuoto pačių institucijų darbo.

7. Empirinio tyrimo duomenys patvirtino, jog ir namuose, ir mokykloje vaikai dažnai patiria fizinį smurtą. Didžiausios problemos vaiko apsaugos nuo smurto srityje yra susijusios su požiūriais ir informacijos stoka:

- ypač provincijoje vaikai nėra tinkamai informuoti apie jų teises ginančias institucijas ir nežino kur kreiptis pagalbos. Valstybės, savivaldybių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų skleidžiama informacija nepasiekia vaikų. Pvz., „Vaikų linija“ žino tik mažiau nei 7 proc. apklaustų moksleivių. Tai patvirtina pirmąją empirinio tyrimo hipotezę.

- trūksta bendrų veiksmų siekiant apsaugoti vaikus nuo smurto: tik 13 proc. atvejų apie smurtą prieš vaiką mokykloje tėvai sužino iš mokytojų; beveik pusė mokytojų nėra linkę pranešti tėvams apie jų vaiko patirtą privartą; sužinoję apie smurto atvejį namuose, tik 40 proc. mokytojų apie tai praneštų vaiko teises ginančiai institucijai. Tai patvirtina antrąją empirinio tyrimo hipotezę. Rekomenduojama: esant tokiems dideliems smurto prieš vaikus mastams, tėvų, mokytojų ir institucijų veiksmai turėtų būti labiau koordinuoti ir nukreipti kuo geriau užtikrinti vaiko interesų įgyvendinimą.

- tik 53,25 proc. tėvų ir 57,89 proc. mokytojų sutinka, kad fizinės bausmės pažeidžia vaiko teises, yra smerktinos ir netoleruotinos. Tėvai, vaikystėje bausti fizinėmis bausmėmis, labiau linkę tokias bausmes taikyti ir savo vaikams. Tyrimo rezultatai parodė, jog visi *dažnai* vaikystėje mušti tėvai gąsdina savo vaikus fizine bausme; tik 11 proc. *kartais* baustų tėvų negąsdina savo vaikų; beveik 50 proc. *niekada* fizinės bausmės nepatyrusių tėvų savo vaikų negąsdina fizine bausme. Tai rodo, kad vaikų auklėjimo metodus labiau lemia dar pačių tėvų vaikystėje suformuotos nuostatos, nei tai, jog įstatymuose nurodoma pareiga vaikus drausminti jų nežeminant ir nekankinant. Tai patvirtina trečiąją empirinio tyrimo hipotezę. Rekomenduojama: norint pakeisti visuomenėje susiformavusias elgesio su vaikais normas reikalingas aiškus fizinių bausmių uždraudimas įstatymuose.

8. Apibendrinant teorinės bei empirinės darbo dalių išvalgas, galima teigti, jog pasitvirtino darbo hipotezė, kad nesant nuoseklaus ir pakankamo teisinio reglamentavimo, fizinė bausmė Lietuvos visuomenės dažnai nėra laikoma smurtu prieš vaikus, tačiau fizinių bausmių naudojimas gali peraugti į nepamatuotą, žeminantį ir žalojantį fizinį smurtą. Suprantama, jog „atėmus“ iš tėvų šią „auklėjimo priemonę“, turi būti pasiūlyta alternatyva. Rekomenduojama: valstybė privalo gerbti ir remti šeimą, sudaryti tėvams sąlygas daugiau dėmesio skirti vaikų

auklėjimui ir ugdymui, vertybių puoselėjimui jų ankstyvoje vaikystėje, nes pirminį pasaulio modelio vaizdą vaikas susikuria, susidaro šeimoje. Daugiau turi būti akcentuojamos ir vaikų pareigos. Efektyvi smurto prieš vaikus prevencinė priemonė yra vaikų giliai perimtos socialinės vertybės ir pareigos, kurios užkardo vaikų motyvus netinkamai elgtis, dėl to vaikai būtų mažiau baudžiami ir mažiau patys smurtautų prieš savo bendraamžius.

SANTRAUKA

Raktiniai žodžiai: vaikas, smurtas, fizinis smurtas, fizinė bausmė, teisinis reglamentavimas, prevencija.

Lietuvoje kasmet daugėja vaikų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų. Apie 15 proc. užregistruotų atvejų sudaro tėvų ar artimų giminaičių smurtas prieš vaikus. Žiniasklaidoje vis dažniau pasirodo pranešimai apie tėvų sunkiai sužalotus ar net nužudytus vaikus, smurtą mokykloje. Susiklosčiusi situacija reikalauja skubaus ir efektyvaus sprendimo.

Darbe „Vaiko apsaugos nuo fizinio smurto teisinis reguliavimas“ koncentruotai ir susistemintai pateikiama bei analizuojama tiek sociologinė, psichologinė, tiek ir teisinė fizinio smurto prieš vaiką pusės. Analizuojama ne tik teorinė literatūra bei teisės aktai, bet ir pateikiama autorės atlikto tyrimo duomenų analizė.

Pirmojoje darbo dalyje autorė apžvelgia pagrindines sampratas: atskleidžiama vaiko bei vaikystės samprata; analizuojamos smurto bei fizinio smurto sąvokos, šių reiškinių priežastys bei pasekmės vaikui; aptariami vaiko teisinės apsaugos principai bei smurto prevencijos samprata.

Tarptautiniu lygmeniu vaiko teises garantuojančios ir ginančios normos įtvirtinamos deklaracijose ir konvencijose. Taip pat daug svarbių nuostatų yra pateikiama valstybėms rekomendacijų forma. Ratifikuotų tarptautinių dokumentų nuostatos turi būti perkeliamos į nacionalinius įstatymus. Antrojoje darbo dalyje autorė apžvelgia šiuos teisės aktus, analizuoja pagrindines jų nuostatas, susijusias su smurto prieš vaikus užkardymu. Taip pat pateikiama ir Lietuvoje egzistuojančios vaiko teises ginančių institucijų sistemos analizė.

Trečioji darbo dalis skirta vaikų, tėvų ir mokytojų tyrimui, kuris atskleidė, jog trečdalis vaikų namuose patiria tėvų smurtą, daugiau kaip pusė moksleivių nesijaučia saugūs mokykloje. Tyrimo duomenys analizuojami atsižvelgiant į amžiaus, lyties, išsilavinimo bei gyvenamosios vietos kriterijus, lyginami trijų skirtingų respondentų grupių atsakymai.

SUMMARY

Keywords: child, violence, physical violence, corporal punishment, legal regulation, prevention.

Every year in Lithuania there is a growing number of victimized children. Around 15% of registered cases are about parents' or other close relatives' physical violence against children. Mass media more and more often announces about children seriously injured or killed by their parents, about violence at school. The situation demands a quick and effective solution.

The thesis "Legal regulation of child protection from physical violence" contains a concentrated and systemized analysis of sociologic, psychological and legal sides of child's physical abuse. Not only legal acts and theoretical literature is analyzed, but also the analysis of children's, parents' and teachers' research data is presented.

In the first part of thesis author presents the main conceptions: the concept of child and childhood; analysis of violence, physical violence, the reasons of this phenomenon and consequences for a child; the principles of legal protection and prevention of violence.

In the international level the rights of the child are established in various declarations and conventions, many important provisions are put in the form of recommendations. The provisions of ratified international documents must be implemented into national law. In the second part of thesis author presents these main legal acts and analyzes the main provisions concerning prevention of violence against children. Also the analysis of existing institutional system is presented.

Third part of thesis is dedicated to children's, parents' and teachers' research, which disclosed that one third of children have suffered from physical violence at home, more than half of pupils do not feel safe at school. The data of research is analyzed in consideration of age, gender, education and living place criterions, the answers of three different groups of respondents are compared.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas// Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
5. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 91-3890.
6. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 63-2853.
7. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 50-1432.
8. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
9. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 91-2832.
10. Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. gegužės 12 d. nutarimas Nr. X-201 „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos nuostatų patvirtinimo“ priedėlio pakeitimo“//Valstybės žinios. 2005, Nr. 64-2269.
11. Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. gegužės 22 d. dekretas Nr. 87 „Dėl konsultacinės šeimos ir vaiko reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento sudarymo“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 51-2260.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 9 d. nutarimas Nr. 851 „Dėl Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1998, Nr. 63-1816 (Nauja nutarimo priedo redakcija nuo 2002 m. liepos 11 d. Valstybės žinios. 2002, Nr. 70-2886).
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 17 d. nutarimas Nr. 892 „Dėl Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1998, Nr. 66-1916 (Nauja nutarimo priedo redakcija nuo 2005 m. rugpjūčio 12 d. Valstybės žinios. 2005, Nr. 97-3670).
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 21 d. nutarimas Nr. 914 „Dėl Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1998, Nr. 67-1952 (Nauja priedo redakcija nuo 2001 m. rugpjūčio 5 d. Valstybės žinios. 2001, Nr. 68-2473).

15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 291 „Dėl Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2001, Nr. 24-794 (Nauja nutarimo priedo redakcija nuo 2007 m. balandžio 1 d. Valstybės žinios. 2007, Nr. 34-1225).
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 120-5415.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 184 „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų plano patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2005, Nr. 25-802.
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 58-2021.
19. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gegužės 23 d. įsakymas Nr.V-298/158/A1-86 „Dėl sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 52-2357.
20. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2005 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. 5-V-208 „Dėl viešosios policijos prevencijos padalinio tyrėjo (apylinkės inspektoriaus) ir viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcijų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2005, Nr. 44-1436.

Tarptautinės teisės aktai:

21. Europos socialinė chartija (pataisyta)//Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704.
22. Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo // http://www.etib.lt/site_files/teisinis/Europos%20konvencija%20del%20vaiko%20teisiu%20igyvendinimo.doc.
23. Europos Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą//Valstybės žinios. 1998, Nr. 86-2393.
24. Europos Tarybos Rekomendacija dėl vaikų apsaugos nuo netinkamo elgesio// http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/family_law_and_children's_rights/Documents/Rec_79_17.pdf.

25. Europos Tarybos Rekomendacija dėl tėvų atsakomybės//
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=681982&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=45306>.
26. Europos Tarybos Rekomendacija dėl smurto šeimoje//
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=686098&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=45233>.
27. Europos Tarybos Rekomendacija dėl socialinių priemonių liečiančių prievartą šeimoje //
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=589940&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=43901>.
28. Europos Tarybos Rekomendacija dėl skubių pagalbos priemonių šeimai//
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=597902&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=43405>.
29. Europos Tarybos Rekomendacija dėl medicininių ir socialinių prievartos prieš vaiką aspektu//<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=608504&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=43738>.
30. Europos Tarybos Rekomendacija dėl vaikų dalyvavimo šeimos ir socialiniame gyvenime //
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=486270&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=42953>.
31. Europos Tarybos Rekomendacija dėl pozityvaus vaikų auklėjimo politikos palaikymo //
<http://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Index=no&Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=1048180&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=135036>.
32. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija//Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
33. Jungtinių Tautų Vaiko teisių deklaracija//
http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20deklarac.htm.
34. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija//
http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20konvencija.htm.
35. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą// Valstybės žinios. 2006, Nr. 80-3141.
36. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.
37. Vaiko teisių komiteto Komentarai Nr. 8 //
[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bff5c12571fc002e834d/\\$FILE/G0740771.pdf](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bff5c12571fc002e834d/$FILE/G0740771.pdf).
38. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija//Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

39. Ženevos vaiko teisių deklaracija//

<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/childrights.html>.

Kita literatūra:

40. Babachinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos//Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1996.
41. Gilligan J. Smurtas: apmąstymai apie nacionalinę epidemiją. – Vilnius: Vaga, 2007.
42. Gilligan J. Smurto prevencija. – Vilnius: Eugrimas, 2002.
43. Jenkins J. Šių laikų dorovinės problemos. – Vilnius: Alma littera, 1997.
44. Juodaitytė A. Vaikystės fenomenas: socialinis-edukacinis aspektas. Monografija. – Šiauliai: ŠU, 2003.
45. Jūrienė L. Nepilnamečių nusikalstamumo būklė, jos priežastys ir aplinkybės//Mokykla ir nusikalstamumo prevencija (sud. V. Šlapkauskas). – Vilnius: Leidybos centras, 1996.
46. Kabašinskaitė D. Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika//Filosofija, sociologija. 2002.
47. Kiškis A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija // Jurisprudencija, 2004. Nr. 59 (51).
48. Leonavičius J. Sociologijos žodynas. – Vilnius: „Academia“, 1993. P. 179.
49. Leskauskas D. Vaiko elgesio reguliavimas: kuo pakeisti fizinės bausmės//www.saugus-vaikas.lt/skaitykla_5.html.
50. Miškinis K. Šeimos pedagogika. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
51. Pinheiro P. S. World Report on Violence Against Children. – Geneva: ATAR Roto Presse SA, 2006.
52. Sagatys G, Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
53. Sakalauskas G., Ūselė L. Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai//Teisės problemos, 2007. Nr. 1 (56).
54. Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje. – Vilnius: Moterų studijų centras, 1997.
55. Smurto prevencija mokyklose. Metodinė priemonė. – Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2005.
56. Sniečkutė M. Nepilnamečių nusikalstamumas ir šeima// <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr16/nepilnameciai.asp>.
57. Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko. – Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2003.
58. Sutton C. Socialinis darbas ir bendruomenės veikla ir psichologija. – Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 1999.

59. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita//

<http://www3.lrs.lt/docs2/KPXAZCHB.DOC>

60. VRM Informatikos ir ryšių departamento statistinės ataskaitos//

http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=4&metai=2007&menuo=11®ionas=0&id3=1.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1 „Vaikų apklausos anketa“

Priedas Nr. 2 „Tėvų apklausos anketa“

Priedas Nr. 3 „Mokytojų apklausos anketa“

Priedas Nr. 4 „Vaikų anketinės apklausos rezultatai“

Priedas Nr. 5 „Tėvų anketinės apklausos rezultatai“

Priedas Nr. 6 „Mokytojų anketinės apklausos rezultatai“

Priedas Nr. 7 „Palyginamieji apklausų rezultatai“